

Пресувальна машинна:

як Росія
знищувала

свободу слова в КРИМУ

Юрій
Луканов

УДК 343.4:342.727]:07-051(477.75-074)
Л84

Автор тексту – *Юрій Луканов*.
Редакторка і авторка ідеї – *Тетяна Печончик*.
Коректорка – *Лілія Куліковська*.
Дизайн обкладинки: *Ілля Строгновський*.
Верстка і дизайн – *Павло Резніков*.

Луканов Ю.

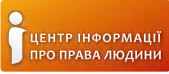
Л84 Пресувальна машина: як Росія знищувала свободу слова в Криму / Ю. Луканов; ред. Т. Печончик; Центр інформації про права людини. – Київ, КБЦ, 2018. – 176 с., іл.
ISBN 978-966-2403-19-0

Ця книга розповідає про згортання свободи слова і переслідування журналістів у Криму після його окупації Російською Федерацією. У виданні задокументовано свідчення більше двох десятків журналістів, редакторів, власників ЗМІ та представників міжнародних організацій про побиття, пошкодження і вилучення техніки, незаконні затримання, насильницькі зникнення, тортури, погрози, відмови у акредитації, внесення до «чорних списків», відкриття сфабрикованих кримінальних справ, штрафи та інші види тиску і залякування по відношенню до представників ЗМІ в Криму. За чотири роки, відколи Росія окупувала Крим, жоден із цих злочинів де-факто «владою Криму» не розслідувано, а винних – не притягнуто до відповідальності. У той самий час українські правоохоронні органи порушили ряд кримінальних справ за описаними випадками. Книга розрахована на широке коло читачів, у тому числі представників медіаспільноти, громадянського суспільства, правоохоронних органів, академічної спільноти і міжнародних організацій.

УДК 343.4:342.727]:07-051(477.75-074)

ISBN 978-966-2403-19-0

© Юрій Луканов, 2018
© Центр інформації про права людини, 2018

Центр інформації про права людини – українська правозахисна організація, метою діяльності якої є популяризація прав людини, верховенства права і цінностей громадянського суспільства в Україні. З березня 2014 року, спільно з російськими та кримськими правозахисниками, співробітники Центру брали участь у роботі Кримської польової місії з прав людини (КПМ) – єдиної міжнародної правозахисної громадянської ініціативи, яка працювала в Криму на постійній основі. Після внесення Радою Федерації РФ у так званий «патріотичний стоп-лист» влітку 2015 року КПМ була змушена зупинити роботу в Криму через ризик кримінального переслідування її моніторів. З того часу Центр інформації про права людини продовжує стежити за ситуацією зі свободою слова і висловлювання думок у Криму, співпрацюючи з місцевими активістами, надає підтримку кримським журналістам і правозахисникам. Організація займається інформаційно-аналітичною роботою, а також адвокатуванням теми прав людини в Криму на національному та міжнародному рівні.

Видання цієї книги стало можливим завдяки фінансовій підтримці Посольства Великої Британії в Україні в рамках спільного проекту Центру інформації про права людини та Кримської правозахисної групи. Погляди, висловлені в цій публікації, належать автору і можуть не збігатися з офіційною позицією Уряду Великої Британії.

ЗМІСТ

Передмова	6
Вступ	9
Панорама сваволі	15
Як ОБСЄ, ООН і Обаму виганяли з Криму	15
Кривава бійка в Севастополі	23
Доступ тільки росіянам	31
Обмежений «референдум»	34
Звинувачений у шпигунстві	40
Син за батька відповів	45
Севастопольський детектив	52
Захоплення Керченської переправи	55
Камера травмованого журналіста	66
Позбавлені права на професію	69
«Чорноморку» відімкнули першою	69
Робота без апаратури	77
«Свободі» тут не місце	86
Журналіст-«екстреміст» Микола Семена	97
Їх чекає п'ять років в'язниці	127
Розплата за батальйон «Крим»	127
Росіянин мимоволі	137
Крим не для кримських татар	147
ATR не продається	147
Повідомлення: у в'їзді відмовлено	164
Останнє слово	174

Передмова

Репресії Володимира Путіна проти засобів масової інформації та свободи слова в окупованому Криму: повернення Радянського Союзу

Анексія Криму навесні 2014 року Росією була не тільки грубим актом військової агресії та порушенням міжнародного права – вона була чимось набагато більшим. Детальне дослідження Юрія Луканова є першою зведеною публікацією спогадів та свідчень журналістів про репресії російської окупаційної влади проти засобів масової інформації в Криму.

У книзі широко описуються порушення прав людини та свободи слова в Криму під час російської окупації, і це тісно пов'язано з детальним вивченням випадків переслідування та надмірного насильства стосовно журналістів.

Анексія Криму призвела до повернення найбільших із радянських часів репресій проти кримських татар, українців та росіян, – проти кожного, хто відкрито виступав проти незаконної російської окупації. Переслідування журналістів відбувалися поруч із дискримінацією кримських татар та українофобським шовінізмом.

Окупований Крим був буквально затоплений масовим напливом російських силовиків, суддів та місцевих парамілітарних груп, які ведуть прослуховування, стеження за журналістами, здійснюють руйнування майна та акти насильства, затримують за фальшивими звинуваченнями і проводять політично мотивовані процеси, засуджуючи невинних журналістів та громадських активістів.

Окупаційний режим Президента Владіміра Путіна в Криму проводить систематичні репресії, які востаннє бачили ще за темних часів Радянського Союзу. Це включає в себе не лише закриття та корпоративне рейдерство засобів масової інформації, але також використання бандитських угруповань («тітушок») для жорстокого побиття журналістів та, в деяких випадках, вбивств і насильницьких зникнень громадських активістів.

Мирні пікети та протести розганялися і продовжують розганятися силою, а їхніх учасників б'ють, арештовують та засуджують за звинуваченням у радянському стилі.

Книга охоплює широке коло питань, які стосуються придушення свободи ЗМІ в окупованому Криму. Сюди відноситься і видворення Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) з Криму, оскільки Путін не хоче, щоб вони збирали інформацію та готували звіти про знищення свободи медіа.

У праці Луканова також аналізується, які репресивні кроки зробила окупаційна влада для створення в Криму монополії російських засобів масової інформації, як здійснювалися рейдерські напади на українські та кримськотатарські видання, як звільняли з роботи журналістів, які відмовилися визнати путінську окупацію Криму.

Книга розповідає про нову хвилю політичних репресій проти кримських татар, яка почалася після російської окупації. Половина кримськотатарського народу загинула у 1944 році під час етнічної чистки і депортації з Криму до Середньої Азії на підставі сфальшованих звинувачень у «співпраці з нацистами». Кримським татарам було заборонено відзначати щороку у травні річницю геноциду 1944 року. Їм дозволили почати повертатися до Криму наприкінці 1980-х і у 1990-тих роках, і станом на 2014 рік вони склали п'ятнадцять відсотків населення Криму. Починаючи з 2014 року за російської окупації кримськотатарські лідери були вигнані та ув'язнені, їх засоби масової інформації – закриті, а їхній представницький орган – Меджліс – був заборонений.

Грунтовне дослідження Юрія Луканова є важливим документальним свідченням для журналістів, науковців, громадянських активістів та політиків. Ця важлива та новаторська праця потребує поширення

серед іноземних урядів, засобів масової інформації та експертів. Світ має знати про використання Путіним радянських політичних репресій на території, яку він незаконно анексував.

Тарас Кузьо – старший науковий співробітник Центру трансатлантичних відносин Школи фундаментальних міжнародних досліджень при Університеті Джонса Гопкінса, автор книги «Війна Путіна проти України», співавтор видання «Джерела великої сили політики Росії: Україна та виклик європейському порядку». У листопаді 2010 він опублікував працю «Крим: чергова «точка спалаху» в Європі?», у якій прогнозував російське вторгнення та окупацію, що сталося за чотири роки потому.

Вступ

27 лютого 2014 року о четвертій годині ночі озброєні люди у військовій формі без розпізнавальних знаків захопили приміщення Ради міністрів і Верховної Ради Автономної Республіки Крим. Із гіркою іронією журналісти порівнювали це з нападом нацистської Німеччини на СРСР. Тоді, 22 червня 1941 року, війна так само почалася о четвертій годині ранку.

Трохи більше тижня перед тим, 18–20 лютого 2014 року, на Майдані Незалежності в Києві було розстріляно понад вісімдесят осіб. Поховальна церемонія відбулася там само на Майдані під сумну мелодію пісні «Пливе кача».

Гарячі дискусії під час проросійського мітингу в Сімферополі. Фото Юрія Луканова.

Проросійський Президент України Віктор Янукович після цього жакливого злочину втік до Росії. Разом із ним втік і його уряд. У країні панувало безвладдя. Опозиція, яка підтримувала Майдан і прийшла після його перемоги до влади, не встигла сформувати Кабінет Міністрів. Саме в цей час відбулася окупація урядових будівель у Сімферополі.

Наступного після захоплення дня Сімферополь вирував. Вулицями ходили люди з російськими триколорами і гаслами, які закликали Росію прийти на півострів. Вулицями також пересувалися організовані групи молодиків у спортивній формі або мілітаризованих костюмах із георгіївськими стрічками на грудях – ці стрічки були символами Російської імперії.

Вони називали себе «самообороною Криму» і влаштовували акції біля українських військових частин, а потім перейшли до їхнього блокування і захоплення разом із російськими військовими.

Як показали подальші події, велика частина активістів і організаторів цих мітингів були завезені з Росії. Власне, ці заворушення і були організовані путінською Росією, яка не один рік готувала політику загарбання чужих територій.

Їм протистояли проукраїнські громадяни, які виходили з гаслами «Крим – це Україна». Особливою активністю відзначалися кримські татари – корінний народ Криму, який ще у сорокових роках минулого століття на власній долі відчув, що таке імперська колонізаторська політика Москви: цей народ був депортований сталінським режимом і повернувся на Батьківщину лише із розвалом СРСР.

Отож, ні в кого не виникало сумнівів, що захоплення здійснили службовці збройних сил Росії. Було зрозуміло, що РФ почала операцію з відторгнення Криму від України – діяння, яке потім продовжилось війною на Донбасі і коштувало тисяч життів і мільйони зламаних доль.

Росія знехтувала Будапештським меморандумом, який вона підписала разом із США і Великою Британією, гарантуючи територіальну цілісність України в обмін на те, що Україна відмовиться від ядерної зброї, розміщеної на її території. Один із гарантів територіальної цілісності України лицемірно цю цілісність і порушив вже через двадцять років.

Мітинг за Україну в Сімферополі.
 Фото Станіслава Юрченка krumr.org (RFE/RL)

27 лютого Верховна Рада Криму на позачерговій сесії в присутності озброєних російських військових призначила на 25 травня «референдум» про державну самостійність Криму. Це рішення суперечило Конституції України і міжнародному праву, встановленому після Другої світової війни. Потім дату незаконного «референдуму» ще двічі перенесли. Зрештою, провели поспіхом, 16 березня. Численні свідки твердять, що результати «референдуму» було сфальсифіковано.

Мешканці Сімферополя, як і всього півострова, переповідали один одному чутки про те, що до Криму мають приїхати «люті націоналісти» із Західної України, які влаштують геноцид російськомовних кримчан і встановлять свої «нацистські» порядки. Мовляв, це робиться з відома Києва, де владу захопила «фашистська хунта».

Напруга підтримувалася через популярні на півострові російські засоби масової інформації, які інтенсивно поширювали фейкові новини. Крім того, їм підіграла велика частина місцевих ЗМІ, на які росіяни мали вирішальний вплив.

- У автора цих рядків у маршрутці відбувся вельми показовий діалог. Я запитав, де мені краще вийти.*
- А Ви приїжджий? – замість відповіді запитала мене літня жінка.*
 - Так.*
 - А Ви не із Західної України? – згідно з поширюваною міфологією найбільші кримоненависники живуть саме у Західній Україні.*
 - Ні, я з Києва.*
 - А Ви з добром до нас приїхали?*

Величезну роль у цій ганебній операції зіграли підконтрольні Кремлю російські засоби масової інформації, які цілеспрямовано працювали не один рік, промиваючи мозок не лише мешканцям півострова, а й усім українцям.

«Кримська аудиторія користувалася російськими новинами про події на київському Майдані, – так описує ситуацію того часу військовий журналіст, автор книги «Анексія Криму» Мирослав Мамчак. – Російські ЗМІ описували Майдан як бунт нацистів проти законної влади. Владу, яка прийшла на зміну Януковичу, російські ЗМІ назвали «фашистською хунтою». Цей вигаданий термін повторювали кримські ЗМІ, а відтак і мешканці півострова.

Застрашені кримські чиновники не лише повторювали, а ще й додумували власні найдраматичніші ситуації. Так з'являлися чутки про «загони фашистів», яких ніхто ніколи у Криму не бачив, але всі знали, що вони готові приїхати до Криму для розправи над мирним населенням. Їх обговорювали, боялися, особливо в середовищі старшого покоління. Почали з'являтися «свідки» їхніх злочинів.

Нагнітання «антифашистської» істерії і жаху перед уявними «фашистами Майдану» діяло дуже ефективно. Народ психологічно був налаштований шукати порятунк. Де? Та ясно: просити «велику і братню Росію» захистити їх від «кривавих маніяків» із Києва. Таким чином працювала російська пропаганда.

Вже потім російська газета «Вести» повідомила, що Президент РФ Володимир Путін секретним указом під номером двісті шістьдесят дев'ять на-

Учасники проукраїнського мітингу під військовою частиною в Сімферополі співають гімн України. *Фото Юрія Луканова*

городив триста російських журналістів за «високий професіоналізм і об'єктивність у висвітленні подій у Республіці Крим».

«Професіоналізм» і «об'єктивність» полягали в тому, що численні російські журналісти слідом за Путіним казали неправду про те, що на півострові нема російських військових, а урядові будівлі захопили не військові, а бійці так званої «самооборони» Криму. Тези, які після завершення анексії спростував сам Путін. Нині він те саме повторює і про Донбас, де відбувається розпочата Москвою війна.

Ті журналісти в Криму, які чесно розповідали про загарбання регіону, одразу зіткнулися з опором і агресією з боку призначеної Росією окупаційної влади, з боку проросійських активістів та російських військових. У процесі незаконної анексії і після так званого «референдуму», коли Росія встановила свою владу на півострові, вона вдавалася до найрізноманітніших заходів, щоб заблокувати поширення правдивої інформації про свої злочинні дії. Ці заходи не були спонтанними та випадковими – працювала і продовжує працювати ціла

машина з придушення свободи слова. Вона майже вичавила вільну журналістику із Криму.

Однак кримські журналісти, які залишилися вірні професійному обов'язку і Україні, попри всі складнощі, продовжують працювати. Їхня щоденна праця не дозволяє забути або забалакати «проблему Криму», яка створила прецедент найбрутальнішого порушення світового порядку, встановленого після Другої світової війни. Вони щоденно нагадують, що Крим – це частина України.

Ця книжка переважно складається зі свідчень кримських журналістів про те, як із ними боролася Росія. Більшість із них продовжує вірити, що державний злочин Російської Федерації не залишиться без покарання, а Крим повернеться до складу України.

Панорама сваволі

Як ОБСЄ, ООН і Обаму виганяли з Криму

5 березня 2014 року навпроти готелю «Україна» у Сімферополі зібрався натовп із кількох десятків осіб. Він зійшовся з нагоди перебування там представниці ОБСЄ зі свободи слова **Дуні Міятович**.

Це був «коктейль» із людей старшого віку і представників так званої «кримської самооборони». На передньому плані домінували жінки-пенсіонерки з саморобними плакатами в руках, на яких були написані заклики англійською мовою до Президента США Барака Обами і Заходу загалом не втручатися у внутрішні справи України і Криму. Гасла мали численні граматичні помилки.

Натовп протестує проти візиту до Криму уповноваженої зі свободи преси ОБСЄ Дуні Міятович. Фото Юрія Луканова

Натовп скандував «Росія! Росія!». Одна з учасниць заходу, жінка пенсійного віку, яка не назвала свого імені, сказала авторові цих рядків: *«Нам не потрібно втручання Заходу. Нехай Америка зі своїми справами розбереться»*.

Інша жінка пенсійного віку, з'ясувавши, що журналістка працює на відключеному від ефіру окупантами місцевому телеканалі «Чорноморка», кілька разів називає її «нацисткою». Такі звинувачення проросійські активісти часто кидали на адресу українців. Їх ініціювали і поширювали російські ЗМІ.

У готелі в цей час Дуня Міятович зустрічалася із журналістами, які розповідали їй про ситуацію зі свободою слова на півострові. Там була присутня також кореспондентка російського телеканалу ОРТ, але вона весь час мовчала.

Символічно, що саме під час цієї зустрічі у Феодосії блокували роботу журналістів. За даними групи «Інформаційний спротив», українських і закордонних журналістів російські казаки і військові не пропускали на територію українського Феодосійського батальйону морської піхоти, який блокувався росіянами. Таке рішення нібито ухвалив один із російських військових керівників.

“ Мене схопили «самооборонівці» і пообіцяли вбити, якщо я зроблю бодай ще один кадр. Врятував колега, який вирвав мене з рук «самооборони». Вони хотіли відібрати мою камеру, але їм не вдалося ”

Фотокореспондент газети «Аргументы недели. Крым» **Стас Юрченко** прийшов на зустріч просто з акції «Жінки за мир» під штабом берегової оборони Військово-морських сил України на вулиці Карла Маркса. Там відбувалися сутички, провоковані людьми у камуфляжі та з георгіївськими стрічками – бійцями так званої «самооборони Криму».

«Я відійшов у бік, – розповідав він, – але мене схопили «самооборонівці» і пообіцяли вбити, якщо я зроблю бодай ще один кадр. Врятував колега, який вирвав мене з рук «самооборони». Вони хотіли відібрати мою камеру, але їм не вдалося».

«Мені тоді здалося, – каже він сьогодні, – що Дуня не зовсім зрозуміла всю небезпечність умов, у яких нам доводиться працювати. Коли зустріч закінчилася, то на вулиці я побачив натовп мітингувальників, які стояли з написаними плакатами, що пропонували Баракі Обамі «іти додому». Яке Обама мав відношення до Дуні, я не знаю».

Коли вона знімала військового з кулеметом, невідомий, високий чоловік під сто вісімдесят сантиметрів зросту, вдарив її ззаду по голові, відібрав камеру і втік »

На зустрічі з Дунею Міятович журналісти розповідали, що конфлікти траплялися все частіше. Журналістка з Севастополя, директор медіа-центру ІРС-Севастополь **Тетяна Рихтун** розповіла, що зазнала нападу під час роботи біля штабу ВМС України, який блокували військові без знаків розпізнавання. Коли Тетяна знімала військового з кулеметом, невідомий, високий чоловік під сто вісімдесят сантиметрів зросту, ударив її ззаду по голові, відібрав камеру і втік. Чи належав він до так званої «самооборони Криму» – вона не знала.

Зустріч закінчилася раніше, відразу після того, як із вулиці стали чути скандування натовпу. Співробітники місії спішно провели Дуню до іншого виходу.

*«Зустріч фактично було зірвано, – згадує головна редакторка інформаційного агентства «Центр журналістських розслідувань» **Валентина Самар**. – Бо біля центрального входу до готелю привели натовп бабусь із плакатами проти Обами і НАТО. Вони десь на площі мітингували, а їх пригнали до Дуні Міятович, щоб зірвати зустріч із журналістами.*

Дуня разом із колегами вийшла на задній двір готелю, де стояв їхній мікроавтобус. Виїзд був заблокований кількома машинами. Там так само крутилися «самооборонівці», якими командував однокурсник і права рука Аксьонова Михайло Шеремет, який через гучномовець віддавав накази. Після анексії він став «віце-прем'єром» Криму, а нині він є «депутатом» Держдуми Росії.

При ньому був ще якийсь чоловік, не кримський, який, побачивши мене, сказав: «О, Валентина, я Вас вчера по телевизору смотрел». Мабуть, ФСБешник чи ГРУшник якийсь.

Шеремет і цей чоловік спілкувалися з Дунєю звичливо, але жорстко. Вони казали, що Міятович мусить їхати в аеропорт і негайно відлетіти. Кілька їхніх авто супроводжували Дуню і працівників її офісу – по суті, це був конвой «самооборонівців».

Ми теж поїхали за ними і проводжали їх разом із севастопольською колегою Тетяною Рихтун аж до зали очікувань, щоб бути певними, що Дуня у безпеці».

Через кілька годин стало відомо, що із Сімферополя першим-ліпшим літаком вилетів спеціальний посланець Генерального секретаря ООН **Роберт Серрі**. У своїх спогадах, які він надіслав електронною поштою, Серрі підкреслює, що він не мав тоді статусу спеціального посланця, як в інших конфліктних ситуаціях, що вимагають рішення та мандат Ради Безпеки. Росія в Раді Безпеки ООН була проти такої місії.

Генеральний секретар ООН, відправляючи його до Криму, діяв на підставі статті 99 Статуту ООН, що дозволяє йому «... доводити до відома Ради Безпеки будь-яке питання, яке, на його думку, може загрожувати збереженню міжнародного миру та безпеки».

Роберт Серрі наголошує, що роль преси у тій ситуації була ключовою з кількох причин. Як тільки світ дізнався, що відбувається, це, на думку

Серрі, забезпечило його особисту безпеку, і це дозволило йому привернути увагу світу до небезпечної ситуації, що склалася в Криму.

Роберт Серрі

«Ми намагалися зустрітися з новопризначеним без схвалення Києва «прем'єр-міністром» Аксьоновим, – згадує Роберт Серрі, – але він тримав нас в очікуванні майже годину. Того самого дня я зустрічався із представниками російської громади, тією владою Криму, яка, як і раніше, залишилася лояльною до України, та лідером кримських татар паном Чубаровим.

Я пам'ятаю, що отримав дзвінок від заступника міністра закордонних справ України пана Олефірова, який запропонував спробувати, якщо зможу, відвідати обложене українське адміралтейство у Сімферополі. Оскільки розмови з усіма зацікавленими сторонами були в моїй компетенції, ми запланували сходити туди до кінця дня, перш ніж повернутися до готелю, де планувалася прес-конференція.

Прибувши до адміралтейства, ми побачили забарикадований вхід та «зелених чоловічків», які патрулювали вулицю. Нам вдалося дістатися всередину, де я мав 45-хвилинну розмову з хоробрим командувачем (не пам'ятаю його імені), який описав мені досить розпачливу картину українських військово-морських сил на півострові, включно і з його власним станом.

Після того, як я вийшов з адміралтейства, разом із колегою з Нью-Йорка та моїм перекладачем Вадимом Кастеллі, нас зупинила група озброєних зелених камуфльованих людей, які не мали знаків розпізнавання. Вони грубо повідомили нам по-російськи, що отримали наказ депортувати нас прямо до аеропорту Сімферополя.

Ці люди відмовилися ідентифікувати себе або повідомити, хто дав цей наказ. Нам також не дозволили повернутися до готелю і забрали наші сумки. Ми відмовилися їхати з ними. Нам вдалося потрапити всередину нашого автомобіля – білий мікроавтобус був за кілька метрів від місця пригоди. Проте, дорогу нам заблокували щонайменше чотири чорні «лендровери».

Протистояння тривало кілька хвилин. Протягом цього часу я намагався зателефонувати до заступника Генерального секретаря Яна Еліассона, якого у той час також прислали до Києва, та до Ради Безпеки ООН в Нью-Йорку; а мої колеги намагалися звернутися до київської влади та преси.

Протистояння закінчилося тим, що нашого місцевого водія, погрожуючи йому і відкривши двері автомобіля, витягли з машини і замінили «зеленим» водієм. У той самий час двоє озброєних людей всілися на спинки крісел позаду нас.

Усвідомивши, що нас ось-ось депортують, я виштовхнув мою колегу з бічних дверей, і ми пішли від машини. Ми втратили перекладача Ва-

Проросійський мітинг у Сімферополі. Фото Юрія Луканова

дима, який залишився на передньому сидінні автомобіля. «Зелені чоловіки» йшли за нами, але не намагалися зупинити нас фізично. Так ми опинилися в кафе на вулиці Рози Люксембург. «Зелені чоловіки» залишилися на вулиці, охороняючи двері.

У кафе ми продовжували інформувати Нью-Йорк та Київ про те, що трапилось, зокрема, про те, що преса нас чекає в готелі. Ми зітхнули з полегшенням, коли одна група ITV змогла потрапити всередину кафе (досі не знаю, як), і ми почали інтерв'ю у прямому ефірі. Тим часом, перед кафе зібрався натовп і кричав: «Крим ... Росія!».

Через двох проукраїнських парламентарів у Криму я почав вести переговори про безпечний проїзд в аеропорт, усвідомивши небезпеку подальшої ескалації та задоволений тим, що хоча б світ дізнався (завдяки пресі!), що відбувається.

Врешті-решт, я залишив кафе, пройшовши через розгніваний натовп до нашого міні-автобуса, який повіз нас до аеропорту, звісно, у супроводі «зелених чоловічків» на їхніх власних автомобілях. Квитки були

зарезервовані для нас на останній вечірній рейс до Стамбула. Після прибуття дав інтерв'ю для CNN «Breaking News» із Вольфом Блітцером.

Наступного дня я повернувся до Києва, щоб відновити місію. Того ж вечора ми із заступником Генерального секретаря ООН Яном Еліассоном мали відеобрифінг із Києва на закритому засіданні Ради Безпеки ООН. Коли всі послы висловлювали полегшення, що я неушкодженим повернувся з Криму, я пам'ятаю, як російський посол Віталій Чуркін кволо сказав, що він теж задоволений тим, що я повернувся з «дещо складної місії у Криму».

Це був початок зачистки Криму від небажаних свідків військової спецоперації РФ із захоплення півострова – незалежних журналістів та міжнародних спостерігачів ”

Керівниця Центру журналістських розслідувань Валентина Самар вважає, що агресія щодо Дуні Міятович і Роберта Серрі показала справжнє обличчя російської влади, яка не хотіла, щоб світ знав, що відбувається в Криму.

«Ці події були знаковими у процесі окупації Криму Росією, – каже Валентина Самар. – Це був початок зачистки Криму від небажаних свідків військової спецоперації РФ із захоплення півострова – незалежних журналістів та міжнародних спостерігачів. Те, що такі брутальні дії було вчинено до представників ключових світових інституцій, ООН та ОБСЄ, мало на меті ще й залякування іноземних журналістів та дипломатів. Всі мали думати: якщо вже із представниками ОБСЄ і ООН так повелися, то можна уявити, що робитимуть з особами нижчого рангу. І дійсно, журналістів «гасили» без розбору, били, відбирали техніку, перешкоджали зйомкам.

Такі дії ляльководів «самооборонівців» (за розслідуваннями колег із російської «Новой газети», головними по ЗМІ у спецоперації РФ були люди голови комітету з інформаційної політики Держдуми Росії Леоніда Левіна та Александра Бородає, який потім став головою уряду так званої «Донецької народної республіки») були добре продуманою тактикою. Вона була спрямована на те, щоб відбити у журналістів

навіть бажання їхати до Криму знімати, описувати і моніторити те, що там відбувається насправді. На момент так званого «референдуму» у Криму повинні були лишитися лише «свої» журналісти і «спостерігачі» – російські або із дружніх Москві країн пострадянського простору та куплені «іноземні спостерігачі» з Європи».

Наступні події підтвердили, що вони борються із пресою системно і різноманітними способами – обмежують доступ до інформації, залякують і заарештовують журналістів, брутально б'ють людей із прес-картами, не дають змогу працювати іноземним спостерігачам, застосовують інші засоби. Події після анексії, показали, що вони не збираються відмовлятися від такої політики.

7 березня Дуня Міятович провела прес-конференцію в Києві. Про ставлення до неї з боку представників так званої «самооборони» вона не говорила. Дала лише загальну оцінку ситуації зі свободою слова в регіоні. Вона відзначила, що у Криму *«доступ до офіційної інформації від місцевих органів влади надається лише лояльним журналістам»*.

Крім того, Міятович сказала: *«Я надзвичайно занепокоєна ситуацією зі свободою слова; кожного дня ми бачимо випадки залякування, побиття і цензури у сфері ЗМІ. Я закликаю усіх відповідальних осіб припинити інформаційну війну, гарантувати безпеку журналістів у Криму та за його межами і негайно розпочати деескалацію ситуації, дозволивши мас-медіа вільно висвітлювати події»*.

За два роки Дуня Міятович ще раз особисто зіткнулася з російським способом ведення справ у Криму. Після обшуку у журналіста Миколи Семени і пред'явлення йому звинувачень 19 квітня 2016 року, Незалежна медіа-профспілка України і Національна спілка журналістів України на з'їзді Європейської федерації журналістів у Сараєво закликали її організувати міжнародну місію з моніторингу свободи слова в Криму. Вона відповіла, що працює над цією ідеєю.

31 травня 2016 року у своєму офісі у Відні Міятович оголосила¹ про початок роботи над створенням спеціально міжнародної місії з прав журналістів. Заступник генерального секретаря Міжнародної федерації

¹ ОБСЕ створить спеціальну місію щодо прав журналістів у Криму / Детектор. Медіа, 31.05.2016. URL: <http://detector.media/infospace/article/115594/2016-05-31-obse-stvorit-spetsialnu-misiyu-shchodo-prav-zhurnalistiv-u-krimu/>

Фото Юрія Луканова

журналістів **Джеремі Діар** сказав, що федерація «дуже зацікавлена у створенні такої місії, щоб вирішувати проблеми, пов'язані із правами журналістів у Криму».

Однак місія так і не відбулася. Офіційних пояснень не було. Але з кулуарів відомо, що російський уряд відмовився надавати місії доступ до Криму.

Кривава бійка в Севастополі

За півтора тижні до незаконного «референдуму» про статус Криму у Севастополі відбулося масове побиття журналістів. Оператору телеканалу «Інтер» **Володимиру Дєдову** зламали ребро, яке пробило легеню. Йому робили операцію.

У відомого працюю в гарячих точках тележурналіста **Андрія Цаплієнка** було поламано шість ребер. Він сказав, що працював у гарячих точках багатьох країн, але ніколи не думав, що подібне трапиться на території його власної країни.

Грецькому журналісту **Костасу Онисенку** зламали ніс. Це лише окремі приклади. Травмованих журналістів було значно більше.

Тодішня репортерка телеканалу «Інтер» уродженка Криму **Олена Механік** каже, що її фізично не зачепили, але вбили морально. І сьогодні, коли вона згадує події того дня, у неї виступають сльози на очах і починають тремтіти руки.

Олена Механік

«За тиждень до побиття я знімала українських морських піхотинців. Там перед військовою частиною люди зібралися на проросійський мітинг. Вони намагалися не пропустити нас до військової частини, були проти того, щоб зафіксували справжній стан речей.

На той момент вже «гуляла» інформація, котру поширювали в усіх кримських і російських ЗМІ, про те, що дев'яносто відсотків військових частин Криму склали зброю і перейшли на бік російського ставленика Аксьонова.

«Головна причина побиття – це прагнення залякати журналістів. Не тільки нас. Але і всіх тих, хто працював на півострові і висвітлював події.»

Ми почали їздити по військових частинах і на власні очі побачили, що це не так і українські військові не збиралися складати зброю. Вони самі нам телефонували і просили приїхати в частину й розповісти про те, як вони живуть у блокаді і під пресингом. Щодня я і мої колеги давали репортажі з військових підрозділів.

Після цього біля військових частин нас зустрічали люди з так званої «народної самооборони» з георгіївськими стрічками і намагалися нам перешкодити потрапити на територію частин. Вони прагнули не допустити поширення інформації, яка спростовує російську пропаганду.

Отож, головна причина побиття – це прагнення залякати журналістів. Не тільки нас. Але і всіх тих, хто працював на півострові і висвітлював події. Певне, організатори побиття сподівалися, що

Олена Механік під час роботи в Криму

інші наші колеги з різних країн дізнаються про це і припиняють свою активність.

Напередодні побиття нас попередили, що в Севастополі дуже небезпечно працювати. Адже таксисти у місті забезпечені раціями, і вони відстежують пересування містом всіх знімальних груп. Куди далі йшла ця інформація – я на той момент не розуміла. Я якось не взяла це до уваги.

Мабуть, це було помилкою. Можливо, якби ми були більш уважними і обережними, то не відбулося б те, що відбулося. Тепер ясно, що таксисти шпигували на користь російських і проросійських структур.

Пізно вночі 7 березня я знімала сюжет у частині протиповітряної оборони в Севастополі. Знімала військових жінок. Після зйомок, уже пізно увечері, ми виїхали з частини, але встигли проїхати буквально двісті метрів. Мені зателефонували військові і сказали, що в них почався штурм – російські військові машини таранять ворота.

«Мабуть, вони зрозуміли, що журналісти зняли цей злочин, і тоді стали бити всіх, хто мав професійну техніку. Били дуже жорстоко. Було видно, що це люди, які знають, як бити, як залякувати.»

Я стала телефонувати журналістам і попросила під'їхати до частини. Ми повернулися і почали зйомку. Поступово приїздили журналісти різних ЗМІ. Зібралось десь п'ятнадцять репортерів та операторів.

Зненацька з'явилися люди на кількох машинах, спортивної статури, у масках. Хтось був у камуфляжі, хтось у спортивному костюмі. Ці люди, їх було близько десяти, розчинилися у натовпі. Вони спершу цікавилися, що відбувається.

Мабуть, вони зрозуміли, що журналісти зняли цей злочин, і тоді стали бити всіх, хто мав професійну техніку. Били дуже жорстоко. Було видно, що це люди, які знають, як бити, як залякувати.

Я остовпіла від страху. Коли у мій бік рушили ці люди, то грецький журналіст Костас Онисенко, який був із нами, врятував мене від побиття, або, може, і моє життя. Він заштовхав мене в машину. Ми заскакували у автівки без розбору, у першу ліпшу. В одне авто ми сіли вшістьох. Зі мною були водій кримського корпункту телеканалу «Інтер» Сергій Щурик, грецький журналіст Костас Онисенко і спеціальний кореспондент «Інтера» Андрій Цаплієнко, оператори «Інтера» – Володимир Дєдов і Павло Лисенко.

Миттєво рушили, бо хтось із нападників кинувся до нас.

Я почала телефонувати журналістам і казати: «Не їдьте сюди, бо тут всіх б'ють». Встигла зробити кілька дзвінків. Нас наздогнали. Нашу машину підрізали. Вони підбігли до нас і відкрили двері з мого боку. Я сиділа на задньому сидінні. У мене була камера на руках. Вони вихопили камеру і почали нею бити об двері машини. Потім цю камеру вщент розбили об асфальт.

Наш водій якимось дивом зумів об'їхати цей біснуватий натовп. Мені зателефонували зі студії Савіка Шустера. Вони сказали, що зараз

зроблять зі мною пряме включення. Я їм лише встигла сказати, що за нами погоня. Встигла сховати телефон.

Тут вже нас оточило кілька машин, здається, три. З них повисканували люди, ті самі, які були біля частини ПВО.

Почалося щось страшне. Вони били спершу машину, потім порозкривали всі двері. Колега Андрій Цаплієнко спробував почати з ними якісь переговори. Це не мало сенсу. Вони горлали: «Обличчям вниз! Руки за голову!». Почалася стрілянина. Вони всі мали вогнепальну зброю і стріляли в повітря.

Витягали хлопців з машини і валили на землю. Жорстоко їх били. Це супроводжувалося моторошними криками. Кричали: «Ласкаво просимо до Севастополя!», «Це Севастополь, дитинко!» тощо. Матюки цитувати не буду.

Грецькому журналісту зламали носа. Він лежав у калюжі крові. Наших операторів били по обличчю. Там били без розбору. Там було місиво. Я сиділа на задньому сидінні, дивилася на все це у шоківому стані.

Постійно хтось із нападників пірнав у машину, вихоплював все, що бачив: трусили килемки, забирали флеш-карти, дроти, апаратуру, телефони, будь-які носії інформації.

Схопили мою сумку, почали її витрушувати. Знайшли шеврони. Я робила цикл сюжетів із військових частин, і українські солдати мені на пам'ять дарували шеврони. Вони викликали шалену лютю у нападників. Вони тицяли мені шеврони в обличчя і горлали: «Навіщо тобі це? Що

Побитий тележурналіст Андрій Цаплієнко.
Фото надане Павлом Лисенком

це таке?». Я намагалася їм пояснити. Але вони були якісь несамовиті. Вони нічого не хотіли слухати.

Витрусили мій гаманець. Вони шукали сім-карти, карти пам'яті. Тим часом, у мене в гаманці багато заощаджувальних карток, як і в будь-якої жінки, яка ходить до магазинів. Один ошалілий від люті чоловік тицьнув мені гаманцем в обличчя: «Чому стільки карточок?». Я кажу: «Тому що ходжу на шопінг». Він люто все розкидав. Здається, будь-що могло викликати їхнє дике роздратування.

Вони дістали мій паспорт. Коли побачили, що там кримська реєстрація, то почали показувати одне одному: мовляв, зрадниця. Позабирали паспорти у наших хлопців, сказали, що тепер вони знають, де ми живемо, де живуть наші родини. Це звучало як погроза. Документи вони так і не повернули.

Оператора Володимира Дєдова вони били найсильніше. Попри те, що він був невеликого зросту, найбільш беззахисний. Він спробував заховати свою голову в машину. Я його обхопила руками і попросила, щоб його не били по голові. Один із нападників просто прибрав мої руки і чотири рази вдарив його так, що я думала, що це вже для нього кінець.

Двох хлопців, оператора Володимира Дєдова і грецького журналіста Костаса Онисенка, живосилом засунули до багажника нашої ж машини і почали стріляти. Я сиділа на задньому сидінні і не бачила, що відбувається позаду. Чула, що вони їх туди покляли. Я думала, що вони стріляють по багажнику. Це було дуже страшно.

Не знаю чому, але вони дозволили нам виїхати. Через півгодини.

На блокпосту на виїзді з Севастополя нас затримали. Там перебувало кілька десятків людей – казаки, військові, даїшники. Я побачила людину в міліцейській формі і пішла до неї. Хотіла попросити про допомогу.

Коли підійшла до міліціонера, він дивився на мене з саркастичною посмішкою. Я зрозуміла, що вони все знають. Вони заодно з тими нападниками. Перейшли на службу ворогу.

Міліціонери ще раз перетрусили всю нашу машину. Дивилися на нас із кривими усмішками. Знущально питали: «А що ж із вами сталося? Звідки ви такі?».

До мене підійшов чоловік (а це був переддень 8 березня, міжнародного жіночого свята) і каже: «З Восьмим березня Вас!». Я питаю: «Ви знуцаетесь?». Він: «Ні. Це ми Вас так вітаємо із жіночим святом».

У лікарні в наших хлопців не виявили тяжких пошкоджень. Це була Сімферопольська міська лікарня швидкої допомоги №6. Лікарі поводити себе так, немов їх попередили, що до них приїдуть побиті телевізійники і возитися з ними не треба. Лише в Києві стало зрозуміло, які тяжкі травми здобули хлопці.

У лікарні я передала Андрію Цаплієнку відеокамеру GoPro, на яку мені вдалося зняти напад на військову частину і початок самої бійні в Севастополі. Я якимось дивом не роззубилася і встигла заховати камеру під одягом, як тільки зрозуміла, що у нас відберуть все. І весь цей час страшенно боялася, що її знайдуть. Потім це безцінне відео ми змогли використати у своїх матеріалах.

Після того, як приїхала до мами, яка живе в Сімферополі, виявилось, що вона дивилася телевізор і побачила все, що відбувалося. Вона була

Жертви нападу повернулися до Києва.
Фото надане Павлом Лисенком

в такому самому шоковому стані, як і я. До ранку ми не спали. Тієї ночі ми вперше усвідомили масштаб катастрофи. І намагалися придумати, що ж робити далі.

Вранці мені почали телефонувати по черзі троє людей. Називали лише імена. Ні організацій, ні кого представляють вони не озвучували.

Останній сказав, що він готовий надати мені допомогу. Сказав, що заховає мене в надійному місці, що я не повинна чогось боятися, але для цього треба вийти і побалакати. Скоріше за все, це були якісь провокатори.

Тому вирішила негайно виїхати з півострова.

Нині я працюю головним редактором проекту Радіо Свобода «Донбас. Реалії».

Кореспондент телеканалу «Інтер» **Роман Бочкала** отримав від українських офіцерів військово-морських сил із Севастополя записи перехоплених в ефірі радіообмінів нападників на частоті чотириста сорок шість мегагерц. Вони свідчили про те, що напад не випадковий: це була добре скоординована акція з метою знищити відеоматеріали атаки на військову частину.

Військовий по Skype із закритим обличчям із міркувань безпеки розповів журналістам, що в Севастополі діє радіохвиля під назвою «Автоканал». За його словами, на цьому «Автоканалі» працювали загони так званої «самооборони». Цю частоту використовували також севастопольські таксисти, чиї машини і переслідували журналістів «Інтера». На думку українського військового, акція координувалася якимись спецслужбами, скоріш за все, військовою розвідкою. У координатора з псевдо Москва російські номери, про що він сказав в одному із радіообмінів.

Ось кілька цитат із радіообмінів:

- «– Хто був на Котовського? (назва вулиці – Авт.). На перехоплення вниз, хлопці, підтягуємося.
- Повідомте місце розташування «Рено».
- «– Треба вбити камеру! Просто блокуйте!
- Причина зупинки яка?

- Телеканал «Інтер». Знищити матеріал. Просто блокуйте і тримайте. Ми на під'їзді».
- «– Прийом, прийом! Бойова група, що робити з «Рено»? Яке завдання?
- Почнемо дубасити його на місці.
- Касети теж перевірте, щоб вони не скинули все у салоні. Ще й флешки треба всі пошукати».

Відео опубліковано в YouTube 12 березня 2014 року.

Доступ тільки росіянам

Незадовго до вищеописаних подій, 28 лютого 2014 року, автор цих рядків вирушив на вулицю Карла Маркса до приміщення Верховної Ради Криму, адже стало відомо, що російські військові, які окупували урядові будівлі, вийшли на вулицю. Квартал був оточений так званою «самообороною Криму», яка складалася із цивільних молодиків. Я показав прес-карту. Мене не пропустили.

Я зробив крок убік і став біля телевізійників – журналіста і оператора якогось телеканалу. Вони знімали те, що відбувалося за ланцюгом «самооборони». Я теж фотографував військових, яких було добре видно. Раптом до телевізійників підійшов чоловік і сказав: «Ходімо».

«Самооборонівці» розступилися, і телевізійники рушили в бік парламенту. Я пішов разом із ними. Чолов'яга, який вів нас, певне, прийняв мене за члена їхньої команди і тому не заперечував.

Біля Верховної Ради до мене підійшла жінка пенсійного віку, з тих, що годували «самооборону» на спеціальному столику.

«Журналістам тепленького, – сказала. Налила чай із термосу у одноразовий стакан. – Передайте Путіну, щоб він знищив всю цю опозицію, всяких Нємцових. Ось наш Янукович цього не зробив, і Ви бачите, що вийшло».

Вона явно прийняла мене за російського журналіста, адже інших там бути просто не могло.

Так звана «самооборона Криму» у Сімферополі.
 Фото Юрія Луканова

За приблизно сто п'ятдесят метрів від будівлі Верховної Ради стояв автомобіль із написом російською мовою «Международная телерадиокомпания «Мир»». Це була машина для передавання відео- та аудіо-матеріалів в ефір або в редакцію.

Вона обслуговувала винятково російських журналістів. Ця єдина машина працювала для телеканалів, які нібито вважалися конкурентними. Цей факт свідчив про те, що все було організовано так, аби лише росіяни мали доступ до ексклюзивної інформації. До російських журналістів виходили депутати Верховної Ради Криму. Ті, в свою чергу, мали доступ до приміщення парламенту. Жодного журналіста, крім російських, я там не побачив.

Наступного дня, 1 березня, як повідомив² Інститут масової інформації, у Сімферополі невідомі у масках не пустили знімальну групу АТР на прес-конференцію у захопленій Раді міністрів Криму.

² Знімальну групу АТР не пустили на прес-конференцію у захопленій Раді міністрів АР Крим / Інститут масової інформації, 01.03.2014.URL:<http://imi.org.ua/news/znimalnu-grupu-atr-ne-pustili-na-pres-konferentsiyu-u-zahopleniy-radi-ministriv-krimu/>

«Перед цим до представників ЗМІ, – сказано в новині, – вийшов чоловік, який представився заступником голови Ради, і повідомив, що сьогодні відбудеться засідання уряду, після чого заплановано прес-конференцію. За його словами, в будівлі вже працюють журналісти. Кореспондентів кримськотатарського телеканалу АТР до будівлі Ради міністрів не пустили, в той час як російські ЗМІ потрапили до Ради без перешкод».

Журналісти АТР у програмі «Zaman» заявили, що таку позицію пов'язують із намаганнями організаторів прес-конференції подати події так, як це зручно російським телеканалам.

Як приклад маніпуляції вони навели сюжет телеканалу «Россия 24», де йшлося про те, що кримські татари побили мирних протестувальників, які обстоювали приєднання Криму до Росії.

При цьому акцентувалося на тому, що постраждало 30 осіб і деякі перебувають у тяжкому стані. Журналісти «Росии 24» використали відео з сутичок у Києві, на яких зафіксовано побиття протестувальників «Беркутом».

Також, як повідомляв АТР³, представники «Кримського фронту», одягнені в маски, пообіцяли провести і свою прес-конференцію. Перед цим вони зачинилися у будівлі Будинку профспілок у Сімферополі, де був розташований Центр журналістських розслідувань.

6 березня українських і іноземних журналістів, окрім російських, як і раніше не допустили у будівлю Верховної Ради Криму на позачергове засідання, де приймалося рішення про «входження Криму до складу РФ» і «референдум».

Також українські і іноземні журналісти, окрім російських, не допускалися, у тому числі і на брифінг голови кримського парламенту Володимира Константинова.

Журналісти провідних українських інформаційних агентств, телеканалів, а також колеги із Франції, Італії, Великої Британії і низки інших

³ Знімальну групу АТР не пустили на прес-конференцію у захопленій Раді міністрів АР Крим / Інститут масової інформації, 01.03.2014.URL: <http://imi.org.ua/news/znimalnugrupu-atr-ne-pustili-na-pres-konferentsiyu-u-zahopleniy-radi-ministriv-krimu/>

Так звана «самооборона Криму» блокує військову частину в Сімферополі.
Фото Юрія Луканова

країн не були допущені у будівлю Верховної Ради Криму і були змушені задовольнятися коментарями окремих депутатів, які виходили з приміщення кримського парламенту.

Обмежений «референдум»

12 березня 2014 року Верховна Рада Криму повідомила, що журналісти до 13 березня мають акредитуватися для висвітлення «референдуму», який планувався на 16 березня. Особливо привертав увагу той факт, що до журналістів висувався ряд вимог, зокрема, відмовитися від поширення «негативу»: *«...журналіст зобов'язаний об'єктивно інформувати аудиторію свого ЗМІ про хід голосування, у своїй діяльності використовувати документально підтвержені факти, дотримуватися норм журналістської етики, а також не поширювати матеріалів негативного характеру».*

Юрист Інституту медіа права Ігор Розкладай, коментуючи⁴ це для «Телекритики», критично оцінив вимогу до журналістів «не поширювати матеріалів негативного характеру», адже «негативний» – це оціночне судження, за поширення такої інформації, за словами юриста, акредитації не позбавляють.

Він наголосив, що вказаний порядок акредитації суперечить українському законодавству і загалом є нелегітимним. *«Враховуючи, що кримський «референдум» є нелегітимним, усе, що відбувається в його контексті, також не може мати легітимності»*, – сказав він.

Крім того, журналістам для акредитації було запропоновано надати цілий ряд документів:

«До заявки повинні додаватися:

- *завірена печаткою копія свідоцтва про державну реєстрацію ЗМІ або копія ліцензії на мовлення аудіовізуального засобу масової інформації;*
- *повне найменування ЗМІ, його засновник або видавці, місцезнаходження редакції ЗМІ, регіон розповсюдження, номери робочих телефонів і факсів, прізвище, ім'я, по-батькові керівника ЗМІ, контактний телефон;*
- *прізвище, ім'я, по-батькові, посада, паспортні дані (номер, серія, ким і коли виданий), номер контактного телефону журналіста ЗМІ, що акредитується;*
- *технічна апаратура, яка буде використовуватися журналістом акредитованого ЗМІ для виконання професійних обов'язків».*

«Заявка на акредитацію, подана з порушенням цього порядку, до розгляду не приймається», – заявили у Верховній Раді Криму.

*«За один день такі вимоги могли виконати хіба що місцеві ЗМІ, та й то кинути всі свої справи і зайнятися збиранням документів, – каже керівниця Центру журналістських розслідувань **Валентина Самар**. – Не кримські видання фізично не здатні були на такий крок,*

⁴ У Криму оголосили порядок акредитації ЗМІ на «референдум» – він суперечить українському законодавству / Телекритика, 11.03.2014. URL:<http://ua.telekritika.ua/pravo/2014-03-12/91379>

Кримські татари протестують проти так званого «референдуму» в Сімферополі.
 Фото Юрія Луканова

вони не впоралося б за один день із пересилкою звичайною поштою документів, завірених печаткою. Такий перелік зробили для того, щоб на «референдум» могли потрапити тільки «свої», лояльні до Росії журналісти».

Утім, наявність або відсутність акредитації не відігравали особливої ролі, оскільки журналістів, – вважає тодішній кореспондент Радіо Свобода в Криму **Володимир Притула**, – могли відсіяти ще на підході до виборчих дільниць так званого «референдуму за незалежність Криму». На його думку, було вжито заходів, щоб якнайменше журналістів потрапило на дільниці.

«Без акредитації на «референдум», – каже він, – я міг зайти на свою дільницю як виборець. Вона знаходилася на вулиці Щорса. Але там біля кожної дільниці і на самих дільницях перебувала так звана «самооборона», яка фіксувала все, що відбувається. Вони мене знали в обличчя.

Як тільки я витягнув фотоапарат, у мене одразу запитали:

- Ви хто такий?
- Журналіст.
- У Вас є акредитація? На якій підставі Ви знімаєте?
- У мене посвідчення.
- Без акредитації тут знімати заборонено.

Ми могли знімати тільки зовні, тільки здалеку».

Тодішня керівниця керченського відділення редакції «Аргументы недели. Керчь» **Олена Юрченко** каже, що як тільки вона спробувала знімати так званий «референдум» на дільниці в Керчі, її тут же випровадили звідти.

«Я спробувала знімати на одній із керченських дільниць, – розповідає Олена Юрченко, – до мене одразу підскочили якісь молодики, хотіли затримати, бо я без дозволу знімаю. Я побачила когось із знайомих і вдала, що дуже цікавлюся ним, помахала рукою і пішла до нього. Мене не стали затримувати.

Після того ми об'їхали всі дільниці. Залишали машину за рогом. Я йшла на дільниці і дивилася, скільки там людей, скільки бюлетенів є в урнах і тому подібне. Людей, до речі, там було дуже мало. Я бувала на дільницях під час виборів, тому можу порівняти. На так званому «референдумі» було відсотків 20 від звичайної явки.

Ближче до обіду я дізналася, що на дільницю у гімназію на площі Леніна мають приїхати іноземні спостерігачі. Я взяла камеру і пішла туди вартувати.

Зі спостерігачами була тодішня начальниця прес-служби міського виконкому Ольга Архипенко. Їх супроводжували журналісти лояльних до Росії ЗМІ. Я попросила Ольгу, щоб мене теж пустили.

Вона дала вказівку. Я встигла зняти лише кілька планів. До мене знову почали звертатися із запитаннями: «Хто Ви така? На яких підставах працюєте?». Я змушена була піти».

Репортер телеканалу АТР **Шевкет Наматуллаєв** під час висвітлення «референдуму» зазнав нападу з боку невідомих осіб. Він розповідає, що приїхав на виборчу дільницю в мікрорайоні Сімферополя Кам'янка.

Фото Станіслава Юрченка (RFE/RL)

«Ми приїхали о шостій вечора, – каже Шевкет, – за дві години до завершення так званого «референдуму». Дільниця була розташована в Будинку культури. Ми з оператором показали посвідчення. Члени дільничної комісії не заперечували проти того, щоб ми знімали.

На дільниці людей не було. Бюлетені ледь покривали дно скриньок для голосування. На наше запитання члени виборчої комісії відповіли, що проголосували десь відсотків п'ятдесят зареєстрованих виборців. А загальна кількість виборців, за їхніми словами, складала одна тисяча вісімсот осіб.

Я висловив сумнів, що у цьому випадку мало б бути десь дев'ятсот бюлетенів у скриньках. А там їх далеко не така кількість. Тоді вони кажуть, що відсотків тридцять проголосувало.

О восьмій годині вечора закінчується голосування і голова дільничної комісії каже нам, що ми маємо піти, оскільки вони зобов'язані порахувати голоси. Я не погоджуюся, пояснюю, що ми маємо право залишитися під час підрахунку.

Голова дільничної комісії телефонує голові так званої «Центральної виборчої комісії» Михайлу Малишеву. Вона сама пояснює ситуацію, тоді передає мені трубку, я наводжу свої аргументи з посиланням на положення про голосування. Він погоджується, що ми таки маємо право залишатися.

“ «На ходу з позашляховика вискакує четверо людей в масках і з автоматами. Вони командують нам вийти, примусили покласти руки на капот. Ми пояснюємо, що ми журналісти, знімали «референдум». »”

Коли почався підрахунок голосів, то я побачив, що вони порушили положення про голосування. Вони не знищили невикористані бюлетені, а почали рахувати. Там було десь сто шістдесят – сто сімдесят бюлетенів.

Я кажу, що вони порушили положення, треба спершу знищити невикористані бюлетені. Вони питають: «Яка різниця?». Я наголошую, що це в положенні так записано. Члени комісії кажуть, що вони через нас помилилися, адже це ми їх відволікали. Це все відбувалося у прямому ефірі.

Коли вони цілою кавалькадою десь із шести машин виїхали до так званої «Центральної виборчої комісії» відвозити бюлетені, ми поїхали за ними. Раптом на трасі нас притиснув до узбіччя якийсь позашляховик. Ми вирішили постояти трохи і їхати далі.

Аж тут під'їжджає ще один позашляховик. Вони нас притискають і з вікна дають команду зупинитися.

Голосування під час так званого «референдуму» про статус Криму. Фото Станіслава Юрченка (RFE/RL)

На ходу з нього вискакує четверо людей у масках і з автоматами. Вони наказали нам вийти, примусили покласти руки на капот. Ми пояснюємо, що ми журналісти, знімали «референдум». Я показую посвідчення. Вони вимагають паспорт. Я кажу, що паспорта нема.

Вони вимагають камеру, щоб подивитися, що ми зняли. Однак оператор, побачивши, що нас переслідують, закинув карту пам'яті під килимок нашої машини. Ми кажемо, що передавали все у прямому ефірі, тому ніяких записів нема. Хвилин десять вони нас протримали і потім відпустили.

Я припускаю, що члени дільничної комісії зателефонували кудись і просили, щоб нас затримали. Вони мали зробити викидання бюлетенів, адже проголосувало відсотків десять виборців. А їм треба було відсотків шістдесят – сімдесят. Вони нас нейтралізували, а самі вкинули бюлетені.

Колеги свідчили, що така картина була всюди. Тому не сумніваюся, що так званий «референдум» було сфальсифіковано.

На затвердження результатів «референдуму» у так звану «Центральну виборчу комісію» нас не пустили. Керівниця прес-служби відверто сказала, що будуть лише російські ЗМІ».

Звинувачений у шпигунстві

13 березня 2014 року, за три дні до «референдуму», телеканал АТР передав у новинах, що «самооборона» на вулиці Контейнерній захопила оператора французького телеканалу «Channel+» **Девіда Жофрійо**, який знімав захоплення бази паливно-мастильних матеріалів. Він встиг перекинути камеру через паркан своєму колезі-репортеру, але сам перелізти не встиг, його за ноги стягли «самооборонівці».

Автор цих рядків у той момент перебував у Центрі журналістських розслідувань. Ми разом із двома журналістами Центру **Сергієм Мокрушиним** і **Євгеном Гаркушею** сіли в редакційну машину і вирішили спробувати визволити французького колегу.

«Росія дуже хотіла зробити вигляд, що «народ Криму» сам захотів під її крило. А журналісти показували, що це зовсім не так. Тому їх треба було нейтралізувати.»

«Ми під'їхали до в'їзду на територію бази паливно-мастильних матеріалів, – згадує Сергій Мокрушин. – Нас зустрів хлопець двадцяти двох років у камуфляжній куртці і спортивних штанах. Ми запитали, чому він нас зупиняє. Хлопець відповів, що база під контролем «армії Криму». За його словами, прем'єр-міністр Аксєонов напередодні оголосив, що «самооборона» відтепер є «армією Криму».

Ми пояснили, для чого приїхали, і він викликав «командира». Прийшов чоловік десь під сорок років і сказав, що вони можуть видати нам журналіста лише в обмін на флеш-карту з його відеозйомками. Ми пообіцяли це зробити.

Від'їхали на сусідню вулицю. Зателефонували на канал АТР, де перебував французький колега затриманого оператора. Попросили, щоб

Кримські фотожурналісти під час жалобного мітингу кримських татар 18 травня 2014 року. Фото Станіслава Юрченка (RFE/RL)

вони віддали нам флеш-карту із зйомками затриманого оператора. За півгодини вона була в нас.

Ми знову звернулися до «командира» і показали флеш-карту.

- Оце все? – запитав він,*
- Ні. Нам треба всі зйомки від усіх журналістів, які тут знімали.*
- Звідки ми знаємо, хто тут знімав? – запитали ми. – Це ж просто неможливо.*
- Ну, ви ж своїх знаєте. Інакше ніякого обміну не буде».*

Переговори ми продовжили із сивим чоловіком віком за п'ятдесят років, який назвався замполітом Станіславом Селивановим. Він повідомив, що француза судитимуть за шпигунство. Цікавлюся:

- За яким законодавством?*
- Ми розберемося, за яким.*

Станіслав Селиванов.
Фото з сайту *Berdjansk.Biz*

Дізнавшись, що я з Києва, він відмовляється спілкуватися, оскільки не довіряє «брехливим українським ЗМІ». Але продовжує переговори з кримчанами.

Через колег у Києві повідомляю про ситуацію Міжнародну федерацію журналістів і Союз журналістів Росії. Прошу втрутитися. Передаю їм телефон Селиванова й «уряду Криму» із проханням тиснути на них.

Європейська федерація журналістів відгукнулася негайно. Зателефонував її генеральний секретар Рікардо Гутьєрез, розпитав про ситуацію і обіцяв вжити заходів. Я запропонував йому через Європейський парламент тиснути на «уряд Криму».

Десь години чотири тривали переговори, паузи, нові балачки. Врешті, зателефонували моїм кримським колегам і запросили на ще одну зустріч, даючи зрозуміти, що Девіда Жофрійо зараз відпускають.

«Політрук» Станіслав Селиванов знову сказав, що не буде спілкуватися з українськими журналістами, і попросив підійти кримчан.

Ми підійшли до нього: там було ще кілька людей, у тому числі французький оператор і перекладач. Селиванов попросив Девіда Жофрійо підтвердити, що з ним поводитися пристойно, не били, перев'язали подряпане зап'ястя. Він підтвердив і дістав з кишені загорнутий у серветку бутерброд – ніби на підтвердження, що його дбайливо годували.

Коли ми підійшли до машини, то француз відмовився до неї сідати. Сказав, що не знає, хто ми такі, не довіряє нам. Ми зателефонували на АТР, де перебував його колега, і попросили його запевнити, що маємо добрі наміри. Вони переговорили, і Девід сів до нас у машину. Телефон у нього вилучили до наступного дня, мовляв, для перевірки.

«Це було далеко не перше незаконне затримання журналіста, – каже Мокрушин. – Не сумніваюся, що «самооборона» отримала вказівку боротися із журналістами, бити, затримувати, залякувати. Щоб у тих відпала охота розповідати про окупацію півострова росіянами. Росія дуже хотіла зробити вигляд, що «народ Криму» сам захотів під її крило. А журналісти показували, що це зовсім не так. Тому їх треба було нейтралізувати».

28 травня 2014 року сайт міста Бердянська Запорізької області Berdyansk.Biz написав статтю⁵ про місцевих сепаратистів. Він опублікував фото із персонажем на ім'я Станіслав Селиванов, який був дуже схожий на того, який вів переговори у Сімферополі з приводу захопленого французького журналіста.

На момент публікації, за твердженням видання, Селиванов був комендантом сепаратистів у місті Антрацит Луганської області, який знаходиться під контролем так званої «Луганської народної республіки», що була створена Росією після вторгнення на Схід України.

⁵ Бердянские сепаратисты участвуют в боевых действиях (дополнено) / Berdyansk.Biz, 28.05.2014. URL: <http://pro.berdyansk.biz/content.php?id=21914>

Станіслав Селиванов разом з бойовиками міста Бердянська Запорізької області, які підтримали самопроголошені республіки.

Фото з сайту Berdyansk.Biz

Він також балотувався на посаду мера Бердянська 2006 року. У 2008 році Селиванов брав участь у виборах міського голови Києва. В обох випадках програв.

Ще раніше, 5 лютого 2009 року, в тому ж виданні з'явилася публікація, в якій наводиться біографія Селиванова, яку він подавав, коли балотувався на міського голову Києва у 2008 році. Згідно з нею, він з 1998 року по 2004 рік працював у Державній адміністрації Красноярського краю Росії радником губернатора краю.

Усно Селиванов, за твердженням сайту Berdyansk.Biz, розповідав, що він був близький до легендарного у Росії генерала Александра Лебедя, який із 1998 року по 2002 рік до своєї загибелі був губернатором Красноярського краю. Видання викриває це як відверту брехню. Зокрема, посилається на красноярських журналістів, котрі твердять, що такого радника у Лебедя не було.

На сайті ОРД були згадки про те, що в Селиванова у 90-х роках було прізвище Гуртовий і він мав кримінальне минуле.

Служба безпеки України у відповідь на запит автора цих рядків повідомила, що Станіславу Селиванову «в рамках досудового розслідування слідчими органів безпеки у кримінальному провадженні у грудні 2014 року заочно повідомлено про підозру у вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 110, ч. 1 ст. 111, ч. 1 ст. 258-3 КК України. Наразі він переховується від слідства».

Це статті «Посягання на територіальну цілісність і недоторканість України», «Державна зрада», «Створення терористичної групи чи терористичної організації».

Син за батька відповів

16 березня 2014 року у день так званого «референдуму» кримчанин за походженням, оператор документального кіно **Ярослав Пілунський** разом із своїм колегою, громадянином Росії **Юрієм Грузиновим** зникли у Криму. Галас підняли рідні, друзі та колеги з кінооб'єднання «Babylon'13», яке утворилося для зйомок подій на Євромайдані і до якого входили обидва зниклих.

Через шість днів Пілунський і Грузинов виринули з небуття. Виявилось, що вони сиділи «на підвалі» у так званій «кримської самооборони».

«Ми знімали все, що відбувалося на Майдані, – розповідає Пілунський. – Зробили документальний фільм «Перша сотня». Природно, коли почалися події в Криму, ми з Юрієм Грузиновим вирішили їхати туди.

Я – уродженець Криму. Мій батько Леонід Пілунський у той час був депутатом Верховної Ради автономії, виступав проти анексії. Мені і моїй родині не байдужа доля Криму.

Їдучи туди, ми думали якимось чином донести до місцевих мешканців правду про те, що відбувалося на Майдані.

Ярослав Пілунський

Заїхали в Крим 4 березня. Коли приїхали, зрозуміли, що вже пізно. Маса народу перебували в такому накрученому психологічному стані, що вони просто не сприйняли б інформацію. Вирішили, що будемо знімати захоплення військових частин. Так і робили.

У день псевдореферендуму дізналися, що іде голосування за російськими паспортами – здається, від журналістів із каналу ATR.

“ «Ми добу лежали зі зв'язаними скотчем і будівельними стяжками руками. Із зав'язаними рушниками на голові. В різних камерах. Мені вдалося послабити руки, я зняв пов'язку і роздивився: матрац на підлозі, на якому я лежав, мав сліди свіжої крові і дірку, схожу на дірку від кулі. »

Ми поїхали на ділянку, яка знаходилася на вулиці Студентській. Це на околиці Сімферополя. Там навколо вищі навчальні заклади. Оскільки в них навчається чимало іноземців, зокрема, росіян, то ми припускали, що саме там відбувається голосування не за українськими паспортами.

Ми спершу вирішили зайти і розвідати обстановку. Юрій сказав, що на всяк випадок візьме камеру GoPro, яка за розміром дуже маленька.

Проекційний пікет в Сімферополі.
Фото Станіслава Юрченка (RFE/RL)

Юра зробив помилку, почавши одразу знімати. На нього накинулися і почали в'язати. Я не міг мовчати і почав заступатися за нього. Мене пов'язали разом із ним. Це були місцеві молоді хлопці.

Нас завели у машину, де був чоловік років п'ятдесяти, який нам сказав: «Рипнетеся – покалічу». Потім нас привезли до штабу так званої «самооборони» – той,

який біля пам'ятнику Леніну в самому центрі міста. Там було повно казаків, явно не українських.

Нас допитували якісь місцеві. Вони були явними дилетантами. Ставили якісь прості запитання: «Чим займаєтесь? Для чого?» і тому подібне. Під час допиту ми домовилися, що вони нас відпустять. І навіть камеру віддадуть, лише матеріал залишать собі.

Російський вояк без знаків розпізнавання.
Фото Юрія Луканова

Під час допиту Юри зайшов якийсь чоловік, взяв мій паспорт і побачив моє прізвище. Він сказав: «Цих козаків тримати міцніше». Він, певне, проасоціював його з моїм батьком, проукраїнським депутатом кримського парламенту.

Таким чином син за батька відповів. Після цього вони забрали наші телефони, а там були номери, наприклад, сотника Першої сотні, за якими можна була зрозуміти, що це з Майдану.

Тож за нами приїхали вже професіонали. Видно було, що «спецура» якась. Зав'язали очі, одягли наручники. З виду такі хлопці, які Слов'янськ брали. Вони нас поклали у «Газель», яка була спеціально підготовлена для цього.

Ми не бачили, куди нас привезли, бо очі були зав'язані. Але припускаю, що до обласного військкомату. Він знаходиться поруч із вокзалом. Я звідти чув звуки поїздів.

Ми добу лежали зі зв'язаними скотчем і будівельними стяжками руками. Із зав'язаними рушниками на голові. В різних камерах. Мені вдалося розслабити руки, я зняв пов'язку і роздивився: матрац на підлозі, на якому я лежав, мав сліди свіжої крові і дірку, схожу на дірку від кулі. Я підняв матрац і глянув – на підлозі не було слідів від кулі. Можливо, матрац був просто порваний. Кахляна підлога і стіни складського приміщення теж були забризкані кров'ю.

“ «У якийсь момент він приставив мені до скроні пістолет. Питає: «Чи ти відчуваєш, що це таке? Я розслабився, бо вже не чекав удару. Не злякався. Кажу: «Так, відчуваю». Він розлютувався, що я не злякався. Потім, із приставленим пістолетом, він каже блискучу фразу: «Ти мені ворог, бо твоя камера сильніша від моєї зброї». ”

Через добу прийшли молоді хлопці в балаклавах. Один із них побачив, що я звільнив руку, сказав: «Ще раз витягнеш руку – покалічу».

Мене завели до кімнати. Розмову почали з удару ногою в сонячне сплетіння. Потім – у пах. Правда, після першого удару я впав і мені вдалося закрити пах. Після того били металевою трубкою по голові зверху рушника, щоб слідів не залишалося.

Питання ставили дурні. Повний набір маячні з російського телевізора. «Коли Правий сектор буде в Криму? Для чого ви вийшли на Майдан?». Залазить за пазуху, а там хрестика нема. «Ти що єврей?».

У якийсь момент він приставив мені до скроні пістолет. Питає: «Чи ти відчуваєш, що це таке? Я розслабився, бо вже не чекав удару. Не злякався. Кажу: «Так, відчуваю». Він розлютився, що я не злякався. Потім із приставленим пістолетом він каже блискучу фразу: «Ти мені ворог, бо твоя камера сильніша від моєї зброї».

На питання «Чому ви вийшли на Майдан?» я відповів: «На Майдан вийшли, щоб кримінал прибрати з влади». А він забрав пістолет від скроні і націлів його в ногу біля коліна: «Тобі не вдасться обманути людину з двома вищими освітами».

Я бачив, що їм здавалося, наче вони розвідників викрили. Нам пощастило, бо ми чекали кримський «Беркут», який лютував на Майдані. Так що били нас не так, як могли б.

Їжу дали лише на третій день. То була перловка з тушонкою.

У туалет відлити не виводили. Для сечі там стояла пластикова пляшка. Коли схотілося за великим, то вивели. До туалету стояла

черга. Рушник у мене був погано зав'язаний на очах, і я побачив хлопця, у якого очі були зав'язані українським прапором. Так знущалися морально.

Водозливу там не було, і лайно ледь через унітаз не перевалювалося. Мені було так бридко, що потім я їв грамів по двадцять перловки, аби тільки не набиватися їжею і не хотіти до туалету.

Поки ми сиділи, хтось відібрав нашу машину. Вона в нас зламалася і була на станції технічного обслуговування. Під час допитів я сказав, де вона стоїть. Вони прийшли на ту СТО. Там був вихідний. Вони зламали двері і забрали машину, яка була не на ходу. Потім ця автівка ще декілька тижнів простояла на паркувальному майданчику СБУ Сімферополя.

Також забрали апаратуру. Приїхавши до Криму, ми найняли місцевого кримського татарина, який возив нас. У нього в машині залишилася наша основна апаратура. Після того, як нас заарештували, він повівся неакуратно. Його якись кримські татари зі зрадників, які були в СБУ, а потім пішли служити до ФСБ, запитали, чи буде він отримувати російський паспорт. Він різко відмовився і посперечався. Тоді до нього прийшли з обыском і виявили нашу апаратуру. Забрали її і всі відзняті матеріали.

Мені самому зателефонувати не дали. На мій телефон постійно телефонувала дружина. Я відчував, що це вона, і просив їх відповісти і сказати, що я живий. Один із них взяв телефон, побачив напис «Кохана» і відкоментував із знущальною усмішкою, що дружин так не називають.

«Це був чистий кримінал. Бандитська воєнізована структура. Я розумію, що це готувалося задовго до того, як росіяни напали на Крим. Я такий образ використовую: коли ідеш на дно, то боїшся, коли досягаєш дна, то вже не страшно, і ти знизу можеш бачити всі небезпеки, які є нагорі. Так ось ми на дні побували.»

Моя дружина телефонувала до Міністерства оборони Росії. Але там відповіли, що нічого не знають про тих, хто нас захопив.

Російський військовий біля аеропорту в Сімферополі. Фото Юрія Луканова

Нами займалася Перша сотня Майдану, про яку я знімав кіно. Вони просили організацію колишніх вояків, які воювали в Афганістані, «Ніхто, крім нас». Ця організація поширена по всьому колишньому простору СРСР, і туди входять люди з різними поглядами. Це дозволило їм зв'язатися із їхніми російськими колегами. Ті теж кудись зверталися до російської верхівки.

Отож, в кулуарах відбувалися розмови про наше звільнення. На шостий день до мене зайшов один із тих, хто нас перевозив до підвалу, і сказав, що за нас просили «поважні люди». Що це за «поважні люди» – я не знаю.

Нас із Юрою посадили до машини і відвезли на Чонгар – туди, де встановили лінію розмежування. Передали в руки МВС України в обмін на якихось російських діячів. На кого саме – я не знаю.

Це був чистий кримінал. Бандитська воєнізована структура. Я розумію, що це готувалося задовго до того, як росіяни напали на Крим. Я такий образ використовую: коли ідеш на дно, то боїшся, коли дося-

гаєш дна, то уже не страшно, і ти знизу можеш бачити всі небезпеки, які є нагорі. Так ось ми на дні побували. У тих закладах, де ми побували, всякі російські кубанці, іще якісь росіяни почувалися, як вдома.

Вони особливо були налаштовані проти ЗМІ, бо журналісти могли розповісти про злочини, які коїлися під час анексії. Особливо у Севастополі, звідки я родом, було складно працювати. Там, якщо в тебе не було позначки російського телебачення, то неодмінно розпитували, хто і що. Але там вдалося проскочити якимось, а в Сімферополі не пощастило».

14 травня 2014 року Ярославу Пілунському було відмовлено у в'їзді до Росії. Його затримали у аеропорту Шереметьєво і відправили до Києва.

«Я літав на запрошення на зйомку кліпу в Москву, – пояснює Пілунський. – В аеропорту Шереметьєво мене зупинили під час паспортного контролю, через шість годин депортували з довідкою з невідомою статтею 114 про правила перетину кордону. Юристи такої статті не знайшли. У російське посольство я не став звертатися. А в російській пресі з'явилася стаття зі згадуванням про депортацію «координатора неонацистського підпілля Криму» Пілунського Ярослава».

114-а стаття Кримінального кодексу РФ виглядає наступним чином: «Заподіяння тяжкого або середньої тяжкості шкоди здоров'ю при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила злочин». Ніякого відношення до перетину кордону вона не має.

«Тобто, опинившись у руках кримінального угруповання, – прокоментував тоді Пілунський цей інцидент журналістам, – інформацією про яке не володіло навіть Міністерство оборони Росії, я став персоною нон-грата для цієї країни. Бідні мирні «гопники» постраждали під час допиту. Виявляється я, зі зв'язаними руками і рушником навколо голови, чинив їм опір. Вони були так деморалізовані, що більше не з'явилися, так і не дізнавшись від нас, коли ж у Криму з'явиться «Правий сектор»?

Наслідки для Росії були такі серйозні, що в аеропорту Шереметьєво мене тримали виключно в закритому приміщенні і в туалет виводили під конвоєм, а паспорт віддали тільки в Києві», – додав Пілунський.

Севастопольський детектив

Історія виїзду з Криму керівниці севастопольського медіа-центру «ІРС Севастополь» **Тетяни Рихтун** нагадує детектив. Спочатку в супроводі охоронця вона покинула місто під покровом ночі, а потім останнім поїздом виїхала до Києва, напередодні так званого «референдуму». Такому рішенню передували погрози, напади і обшук у медіа-центрі, який поставив крапку в роботі і незалежного прес-центру, і редакції сайту 911sevastopol.org.

Тетяна Рихтун

«У перших числах березня 2014 року я знімала облогу штабу Військово-морських сил України так званю «самообороною Севастополя», за чіїми спинами ховалися чоловіки у формі, – згадує Тетяна. – Сценарій був розписаний: розгнівані мітингувальники вимагають від військових залишити місто, бо це створює загрозу для людей. А за спинами людей мовчки стояли люди зі зброєю. Було зрозуміло, що звідкись вони прийшли сюди, щоб стати по периметру військової частини.

Моя спроба з'ясувати, звідки саме вони з'явилися, дуже швидко закінчилася нападом. Все, що пам'ятаю, це високий чоловік, удар по голові, я лежу на землі, а з руки у мене забирають відеокамеру.

Ні звернення до поставленого росіянами так званого «народного мера» Севастополя, ні до української міліції не дали результатів. Камеру ми втратили разом із відзнятим матеріалом, який доводив перебування регулярних військових частин Росії на території Севастополя і їхню участь у блокуванні українських військових частин.

Лікар, до якого звернулася в цей день, більше цікавився не моїм станом здоров'я, а тим, на чиєму я боці. Тільки наступного дня вдалося знайти лікаря, який мене оглянув і діагностував набряк мозку.

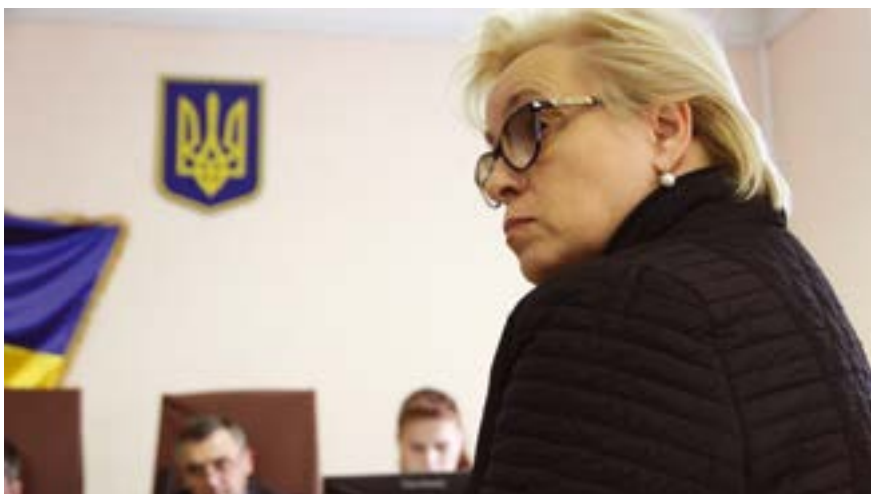
Наш прес-центр був створений у Севастополі в 2009 році за ініціативи декількох кримських журналістів як можливість доступу до ме-

діаресурсів для громадських організацій і активістів. Я очолювала цей проект із самого початку. Ми надали безкоштовну трибуну жителям міста для того, щоб вони могли доносити до влади болючі питання життя севастопольців. Так чиновникам і депутатам регулярно приходилось чути з екранів телевізора критику у свій бік.

Коли через рік з'явилися ще один проект – сайт 911sevastopol.org, журналісти зосередили свою увагу на чиновниках і депутатах, котрі працювали не на користь міста, а на свій добробут. Одним із найбільш резонансних розслідувань був матеріал про те, як донецьке оточення президента України Віктора Януковича вкрало у міста в 2012 році двісті гектарів садів і виноградників із мовчазної згоди місцевої влади.

За часів Януковича працювати стало важче, але влада не наважувалася закрити ресурс, хоча неодноразові спроби були. Коли під час Майдану, в січні 2014 року, ми написали, що, попри всі драматичні події в Києві, на мисі Айя південного узбережжя Криму продовжують будувати палац для Януковича, почався тиск на мою сім'ю, на бізнес сина.

Попри сваволю Партії регіонів, яка тоді була при владі, вона остерігалася боротися із журналістами силовими методами – остерігалася розголосу.

Тетяна Рихтун в суді

З початком анексії все змінилося у гірший бік. Як тільки росіяни висадилися в Севастополі, ми почали висвітлювати їхню активність, зокрема, розповідали правду про блокування українських військових частин. Ми у Севастополі були єдиним джерелом інформації, яке чесно розказувало про події на військовій базі.

Ми в такій якості тим, хто рвався до влади, дуже не подобалися. Спочатку був напад на мене біля стін штабу ВМС України, потім спроба залякати: якимось незнайомий почав жбурляти в мене каміння без видимої причини. Було зрозуміло, що прес-центр і редакція під загрозою. Колеги з Києва навіть привезли журналістам бронжилети для безпеки.

Через декілька днів вони стали підставою для кримінальної статті – незаконне зберігання спецзасобів. 13 березня в кінці робочого дня десяток людей у камуфляжній формі, які представилися «самообороною Севастополя», прийшли в офіс, щоб дослідити, за їхніми словами, «місце злочину».

Вони викликали міліцію, яка діяла на їхньому боці. Міліція за шість годин перетрусила все, що було у прес-центрі і редакції. Оскільки чотирьох кілограмів вибухівки, про яку міліції сказали «самооборонівці», не знайшли, вирішили приписати іншу статтю.

Тоді нам вдалося відбитися з допомогою адвоката, українських правозахисників з офісу Уповноваженого Верховної Ради з питань прав людини і колега-журналістів, котрі швидко поширили новину про обшук.

Обшук в медіа-центрі «ІРС Севастополь»

Вже за північ колеги стали телефонувати і пропонувати залишити півострів. Я погодилася, і наступного дня мене у супроводі фахівця міжнародного охоронного агентства вивезли в Сімферополь.

Добу я переховувалась на якійсь дачі під Сімферополем, поки фахівці вирішували логістичні питання. Адже вокзал і аеропорт вже давно були під російським контролем. Але напередодні «референдуму», 15 березня, «самооборонівці» і російські казаки залишили залізничний вокзал. Це дозволило останнім поїздом виїхати до Києва у супроводі охоронця».

Тетяна Рихтун працює тепер у Києві головним редактором інформаційного мовлення на телеканалі «UA:КРИМ» у складі Суспільного мовлення.

Захоплення Керченської переправи

У місті Керч, яке від Сімферополя розташоване на відстані близько 200 кілометрів, розігрувалася своя драматична ситуація. Адже тут знаходиться поромна переправа між Кримським півостровом і Краснодарським краєм Росії. Відстань між ними – менше п'яти кілометрів.

Там ходили величезні пороми – автомобільний і залізничний. Через них можна було перевозити не лише цивільний транспорт, але і військовий. Тому вона мала стратегічне значення.

6 березня 2014 року журналістка сайту «Керч ФМ» **Олена Лисенко** отримала інформацію, що росіяни проводять нову порцію військової техніки через переправу. Вона негайно сіла в автомобіль разом із своїм колегою і поїхала на переправу.

«Якись невідомі люди поводять себе з нами, мешканцями цього міста, абсолютно нахабно. Встановлюють власні, відомі тільки їм порядки і погрожують покарати за їх порушення.»

«На під'їзді розташувалися військові вантажівки, – згадує Олена, – а біля шлагбауму ми побачили озброєних людей у військовій формі і масках. Без знаків розпізнавання. Себто російських військових.»

Працівники переправи, українські прикордонники та митники, стояли осторонь. Виглядало так, що вони були усунуті від виконання своїх обов'язків.

Російські військові в Керчі

Там знаходився чоловік у військовій формі, якого я зустрічала напередодні під українськими військовими частинами. Він був серед тих, хто блокував частини. Але явно належав до командирів. До нього зверталася літня жінка, яка була схвильована і щось казала про прикордонників-призовників. Вона мала на увазі українських військових. Чоловік відповідав, що у них працюють лише контрактники. Я зняла цей діалог на свою камеру. Він зробив жест рукою і сказав, що знімати тут не можна. Я запитала, чому. Він махнув рукою – і на нас із колегою побіг натовп казаків.

Чолов'яги з батогами в руках, у чоботях, у кольорових шароварах кинулися на нас. Виглядало б як у кумедному кіно з елементами фольклору, якби це не було так страшно.

Метрів чотириста нас із колегою буквально грубо штовхали у спину. Колега мене прикривав. Вони нам казали образливі слова щось на зразок – ви тут ніхто. Мабуть, від стресу я почала їм відповідати, що я тут народилася, а мій батько був радянським офіцером.

Вони переконалися, що ми сіли в наше авто. Від хвилювання мій колега не зміг зразу завести машину. Тут один із них повертається. Мій колега відкриває вікно машини, а той каже: «Ну, вибачайте!». Мабуть, щось людське прокинулося.

Мені здається, що деякі казаки були ніякі не казаки, а перевдягнуті співробітники російських спецслужб. Вони розмовляли російською мовою з «акаючим» акцентом. Так не розмовляють ні донські, ні кубанські казаки. Скоріше москвичі або мешканці середньої смуги. Можливо, армія, щоб не втратити імідж «ввічливих людей», спеціально переодягала військових, щоб вони виконували брудну роботу.

Коли прийшла до редакції, виявилось, що я забула вимкнути камеру і всі балачки з нашими переслідувачами були записані. Прислухавши їх, мої колеги були в шоці. Якісь невідомі люди поводять себе з нами, мешканцями цього міста, абсолютно нахабно. Встановлюють власні, відомі тільки їм порядки і погрожують покарати за їх порушення».

Колишня керівниця редакції «Аргументы недели. Керчь» журналістка **Олена Юрченко** розповідає, що перший раз для перекидання людей з Росії поромну переправу використали за кілька днів до того, як стався інцидент з Оленою Лисенко – 27 лютого 2014 року.

«Уявляєте, якби раптом в Києві припинили ходити всі поїзди і ніхто нічого не пояснював би, – каже Олена. – Ось приблизно таке сталося з Керченською поромною переправою тоді. Вона закрилася для звичайних громадян. Виявилось, що тої ночі з Росії перевезли на автобусах багато народу. Наші кореспонденти знайшли ті автобуси. Вони стояли на узбіччі із вікнами, закритими фіранками.

Вдалося побачити, що там були люди у казачій формі і у військовій формі. Вони однозначно не хотіли спілкуватися не лише з пресою, але і з будь-ким та грубо відмахувалися від запитань журналістів. Сказали лише, що вони паломники. Мабуть, вони казали таке й іншим журналістам, бо ця інформація розійшлася в пресі.

Ми не повірили, що це – паломники. Але тоді ще не розуміли, що це за люди. З якою метою вони сюди приїхали.

Олена Юрченко за роботою

Наступного дня з'явилася інформація, що ці люди ночували в православній церкві Московського патріархату у Комсомольському парку. Керчани з висоток біля церкви зняли фото наметів, які стояли на подвір'ї церкви. Це були перші «зелені чоловічки», яких ми побачили.

Пізніше Лариса Щербула, глава адміністрації, яку призначили росіяни, опублікувала у себе на Facebook фото російських військових, які молилися всередині цієї церкви. Написала, що російська влада Керчі дуже вдячна священику цієї церкви за те, що він у перші дні дав притулок російським військовим. Це фото було знято тоді, коли Путін казав, що російських військових там нема. Так що можна сказати, що анексія почалася з Керчі».

Олена Юрченко згадує, що спершу російські військові, які з'явилися на переправі, взагалі ні з ким не розмовляли. Вони стояли десь біля військової машини. Їх можна було здалеку сфотографувати. Військові не поводити себе агресивно.

«Але з кожним днем їх ставало все більше, – згадує Олена. – Приїжджаємо в один день – там стоїть дві вантажівки. Наступного дня вантажівок уже більше, і вони роблять вогневу точку, просто на тому місці Керченської переправи, де раніше туристичні автобуси зупинялися.

Ми робили фото, відео. Щодня випускали новини. Сподівалися, що хтось у Києві сидить, читає і бачить, як посилюється російське військове угрупування. Сподівалися на реакцію, що нас захистять.

А 3 березня 2014 року, коли ми приїхали знімати, до нас підійшли російські солдати і сказали, що ми маємо забрати камеру і поїхати звідси. Ми намагалися поговорити з ними, пояснити, що ми перебуваємо на своїй землі у своєму рідному місті, що це не територія їхньої військової частини.

Вони навели на нас зброю і поводили себе дуже агресивно. Я побачила військового, який ішов від переправи до вогневої точки, яку вони зробили з мішків, наповнених піском. Мені сказали, що він головний.

Я зробила крок уперед, щоб підійти і поговорити з ним. Думала, може, солдати не розуміють. Може, він зрозуміє, що ми просто робимо свою роботу, що маємо право тут перебувати.

Але він здалеку витягнув руку у мій бік в заперечливому жесті і сказав голосно: «Розмови не буде!». Солдати мене не пропустили туди. На нас направили зброю і не дали можливості ні пройти, ні продовжити зйомку.

Там на віддалі стояв керченський міліціонер. Він дивився на нас і посміхався. Я цього міліціонера знаю багато років: він завжди там працював. Мабуть, там був якийсь пункт для чергування. Він, український міліціонер, стояв і посміхався, коли військові іншої держави хазяйнували на нашій території. Я дуже розлютилася.

Пішла до воріт, через які машини заїжджали на переправу, щоб заїхати на паром. Там стояла будка з вікном, у якій прикордонники перевіряли документи.

Всередині сиділо двоє наших, і в цій самій будці – російський військовий. Він був у чорній формі. Я починаю з ними розмовляти: «У вас все в порядку?». Вони на мене дивляться і скаляться як на дурненьку. «Так, – кажуть, – у нас все гаразд. А чого Ви питаєте?». Я кажу: бачу, що відбувається щось неправильне – ось військовий іншої країни. «Бачили, – питаю, – на нас зараз напали?». Вони кажуть, що не бачили. Я кажу: «Ви мені хоч би натякніть. Я у місто зараз їду. Можу щось розказати. Може, у вас збройне захоплення сталося?». А вони лише сміються з мене.

Я кажу: «Ви мені можете пояснити, що відбувається?». Вони повертаються, дивляться на того росіянина і кажуть: «А Ви у нього питайте». Я спитала. Він, звісно, не відповів.

Російські військові взагалі дуже рідко опускалися до того, щоб з нами розмовляли. Вони ставилися до нас так, наче ми не люди. Потім вони поставили вартових на підступах до переправи – і туди взагалі стало неможливо їздити».

Олена Лисенко ділиться, що зразу після захоплення урядових будівель у Сімферополі в них жила надія, що ось-ось приїде якась спецслужба і їх звільнять. Але нічого такого не сталося.

«Коли захопили керченську переправу, – продовжує вона, – то ми зрозуміли, що відбуваються якісь незворотні зміни. Відбувається таке, чого назад не повернути. Принаймні найближчим часом.

Я все одно ходила до військових частин, які блокувалися російськими загарбниками, і розпитувала на нашому сайті про те, що відбувається. Мені почастишали погрози. Писали у Facebook, приходили листи на пошту.

Раніше я займалася журналістськими розслідуваннями і до погроз звикла. Однак зараз їх намагалися втілити в життя. Ми якось прийшли в гараж і виявили, що хтось намагався спалити нашу машину

Toyota, яку наша сім'я купила кілька місяців до того. Зловмисники закинули у гараж мотузку, просякнуту пальним і підпалену. На щастя, вона потухла. Мабуть, вони не наважилися діяти далі, оскільки місце перебуває під охороною».

Ірина Сєдова

Головна редакторка сайту «Керчь. ФМ» **Ірина Сєдова** каже, що брутальність по відношенню до журналістів з боку проросійських активістів почала виявлятися ще до того, як російські військові захопили урядові будівлі в Сімферополі. Вона твердить, що проросійські сили почали організовано розгойдувати ситуацію на початку третьої декади лютого 2014 року, одразу після того, як Президент України Віктор Янукович втік до Росії після розстрілу десятків людей на Майдані у Києві.

«22 лютого мене запросили як журналістку виступити на мітингу проукраїнських сил, – розповідає Ірина. – Я вийшла на трибуну і сказала лише дві фрази? «Я Ірина Сєдова. Я – журналіст». І тут же в мене полетіло яйце. До мене підскочив якийсь здоровезний парубійко у тренувальних штанах, на вигляд типовий «тітушка», з тих, які атакували мітингувальників на Майдані Незалежності в Києві. За ним підскочив іще хтось. Вони зіштовхнули мене з трибуни, а саму трибуну розламали.

Потім згряя цих покидьків повалили на землю чоловіка, який намагався заспокоїти пристрасні. Їх було чоловік сім чи більше. Оця згряя біла його ногами до крові.

Мене і ще кількох людей вивозили через натовп на міліцейській машині. Пізніше журналісти зняли відео, як ті, хто нас бив, отримували гроші».

Керівниця редакції «Аргументы недели. Керчь» журналістка Олена Юрченко знімала ці події на відео.

«Цей мітинг опустив планку моралі, – каже Олена. – У нас раніше були масові акції. Комуністи виходили, робітники, яким не платили зарп-

лату, протестували. Але такого, щоб привселюдно били людей, – такого не траплялося ніколи. Це було вперше. Ми побачили безсилля міліції. Ми побачили, яка тонка грань, що відділяє цивілізоване життя від краху.

Я була посеред цього агресивного натовпу і знімала. Це було страшно. Бо агресивні люди були зусібіч – спереду, ззаду і з боків. Я знімала, і при тому постійне відчуття небезпеки «зашкалювало». Не знала, чого чекати – будуть мене бити чи ножа засунуть під ребро. Ці люди були абсолютно «відморожені». Це було дуже страшно.

Я бачила, що акція добре скоординована. Там були чоловіки з раціями, які давали команди».

Через два дні Ірина Сєдова, головна редакторка «Керчь. ФМ», пішла знімати проросійський мітинг:

«Я прийшла туди, маючи з собою маленьку відеокамеру. Але ж моє обличчя вже засвітилося в новинах і на Youtube, де відео з того першого мітингу набрало понад вісімсот тисяч переглядів. Мене побачили, впізнали, підбігли двоє, ухопили і потягли кудись за пам'ятник Леніну, подалі від публічного місяця. Можна лише здогадуватися, що вони б зі мною зробили там.

Але я не розгубилася. Згадала поради від правозахисників про те, як діяти в подібних випадках. Заверещала щосили: «Пожежа! Пожежа!!». Вони розгубилися і відпустили мене. Я підбігла до міліціонерів – і вони вивезли мене на своїй машині.

Після цього я не наважувалася працювати на публічних заходах. Це була ризиковано, як мінімум, для здоров'я. Допомогала іноземним і українським журналістам із Києва знімати, була в них гідом.

Ми поїхали з телеканалом Al Jazeera на паромну переправу. А вони вже були биті у Севастополі – їм там шини проколювали, нападали казаки. Вони на переправі казаків побачили і кажуть: ми туди не підемо, а познімаємо через паркан. Я запропонувала їм заїхати з іншого боку, де нема військ, але можна хорошу картинку зробити.

Ми їдемо навколо переправи, а за нами сіренькі «Жигулі» їдуть. Я розумію, що за нами «хвіст». Приїхали на місце і почали знімати. Вихо-

дить якийсь персонаж з тої машини, у кедах і з рацією. Питає: «А чого це ви тут знімаєте?». Вони через перекладача йому пояснюють, що ми іноземні журналісти і хочемо зняти переправу. Він із кимось по рації балакає. Потім каже: «Гаразд. Знімайте».

Вони питають його: «А Ви хто?». Він: «Самооборона Криму». При цьому в нього був чіткий «акаючий» акцент, як у Москві розмовляють. Наші так не балакають. Себто росіянин вдавав із себе місцевого.

Наступного разу у першій декаді березня ми з київськими журналістами поїхали на дев'ятий кілометр в українську військову частину. Там вже навколо частини стояли вкопані в землю БТРи. Вони замінили вантажівки з солдатами Чорноморського флоту, які сюди прийшли першими. Така ротация відбулася.

Колеги знімають, і я теж вийшла з машини знімати БТР. Тут підходить чоловік з військових і каже: «Забери камеру, а то мій оптичний приціл бачить далі, ніж твоя камера». І тут я розумію, що нема сенсу такому персонажу показувати журналістське посвідчення».

17 березня 2014 року, наступного дня після так званого «референдуму» про статус Криму Ірина виїхала на материк. Вона вважає, що за нової влади в неї немає перспектив.

«Мій чоловік працював у морському бізнесі, – каже вона, – отримував хорошу платню, навіть за європейськими мірками непогано. Робота його ніяк не була пов'язана із журналістикою. Він допомагав оформлювати документи кораблям, які заходили у кримські порти. Коли я поїхала, то вони там ще жили удвох із донею до літа, щоб дитина спокійно закінчила школу.

Чоловік не дуже хотів виїжджати. Але він сказав, щоб я виїхала, бо непокоївся за моє життя і здоров'я. Адже я дуже багато знімала процес окупації, ми їздили з іноземними журналістами. Я отримувала погрози від російських військових, і по Facebook приходили погрози. Отож, він був не проти, щоб я виїхала. Думаю, він сподівався, що я там кілька місяців посиджу і повернуся.

Я трохи пожила у Києві і переконалася, що чоловіку теж треба виїздити, бо окупована територія – це не жарти, і бізнес, у якому він працював, загнеться так само, як і журналістика. Це був непростий процес. Адже коли людина все життя пропрацювала на стабільній роботі, то їй виїжджати хто знає куди, у місто, де нема кораблів і нема моря – а його вся робота була пов'язана з морем останні десять років – і кинути стабільне життя, квартиру, всіх родичів, всіх друзів – це було дуже складно. Тим не менше, він прийняв для себе це стратегічне рішення. Коли дочка закінчила четвертий клас, він сів і виїхав до мене. З того часу ми і живемо в Києві.

У часи, коли Україна контролювала Крим, було повно проблем зі свободою слова. Будь-яке розслідування обладок тодішнього міського голови Керчі Олега Осадчого оберталося для нашого сайту «Керч. ФМ» переслідуваннями. До нас після публікації міг прийти якийсь співробітник СБУ, запитувати про те, звідки в нас взялися американські гранти. Казав, може, ми американські шпигуни, влаштовував нам допити.

Якось нас із журналістами не пустили до міської державної адміністрації, де на другому поверсі був затриманий наш колега. Ми викликали міліцію. А вони порушили кримінальну справу... проти нас.

Не за фактом перешкоджання журналістській діяльності з боку охорони міськдержадміністрації, вони порушили справу проти мене і журналіста Сергія Мокрушина за нібито неправдивий виклик міліції.

Нашій радіостанції також перекривали мовлення, відключали водопостачання. Так ми і працювали. Але з допомогою публічності можна було зупиняти цей тиск. Ми могли звернутися у профспілку журналістів, до київських засобів масової інформації, щоб нас підтримали. Місцева влада була не свята, але з допомогою громадських організацій, формування громадської думки ми могли зупинити тиск із їхнього боку.

Отож, навіть під пресом, з нервами, але ми були незалежним засобом масової інформації. І нам ніхто нічого зверху не диктував, ніхто не нав'язував жорстку редакційну політику, не було цензури. Ми свої матеріали ні з ким не узгоджували. Писали те, що думали. Ми були незалежним ЗМІ, висвітлювали весь Майдан, всю окупацію – ніхто нам не був указом.

Українська військова частина в Керчі

Зараз це неможливо. Сайт «Керчь. ФМ», який я створювала з колегами, вилучив частину матеріалів, щоб не потрапити в немилість до окупаційної влади. Жодної критики влади ви там не знайдете. Все «в межах розумного» з точки зору Росії.

До речі, і морський бізнес загнувся, як я і прогнозувала. Колишнім співробітникам чоловіка не так вже й солодко живеться».

Переїхавши до Києва, Ірина Сєдова влаштувалася на Громадське радіо, де пропрацювала кілька років. Зараз вона працює у громадській організації «Кримська правозахисна група».

Олена Юрченко 1 квітня 2015 року звільнилася з роботи в редакції «Аргументы недели. Керчь». Вона взагалі не збиралася залишатися у професії, оскільки розуміла, що за нової влади повноцінно працювати журналістом неможливо:

«Я ще якийсь час робила матеріали для телеканалу «Україна». Ще на мене вийшло Радіо Свобода, і я почала співпрацювати з ними. Це тривало до середини червня.

Потім я зателефонувала головному редакторові проекту Радіо Свобода «Крим. Реалії». Сказала, що ми не можемо тут залишатися. Я боялася, що в Києві не буде роботи. У мене на матеріку нема жодних родичів, тому дуже страшно було кидати все, що ми мали, і з дитиною їхати в нікуди. Однак мені запропонували посаду редактора «Крим. Реалії».

Олена Лисенко через особисті обставини не могла виїхати одразу. Вона переїхала до Києва влітку 2015 року. Олена співпрацює із «Кримською правозахисною групою».

«Я ще рік прожила під владою Росії і на власні очі бачила всі принади поліцейської держави, – каже Лисенко. – Там мало не фізично нема чим дихати. Які б не були проблеми на матеріку, але тут територія свободи».

Камера травмованого журналіста

Коли російські військові захоплювали адміністративну частину аеродрому «Бельбек» у Криму на північному заході міста Севастополя, вони травмували журналіста і не лише не надали йому допомогу,

а ще й відібрали камеру. Цей епізод зняв на відеокореспондент агентства Associated Press **Адам Пембл**. Воно опубліковане на Youtube 22 березня 2014 року⁶. Епізод, про який мова, викладений на 18 секунд.

*«За три години до штурму, – згадує український фіксер американського журналіста **Валерій Кулик**, – на Бельбеку відзначали весілля. Офіцер, здається, лейтенант, одружувався.*

Розуміли, що буде штурм, а після штурму зібрати всіх гостей буде нереально. Тому поспішали. На той час у Криму, попри всі негаразди, навіть військові далеко не всі вірили, що росіяни – це вороги, уявляли собі ситуацію якось на зразок: пани б'ються, а в холопів чуби тріщать. Лише після початку війни на Донбасі росіяни усвідомлено стали ворогами. Тож був такий легковажний підхід.

На плацу там розклали столи. Було невеличке святкування. А потім годині в третій-четвертій стався штурм.

Спершу казаки бігали навколо, метушилися, але через огорожу не перелазили. Через деякий час з пагорбу спустився БТР. Із нього повистрибували російські військові. БТР протаранив загорожу. Вони забігли всередину. Покидали світло-шумові гранати, постріляли звгору.

Під загорожею в цей час були два фотожурналісти. Коли загорожа обвалилася, одного з них притиснуло шматком цементу. До нього підійшов озброєний чоловік у камуфляжі і забрав камеру. Копнув ногою. Не став надавати допомогу, а рушив далі. Не знаю, хто були ці журналісти. Якесь західне видання.

Потім росіяни всіх журналістів зібрали і обшукали по черзі. Забрали всі карти пам'яті. Коли нас обшукували, один із військових сказав: «Ну що, ви приїхали про нас неправду розказувати, які ми тут всі погані?».

Нам вдалося пронести дві карти пам'яті за бронешилетами. І відео, на якому забирають камеру, – це був той матеріал, який нам вдалося винести. У нас тоді було дві карти. На першій було весілля, а на другій – момент штурму. Ми в камері залишили карту з ве-

⁶ Raw: Pro-Russian Forces Storm Ukrainian Air Base / YouTube, Associated Press, 22.03.2014 – <https://www.youtube.com/watch?v=SiEvP1yqxSE&feature=youtu.be>

сіллям саме на випадок, якщо вилучатимуть карти, щоб вони забрали менш важливе».

Захоплення відбувалося 22 березня 2014 року, уже після так званого «референдуму» про статус Криму. Це було вже одне з останніх захоплень українських військових об'єктів у Криму.

Однак травмований журналіст сам розповів про це у Facebook. Це був фотокореспондент із російського Санкт-Петербурга **Александр Аксаков**.

«Поруч зі мною перебував фотограф Reuters. Ми знімали вхід спецназу на базу. Потім я почув крик цього фотографа, машинально побіг (сам не розумію, куди) і відчув, як щось дуже тяжке прилетіло мені в голову, – написав Александр Аксаков. – Потім пам'ятаю, що намагався не втратити свідомість. Впав на землю, відчув, що защемило ногу. Коли через кілька миттєвостей став міркувати, що сталося, побачив БТР, який рухався на мене.

Картинка в пам'яті: права нога затиснута бетонним парканом, в десяти сантиметрах від ноги, просто на паркані, стоїть БТР. Затиснуті були ступня і частина гомілки. Я намагався висмикнути ногу (з черевиком або без...). Нічого не вдалося. Тоді фотограф Reuters (ДЯКУЮ ТОБІ, ЧОЛОВІЧЕ!) став перед БТРом і почав кричати, що постраждав журналіст. БТР постояв ще мить і здав трохи назад».

Як розповіли⁷ пізніше «Телекритиці» очевидці інциденту, журналісту допоміг кореспондент Reuters **Баз Ратнер** (Ізраїль).

Росіяни вкотре продемонстрували, що вони перешкоджають журналістам об'єктивно висвітлювати ситуацію. Минулі події показали, що вони борються із пресою системно і різноманітними способами – обмежують доступ до інформації, залякують і заарештовують журналістів, брутально б'ють людей із прес-картами, не дають змогу працювати іноземним спостерігачам, застосовують інші засоби. Майбутні події, уже після незаконної анексії, показали, що вони не збираються відмовлятися від такої політики.

⁷ У Бельбеку фотограф Reuters, рятуючи російського колегу, зупинив БТР / Телекритика, 23.03.2014. URL:<http://ru.telekritika.ua/pravo/2014-03-23/91841>

Позбавлені права на професію

«Чорноморку» відімкнули першою

28 лютого 2014 року автор цих рядків перебував у редакції газети «Аргументы недели. Крым», розташованій у головному місті Криму – Сімферополі. Вже смеркалося, але того дня і напередодні відбувалися події, які змінять долю країни і навіть світу. Тому ніхто не думав розходитися по домівках.

Після п'ятої години стало відомо, що озброєні люди прийшли до Кримської державної телерадіокомпанії (КДТРК). Журналісти сприйняли це як логічне продовження того, що трапалося напередодні.

Від часу захоплення урядових будівель редакція газети «Аргументы недели. Крым» працювала в режимі non-stop.

«Контроль над вежею означав контроль над кримським ефіром. Контролюючи вежу, можна було вирішувати, хто буде мовити там, а кого туди можна не пустити.»

*«У нас було багато друзів-колег, які працювали на Державній телерадіокомпанії, згадає фото- і відеокореспондент газети **Стас Юрченко**, який нині працює в проекті Радіо Свобода «Крим. Реалії». – Вже не пам'ятаю, хто саме, але нам зателефонували і сказали, що військові захоплюють державну телерадіокомпанію. Важлива була не лише сама телекомпанія, але і передавальна вежа, яка знаходилася на її території. Контроль над вежею означав контроль над усім крим-*

Стас Юрченко. Фото Андрія Дубчака (RFE/RL)

ським ефіром. Контролюючи вежу, можна було вирішувати, хто буде мовити там, а кого туди можна не пустити. Ми добре усвідомлювали значення цього кроку. Тож, ми швидко зібралися і поїхали на місце події».

У машині були Алім Велієв, водій і відеооператор, Стас Юрченко, фотокореспондент, і автор цих рядків.

Ми під'їхали до КДТРК на вулицю Студентську, коли вже стемніло. Телекомпанія складалася з кількох будівель, оточених парканом. Зайти туди можна було лише через прохідну. Біля воріт прохідної стояло кілька міліцейських машин.

Ззовні не було помітно якихось надзвичайних рухів. До нас підійшла жінка років під п'ятдесят і почала кричати щось на зразок «*Ходять тут всякі журналісти, брехні показують, заважають жити нормальним людям*».

На прохідній ми представилися і спитали, чи можна пройти. Охоронець відповів відмовою.

Ми ще постояли якийсь час перед прохідною, звідки вийшла група людей в міліцейській формі. На наше питання вони відповіли, що там

справді є люди у військовій формі, але поведуться вони ввічливо і ніяких інцидентів не було. Вони сіли у машини і поїхали.

«Я був шокований, – каже сьогодні Стас Юрченко. – На державну структуру прийшли військові, це ж мала бути надзвичайна подія! А міліція поводитися так, наче нічого не сталося. Наче відбуваються буденні речі. Ніякого хвилювання. У процесі анексії і після неї я дізнався, що величезна частина силовиків у Криму і військових зрадили присягу. Тому з відстані часу не дивно, що вони так поводитися. Але тоді я був ошелешений».

Ми вирішили повернутися до редакції. Звіди зателефонували керівнику КДТРК Степану Гулеватому. Він сказав по телефону, що на території його організації знаходяться два десятки озброєних людей, які прийшли, щоб «захистити співробітників від можливих провокацій».

Гулеватий повідомив, що вони з Чорноморського флоту. *«Я запитав: Росії або України, але вони не відповіли»*, – додав він. Степан Гулеватий після анексії залишився в окупованому Криму, але він пішов з посади директора КДТРК, влаштувавшись у державні структури.

«Озброєні люди, інтелігентні, немає розпізнавальних знаків, переговори з директором, нам нічого не загрожує, ми працюємо», – написала на своїй сторінці у Facebook кримська журналістка Тетяна Шаманаєва, яка працювала в КДТРК. Тоді її процитувала⁸ «Аргументы недели. Крым».

Шаманаєва повідомила також, що особисто бачила трьох таких людей, що до них прийшов виступати спікер кримського парламенту Володимир Константинов.

Нині Тетяна Шаманаєва продовжує працювати на тому самому каналі, який після окупації називається «Первый крымский».

Мирослав Мамчак, який 16 років був головним редактором телерадіокомпанії Міністерства оборони України «Бриз», твердить, що наступного після захоплення вежі дня КДТРК випустило в ефір фейкову новину

⁸ Беспредел в Крыму: в Симферополе захвачен телецентр и радицентр / Donbass.Ua, 28.02.2014. URL: <http://donbass.ua/news/ukraine/2014/02/28/bespredel-v-krymu-v-simferopole-zahvachen-telecentr-i-radiocentr.html>

про те, що ключовий корабель українського військового флоту фрегат «Гетьман Сагайдачний» підняв російський прапор.

«Перед тим Степан Гулеватий, керівник КДТРК, мені телефонував, – каже Мирослав Мамчак, – із приводу цього факту. Я зв'язався з кораблем, який на той час перебував у порту Суда на Криті. З'ясував ситуацію, зателефонував Гулеватому і повідомив, що це неправда. Однак, цю фейкову новину телеканал пустив в ефір. Гулеватий одразу став служити окупантам, поширюючи новини, які мали на меті дезорієнтувати українських військових та й цивільне населення так само».

Через якийсь час журналісти інформаційного відділу кримськотатарських програм КДТРК заявили, що вони не згодні з нинішньою політикою телекомпанії і не будуть виходити в ефір до «референдуму». Про це у себе у Facebook написав журналіст цієї редакції **Шевкет Ганієв**.

Депутати Верховної Ради Криму, яка на той час контролювалася росіянами, перевели в підпорядкування автономної республіки Державну телерадіокомпанію «Крим» і Державне підприємство «Радіотелевізійний передавальний центр Автономної Республіки Крим». Відповідне рішення ухвалили 11 березня 2014 року на позачерговому засіданні кримського парламенту, що пройшов за відсутності преси.

Наказом Державного комітету телебачення і радіомовлення України від 12 березня Степан Гулеватий був звільнений із посади керівника ДТРК «Крим». Держтелерадіо пояснило⁹ це грубим порушенням вимог закону «Про телебачення і радіомовлення», порушенням статуту державної телерадіомовної компанії, невиконанням державного замовлення. Подобиць Держтелерадіо не повідомляло. Але де-факто було зрозуміло: Гулеватий передав телекомпанію на службу окупанту.

Через два дні після захоплення КДТРК і телевежі, 3 березня 2014 року, депутати Верховної Ради Криму погрожували заблокувати роботу ЗМІ, які нібито спотворюють реальну ситуацію в автономії.

У заяві парламенту Криму, який на той час опинився під російським контролем, зазначалося, що *«багато ЗМІ, що діють на території України, виявилися втягнутими в інформаційну війну, спрямовану на*

⁹ Держкомтелерадіо звільнив керівників ДТРК «Крим» і Севастопольської РДТРК/Телекритика, 11.03.2014. URL:<http://ru.telekritika.ua/rinok/2014-03-11/91352>

досягнення двох цілей: створення паніки серед населення Криму і нав'язування жителям України невірного уявлення про ситуацію, що склалася в суспільно-політичному житті республіки».

Кримська влада висловила впевненість, що події, які відбувалися в Криму, висвітлювалися однобоко. *«У телеефірах, ток-шоу і новинних сюжетах не представлено точку зору кримчан, а також кримської влади. Слово надається лише прихильникам так званого «Майдану», які не мають реальної підтримки серед населення Криму. Щоб створити ілюзію військового втручання, вселити аудиторії впевненість, що мирному життю кримчан загрожує небезпека, видається свідомо помилкова інформація»,* – йшлося у заяві.

У зв'язку із цим, кримська влада заявила, що *«якщо негативна інформаційна кампанія не припиниться, вони будуть змушені перекрити потоки брехливої та необ'єктивної інформації, щоб уберегти населення від її негативного впливу».*

Того ж дня, 3 березня, приватна Чорноморська телерадіокомпанія, яку в народі називали «Чорноморкою», була вимкнена з ефіру.

«Російські окупанти використовували засоби масової інформації як зброю, вони спотворювали інформацію і примушували аудиторію повірити у свою брехню.»

«Далі сценарій був зрозумілий, – каже засновник і співвласник «Чорноморки», нині голова громадської організації «Сила права» Андрій Сенченко, який на той час працював заступником голови Адміністрації виконуючого обов'язки Президента України. – Коли вони взяли під контроль будівлі парламенту і уряду, все інше – це вже була справа техніки. Зрозуміло, що там не було опору, тому що і Константинов (Володимир Константинов – голова Верховної ради АР Крим – Авт.), і Аксьонов (Сергій Аксьонов – призначений під час окупації голова уряду АР Крим – Авт.) це сприймали як само собою зрозуміле. Це не те, що хтось щось захоплює, а влада чинить опір. Ні, вони були з окупантами з одного боку барикад».

Чорноморська телерадіокомпанія була заснована 1993 року. До її складу входило радіо «Ассоль». Після анексії Криму, редакція змушена була переїхати до Києва.

Андрій Сенченко.
Фото Станіслава Юрченка (RFE/RL)

Засновником і співвласником телекомпанії є підприємець і політик Андрій Сенченко, який обирався до українського парламенту у складі Всеукраїнського об'єднання «Батьківщина», очолюваного Юлією Тимошенко. На момент окупації Криму був виконуючим обов'язки заступника голови Адміністрації Президента України. Нині голова

громадської організації «Сила права». Вважає, що російські окупанти перетворюють Крим на військову базу.

«Що стосується «Чорноморки», – продовжує Сенченко, – то практично на початку березня окупанти відключили її трансляцію, а на цих частотах бандитським чином включили телеканал «Россия24». При тому, що з дев'ятнадцяти передавачів, із яких по Криму вела мовлення Чорноморська телерадіокомпанія, тільки шість належали радіопередавачному телевізійному центру України (РПТЦ), українському підприємству, а тринадцять передавачів були власністю «Чорноморки». Все це було захоплено, «Чорноморка» відключена для телеканалу «Россия24».

На запитання, чому «Чорноморку» відімкнули першою, Сенченко пояснює:

«Чорноморці» на той час було 20 років. Це телекомпанія, на якій виросло ціле покоління кримчан, місцевий телеканал, який був найпопулярніший. Він був патріотичний, проукраїнський, не транслював російські пропагандистські гасла.

Все інше було куплено якимись проросійськими структурами, перебувало під повним контролем Москви. Або як Кримська державна телерадіокомпанія – це нібито рупор держави, проте він випускав в ефір антидержавні речі. По суті, на боці України залишалися «Чорноморка» з радіо «Ассоль» і тижневиком «События» і канал АТР. А з того боку

все російські канали, які були і в кабельних мережах, і, звичайно ж, такі канали, як «Інтер», які досить специфічно подавали інформацію, підігруючи російській пропаганді».

Отож, 3 березня 2014 року, через три дні після захоплення КДТРК і передавальної вежі було відключено від ефіру «Чорноморку». 9 березня у Криму в аналоговому мовленні відключили всі українські телеканали. Проте вони ще продовжували працювати якийсь час у кабельних мережах.

Тодішній репортер телеканалу АТР **Ібраїм Умеров** став свідком того, як росіяни переналаштовували передавальне обладнання на телевежі.

«Того дня на КДТРК була прес-конференція, не пам'ятаю чому присвячена, – каже Ібраїм. – Ми не були акредитовані, але забалакали охоронця на прохідній, сказали, що нас зустрічають. Нас справді зустрічали колеги із кримськотатарської редакції».

На задньому подвір'ї ми побачили зелених чоловічків, тобто російських військових. Там само побачили, що якісь невідомі люди переналаштовують обладнання на телевізійній вежі. Ми це показали у прямому ефірі. Побачивши нас, вони ховалися, заходили в середину приміщення, а потім знову виходили і продовжували роботу».

Дивно, але нас не виганяли. Того дня вони спокійно закінчили роботу. Після цього українські канали не можна було бачити на півострові».

«Замість телеканалу «Інтер» у Криму тепер мовить НТВ, – передавав тоді «Інтерфакс-Україна», замість «1+1» – Перший канал, замість українського «Першого національного» – «Росія 1», замість СТБ – телеканал «Звезда», замість «5 каналу» – телеканал ТНТ, замість ICTV – базований у Татарстані «ТНВ-Планета». Місце в ефірі кримського каналу «Чорноморська» зайняла «Россия 24». Замість нього незабаром планується запустити новий канал «Крим 24». Телеканали К1, ТЕТ, Мега, М1, Новий канал, НТН, «Україна» і «2+2» також відключені. Вони доступні тільки в кабельних мережах».

Тим часом «віце-прем'єр» так званого «кримського уряду» Ольга Ковітіді заперечила відключення українських телеканалів: *«Виниклі в неділю збої у трансляції українських каналів у Сімферополі викликані технічними причинами», – заявила вона «Інтерфаксу-Україна».*

Ольга Ковітіді, «віце-прем'єр» так званого «кримського уряду». Фото Юрія Луканова

«Ми знаємо про проблему, вона, за попередньою інформацією, викликана технічними неполадками. Ніхто ніяких каналів не відключав», – додала Ковітіді.

«Я зараз перебуваю в Севастополі. Тут всі канали українського телебачення працюють справно», – сказала вона в телефонній розмові з кореспондентом агентства. – Щоб з'ясувати причину, потрібен певний час. Ми встановимо, з чим пов'язані збої, і трансляція буде відновлена».

«Їхні дії були цілком логічні, – коментує співвласник «Чорноморки» Андрій Сенченко. – Російські окупанти використовували засоби масової інформації як зброю, вони спотворювали інформацію і примушували споживача інформації повірити у свою брехню, у те, що якась «хунта з Києва» їде їх захоплювати. Правдиве висвітлення їм лише заважало б реалізувати свої цілі із загарбання Криму. Тому вони вимкнули українські телеканали і всляко обмежували доступ інших журналістів до місць подій».

Робота без апаратури

1 березня 2014 року, наступного дня після захоплення Кримської державної телерадіокомпанії, сталося захоплення відомого в Криму і за його межами Центру журналістських розслідувань.

Він був заснований 2008 року в Сімферополі. Мав представництва у шести містах Криму. Центр був не лише засобом масової інформації, але й медійним майданчиком, де відбувалися дискусії на важливі суспільно-політичні теми.

Керівницею Центру є журналістка **Валентина Самар**, яка була нагороджена премією норвезького Фонду Fritt Ord і німецького ZEIT Foundation за внесок у розвиток журналістики Східної Європи.

Головний редактор Центру Валентина Самар згадує, що про те, що їх ідуть захоплювати, вони дізналися зі стрімів на телебаченні. Встигли замкнутися у студії. Тим часом, біля захопленого в Сімферополі Будинку профспілок люди з георгіївськими стрічками побили оператора кримськотатарського телеканалу АТР **Рустема Муртазаєва**, який вів пряму трансляцію захоплення. Співробітники ДАІ, які стояли поруч, на це не реагували. Коли підїхала охорона телеканалу, журналіста і оператора відпустили.

«1 березня була захоплена перша недержавна установа – наш Центр журналістських розслідувань, – згадує Валентина Самар. – Ми орендували приміщення в Будинку профспілок, який виходив просто на центральну площу Леніна – до захопленого уряду Криму. У нас зазвичай збиралося багато журналістів, це місце добре знали.

Люди без розпізнавальних знаків прийшли саме до нас. За ними прийшли ватажки на той час маргінальних проросійських організацій. Костянтин Книрик і Сергій Веселовський.

Валентина Самар.
Фото krymr.org (RFE/RL)

Книрик тоді був координатором Євразійського союзу молоді в Криму – організації, до створення якого доклався ідеолог новітнього російського шовінізму, так званого «руського міра» Александр Дугін, який мріє відродити російську імперію. Книрик теж марив імперією, відверто казав про це. Говорив, що головне завдання організації – відірвати Крим від України, і виглядав, як клоун. Адже на акції його організації приходили не більше півсотні людей.

Веселовський так само паразитував на полі нібито «боротьби з фашизмом» в Україні. Він увійшов до організації «Рух антифашистів Криму імені Павла Судоплатова». Ця організація виникла у 2011 році, взявши на озброєння пропахлі нафталіном гасла з радянської пропаганди. А потім організація активізувалася у лютому 2014-го, якраз незадовго до початку анексії.

Вони б так і залишалися діями з мізерною популярністю. Але російські окупанти потребували саме таких людей. Процес анексії півострова надав їм ваги і надув ці мильні бульбашки. Веселовський нині веде якусь божевільну шовіністичну пропагандистську програму на телеканалі утвореної росіянами так званої «Донецької народної республіки». А Книрик виступає політологом, коментатором, який озвучує тези з російського телевізора.

«Ми працюємо за гроші американців, як вони казали, за гроші Держдепу. Їм це не подобається. І тому вони нам будуть платити гроші, вони нас будуть годувати, якщо ми будемо працювати «правильно».»

Що нас ідуть захоплювати, ми дізналися з телебачення – зі стрімів журналістів телеканалу АТР. Ми закрилися в студії.

Коли вони ломилися в Будинок профспілок, їх не пропускали, вони розбили вікно, і бабуся-консьєржка мусила відчинити їм двері. Вони забрали ключі і відкрили медіацентр. Але від приміщення, де ми закрилися, в них не було ключів.

Ми в прямому ефірі дивилися їхню прес-конференцію, що вони її проводили у нашому залі. Вони казали, що вони дуже поважають, як ми

Люди, які захопили Центр журналістських розслідувань. Фото Юрія Луканова

фахово працюємо, але ми повинні працювати «правильно». Зараз ми працюємо за гроші американців, як вони казали, за гроші Держдепу. Їм це не подобається. І тому вони нам будуть платити гроші, вони нас будуть годувати, якщо ми будемо працювати «правильно».

Вони пішли, і ми ще на деякий час залишилися в редакції. Досі не знаємо, хто це спрацював, чому нас не випхали звідти одразу. Скоріш за все, це була синергія, бо заступниця головного редактора тижневика «Дзеркала тижня» Юлія Мостова, з чією газетою ми співпрацювали, телефонувала всім, кому можна, а народний депутат, колишній дисидент Мустафа Джемільєв ходив до голови СБУ Валентина Наливайченка, і мені телефонували люди із загону спеціального призначення «Альфа» та казали, що вони ідуть розблоковувати. Одним словом, після того, як вони пішли, ми ще деякий час працювали в цьому місці. 10 чи 11 травня у Будинку профспілок на другому поверсі, під нами, поселилася так звана «самооборона Криму». Вони там жили, харчувалися і тренувалися.

14 травня 2014 року до мого кабінету без дозволу зайшли начальник штабу «самооборони Криму» Дмитро Простаков та п'ятеро озброєних людей. Я – людина не з лякливих. Але в такій ситуації можна припустити все, що завгодно.

Двоє з них із криком «Здесь подпольная студия. Вызываем ФСБ!» виштовхали зі студії нашого колегу Владлена Мельникова і заблокували до неї вхід. Простаков вимагав від мене документи на оренду приміщення, на право діяльності студії та агенції, питав про джерела фінансування та дозвіл на роботу у РФ. Я сказала, що не буду з ним розмовляти, поки кабінет не залишать озброєні люди.

Він неохоче дав їм вказівку піти – і ті вийшли.

Тоді я зателефонувала депутату Верховної Ради Криму Володимиру Кличникову, який на той час був призначений окупаційною владою головою Федерації незалежних профспілок Криму – саме їм належало це приміщення. Кличников попросив передати трубку Простакову. Вони побалакали, і після цього останній та його озброєні люди покинули приміщення.

«Ми робили свою роботу чесно. Так само фахово, як ми робили це раніше. Багато з того, що ми тоді знімали і писали, є сьогодні доказами для суду, в тому числі і для Міжнародного кримінального суду.»

За кілька тижнів представники орендодавця неофіційно попросили, аби Центр журналістських розслідувань покинув приміщення Будинку профспілок, бо так буде безпечніше усім. Ми змушені були перебратися до нашої партнерської організації – Чорноморської телерадіокомпанії.

Там ми пропрацювали до 1 серпня. Багато хто дивився на нас, як на самогубців, про нас знімали кіно якись німецькі телеканали.

Ми окупантів називали окупантами. Анексію називали анексією. Незаконний уряд називали незаконним урядом.

Ми робили свою роботу чесно. Так само фахово, як робили це і раніше. Багато з того, що ми тоді знімали і писали, є сьогодні доказами для суду, в тому числі і для Міжнародного кримінального суду.

Це стосується різних аспектів, зокрема, державної зради, того ж голови Апеляційного суду, який по суті всю судову систему здав окупантам. Це розслідування зникнення людей. Вбивств.

Наші розслідування виходили на загальнонаціональних каналах, наприклад, про вбивство Решата Аметова (15 березня 2014 року знайдений убитим після того, як він взяв участь у мирному протесті проти окупації Криму росіянами – Авт.), зникнення Тимура Шаймарданова (був активним учасником протестів проти окупації Криму – Авт.). Ми робили ролики про зниклих людей, пояснювали, хто вони, і все це крутилося в ефірі «Чорноморки».

Інколи питають, чому нас так довго терпіли. Можливо, це пов'язано з тим, що ми були достатньо відомими. Я ще у квітні 2014 року виступала в Раді Безпеки ООН, презентувала моніторинг порушень свободи слова, свободи думки, мирних зібрань. Наш моніторинг до свого звіту взяла ОБСЄ, офіс Дуні Міятович, тогочасної Уповноваженої зі свободи слова цієї організації. Ми також мали широкі зв'язки із західною пресою.

Після захоплення нашого офісу 1 березня ми вирішили бути ще більш публічними й оголосили, що наші приміщення тепер – це міжнародний медіацентр. Ми допомагали іноземним журналістам знаходити перекладачів, фіксерів, шукали для них потрібні контакти. Наші люди спеціально цим займалися.

Ми стали на рівень публічніші, ніж були раніше. Можливо, це стримувало окупантів від того, щоб відверто розправитися з нами.

«Чорноморку» постійно обмежували, в перші ж дні анексії були захоплені їхні передавачі. Пізніше операторам кабельного зв'язку заборонили їх транслювати. А так само і нас, оскільки ми з ними співпрацювали. Залишилися інтернет і супутник. У цей час уже почали іти наші програми із київської студії».

Журналістка Центру журналістських розслідувань Наталя Кокоріна згадує, що нормальна робота припинилася тоді, коли судові пристави розгромили обладнання «Чорноморки» і їхнього Центру:

«Ми працювали, як звичайно, доки нам не скасували акредитацію до Верховної Ради і Ради міністрів Криму. Вже після їх перейменування окупаційною владою. Нам пояснили це тим, що вони стали іншими, вже

російськими органами влади. Але були постійні стріми ATR, були інші журналісти з акредитацією – від них ми могли отримувати якусь інформацію і працювати.

Більшість колег від нас відвернулися, припинили з нами спілкуватися. Навіть просто привітатися – цього вже не було. Ми для них стали ворогами, бо тримали проукраїнську позицію і наголошували на тому, що це захоплення влади не є законним, що це анексія.

У «Чорноморку» ми переїхали в липні. Орендували приміщення старої студії. Облаштували редакцію, повісили український прапор. А 1 серпня на телекомпанію вдерлися судові пристави. Спершу ми не второпали, хто це.

Чотири кремезних чоловіки в цивільному одязі вдерлися до нашої студії раптово і заявили: «Виходьте звідси! Всі!». Нас у редакції на той момент було троє чи четверо. Ми питаємо: «Чого це ми повинні звідси виходити. Ви хто такі?». Вони без пояснень, не представляючись, кажуть: «Виходьте!».

Ми намагалися сперечатися, з'ясувати, що це за люди. Але вони нас виганяли – довелося забрати особисті речі та вийти на вулицю.

Вже стоячи на вулиці, від директорки «Чорноморки» Людмили Журавльової ми дізнались, що це судові пристави. Вони прийшли арештувати майно за постановою суду у справі Радіотелевізійного передавального центру (РТПЦ) проти телекомпанії. Справа стосувалася нібито боргів «Чорноморки». Врешті-решт, телекомпанія згодом виграла суди, а обладнання повернули і «Чорноморці», і Центру журналістських розслідувань. Але далеко не все. І не все в робочому стані».

«Вони принесли рішення суду, – згадує співвласник «Чорноморки» Андрій Сенченко, – яке не набрало законної сили. Воно не пройшло апеляцію. Після того, як окупанти взяли під повний контроль Радіотелевізійний передавальний центр, то вони придумали, що «Чорноморка» нібито заборгувала цьому підприємству за трансляцію суму, еквівалентну приблизно тисячі доларів. Там само колишні українські суди продовжували штампувати рішення, при цьому був період, коли суддя підписував іменем Російської Федерації, а ставив печатку українську, із тризубом. Вони і проштампували далекі від правди рішення».

“ «Всі комп'ютери, телевізійне обладнання вони виносили надвір, а потім закидали у вантажівки. Не складали, а просто закидали. Закинули – і як воно там – розбилося чи не розбилося – про це ніхто не дбав. ”

«Пристави розосередилися по поверхах, – продовжує Наталя Кокоріна. – На «Чорноморці», звісно, були ще працівники телекомпанії. Вони теж вийшли, і ми натовпом стояли на вулиці, поки судові пристави переписували майно і заарештовували його. Нас ніхто не пускав всередину. Проходити могла тільки директорка Журавльова. Вона, звісно, не могла простежити за всім переписуванням майна. Заарештовували і особисту техніку працівників компанії, хтось не встиг винести особисту сумку, а після вторгнення не дорахувався грошей, флеш-карт...

Це було схоже на якийсь сюр. Всі комп'ютери, телевізійне обладнання вони виносили надвір, а потім закидали у вантажівки. Не складали, а просто закидали. Закинули, і як воно там – розбилося чи не розбилося – про це ніхто не дбав.

Фото Станіслава Юрченка (RFE/RL)

Майно Центру журналістських розслідувань забрали теж. Ми намагалися пояснити керівникові цієї групи, що ми не «Чорноморка». І що вони не мають права забирати наше обладнання, бо ми не маємо відношення до жодних боргів, а просто орендуємо приміщення. Але їх це не хвилювало. Керівник відповів: «Ми забираємо, а ви там вже розбирайтеся».

Вони закинули наше обладнання у вантажівки разом із обладнанням телекомпанії. Там не діяли ніякі правові механізми і норми».

«Ми, звичайно, намагалися чинити міжнародний тиск на Росію, – каже Андрій Сенченко. – Влітку 2014 року зверталися до посольств. Але в цей самий час, 23 серпня, почалося масоване російське вторгнення на нашу територію регулярних військ РФ, сталося оточення в Іловайську, 29 серпня була бійня, коли при прориві з Іловайська, за даними нашої слідчої комісії, загинуло до тисячі українських бійців. На цьому тлі погром телекомпанії в Криму – справжня дрібниця».

«Врешті-решт головна редакторка Валентина Самар ухвалила рішення про перенесення всієї редакції до Києва. Бо в Криму нам працювати ніхто не дасть.»

Через погрози і тиск уся редакція змушена була переїхати до Києва.

«Коли вивезли це обладнання, приїхав автобус із так званою «самообороною», – продовжує Наталія Кокоріна. – «Самооборона» сіла в курилки. Всю ніч вони там просиділи. Я не знаю – змогли вони зайти всередину чи ночували на вулиці, але вони були там. Кілька днів нас на територію «Чорноморки» не пускали, бо начебто заарештували саму будівлю.

Потім будівлю звільнили, і ми змогли зайти на територію. Вона вся була засмічена якимись банками, склянками, пакетами, залишками їжі.

Втім, у нас не було нічого, на чому можна було б працювати. Вже ні про які ефіри мова не йшла, але ми використовували свої приватні ноутбуки. Намагалися писати хоч щось.

Врешті-решт головна редакторка Валентина Самар ухвалила рішення про перенесення всієї редакції до Києва. Вона питала і в мене, і в кожного, чи ми готові, чи ми хочемо.

На той момент я вважала, що краще залишитися в Криму. Краще для моєї совісті, бо мені здавалося, що, якщо всі поїдуть з Криму, то хто ж його тут буде захищати? Треба було комусь залишатися.

Я розуміла, що вона як головна редакторка не може залишитися, бо це редакція, медіа, яке треба зберегти, яке повинно працювати.

Вони поїхали, а я залишилася. Ще якийсь час я продовжила працювати журналістом Центру журналістських розслідувань у Криму. Працювала з дому, поки у грудні нам не віддали обладнання «Чорноморки» і Центру журналістських розслідувань».

«Оскільки «Чорноморка» знаходилося на окупованій території, – каже Андрій Сенченко, – то іншого механізму захисту у неї не було: вони подали апеляцію до суду і виграли там. Оскільки рішення суду першої інстанції було абсурдним, ніякої заборгованості там не було взагалі – апеляції ні до чого було причепитися. І на підставі рішення суду «Чорноморці» повернули обладнання».

«Я поїхала забирати обладнання, – згадує Наталія Кокоріна, – разом із співробітниками «Чорноморки». Воно зберігалось на складах радіотелевізійного передавального центру. Обладнання було в жахливому стані, бо зберігалось в якихось напівсирих приміщеннях. Ми не дорухувалися комп'ютерів. Я вже не кажу про флеш-карти чи картдрідери.

Ми довго не могли зрозуміти, як із цим бути. Звісно, ми усвідомлювали, що все це обладнання, яке побувало в російській Федеральній службі безпеки, може бути чимось заражене. Ми не знали, кому можна довіряти, щоб його перевірити.

Довго розбирали, де чие: де «Чорноморки», а де наше. А коли почали вмикати комп'ютери, я побачила, що у корпусі від мого комп'ютера стоїть жорсткий диск із комп'ютера Валентини Самар. Стало ясно, що вони не лише вмикали ці комп'ютери, а й викручували жорсткі диски, передавали їх своїм технікам, а ті зливали всю інформацію. А потім вкручували назад.

Якусь частину, яку ще можна було везти, ми перевезли на материк – камери, комп'ютери. Та забрали лише один або два комп'ютери через те, що на їхніх жорстких дисках була дуже важлива інформація».

Нині «Чорноморка» і Центр журналістських розслідувань переїхали до Києва і продовжують співпрацювати. Головна редакторка Центру журналістських розслідувань Валентина Самар веде на «Чорноморці» передачу, в якій аналізує поточні політичні події, пов'язані з Кримом.

«Було дуже важко, – розповідає Андрій Сенченко. – Наприклад, все моє майно – а я його сумлінно перераховував у депутатській декларації – оголосили власністю так званої «Республіки Крим». У мене в Криму було дев'ять років бізнес-біографії. Це між роботою в кримському уряді, з якого я пішов у 1997 році, і обранням народним депутатом України в 2006 році. Дев'ять років я займався бізнесом, і це дозволяло мені підтримувати «Чорноморку», інвестувати в неї. Зрозуміло, що всі ці джерела фінансування залишилися в Криму. Тому в Києві студію довелося відновлювати всім миром. Насправді, все зробили на базі київського корпункту «Чорноморки» на вулиці Банковій, 2 – це флігель у дворі Спілки письменників. Довелося по крихтах збирати обладнання, колектив, але ми відновили мовлення».

«Свободі» тут не місце

У першій декаді грудня 2014 року на російському прикордонному пропускному пункті у Криму зчинилася метушня. Прикордонник побіг слідом за машиною, яка вже виїхала на нейтральну територію. Він махав руками, показуючи, що треба зупинитися, потім почав цілитися з автомата, але не вистрілив.

Однак водій не зупинився. Навпаки – він дав газу. Об'їхав величезну чергу до українського пропускного пункту, вийшов із машини, показав прикордонникам посвідчення, сказав, що він журналіст і йому треба якомога швидше проїхати, щоб передати в редакцію терміновий і важливий матеріал із Криму. Його пропустили.

*«Лише на українській території я зітхнув із полегшенням, – згадує головний редактор проекту Радіо Свобода «Крим. Реалії» **Володимир Питула**. – Коли я пройшов російських прикордонників, мені дали талончик на виїзд, але попросили почекати на майданчику, тому що зі мною хочуть зустрітися співробітники ФСБ. Я зрозумів, що за цим стоїть щось підозріле. Чекав, як мені тоді здалося, досить довго, а*

Володимир Притула. Фото Андрія Дубчака (RFE/RL)

потім підійшов до прикордонника, показав талончик і сказав, що не розумію, що мені робити. Він запитав, чи є штамп. Штамп був на місці. «Ну, їдьте», – сказав він. Я сів за кермо і тихенько поїхав. Потім, певно, хтось помітив, як я виїжджаю з КПП, росіяни схаменулися і дали команду зупинити. Але було вже пізно».

“ «Починаючи з січня 2014 року я помітив, що за мною стежать. Я не знаю, хто це був. За рогом сусіднього будинку, де я жив на вулиці Будьонного, постійно стояв мікроавтобус із затемненими вікнами. Я звернув на нього увагу. Я боявся, що це з мого боку параноя якась. »”

Після того Володимир Притула в Криму більше не з'являвся. З анексованого Росією півострова почалася евакуація редакції медійного проекту «Крим. Реалії». Спершу на материк виїхали редактори, а потім – частина «засвічених» журналістів, на яких почали тиснути російські спецслужби.

Ідея створити спеціальний кримський медіапроект на Радіо Свобода з'явилася після «референдуму» про статус Криму. На той час були сподівання, що, попри всі складнощі, він існуватиме з редакцією у Сімферополі. Головним редактором проекту «Крим. Реалії» призначили багатолітнього кореспондента Радіо Свободи в Криму Володимира Притулу.

«Це було ризиковане рішення, – каже Притула, – адже у процесі анексії ми зазнавали найрізноманітніших брутальних атак.»

Починаючи з січня 2014 року я помітив, що за мною стежать. Я не знаю, хто це був. За рогом сусіднього будинку, де я жив в районі вулиці Будионного, з'явився і постійно стояв мікроавтобус із затемненими вікнами. Я звернув на нього увагу. Я боявся, що це з мого боку параноя якась, але саме 27 лютого, коли росіяни захопили в Сімферополі адмінбудівлі, мікроавтобус зник.

Крім того, надходили і відкриті погрози. Зокрема, один із колишніх проросійських віце-прем'єрів писав мені у Facebook, що, мовляв, «не

Фото Юрія Луканова

хвилюйся, тебе чекає Сибір. Тут буде Росія, і тоді ти опинишся «на Колімі» в таборах».

Один із найактивніших проросійських діячів на акціях, які я висвітлював, казав, що у мене і у моєї сім'ї будуть неприємності. Або люди із так званої «самооборони», упізнавши мене, підходили і казали, мовляв: «Притула, знаємо, знаємо, почекай. Ти свою сім'ю ще не вивіз?».

Тому 1 березня я вивіз дружину і дітей до родичів у Дніпропетровську область. Сам повернувся, щоб працювати.

Тоді було багато випадків нападів на журналістів. Коли я або мої колеги приходили на проросійські заходи, то завжди стикалися з агресивним ставленням натовпу. Наприклад, у нас намагалися вибити фотокамери. У таких випадках я відходив. Ми намагалися ходити групами, пристати до західних журналістів – такі елементарні заходи безпеки ми вживали.

Зараз я переконаний, що погрози були реальними. Але тоді я про це не міг говорити, бо воно виглядало б як манія переслідування.

Після так званого «референдуму» мої колеги розповідали, що з ними зустрічаються ФСБешники і розпитують про мене, про те, що я роблю. Кожного разу, коли я виходив з дому, то відчував, що за мною стежать. Намагався зустрічатися з колегами десь у парку на лавочках, десь у людному місці.

Але після «референдуму» сталися певні зміни: припинилися відверті погрози від проросійських активістів, менше стало нападів на журналістів. У травні я забрав родину назад до Сімферополя. З'явилася надія, що відверта сваволя припиниться і можна буде працювати.

Власне, ми тоді й почали працювати як повноцінна редакція. Нас уже осіб десять працювало. Запустили сайт. Орендували приміщення в офісному центрі «Октябрьський». Там переважно тримали техніку, інколи монтували відеооператори.

Однак, коли зранку хлопці приходили на роботу, то помічали, що якісь речі переставлені. Хтось порпався у наших речах.

Ми працювали відкрито, на мікрофонах містився логотип Радіо Свобода, у нас були відповідні посвідчення, ми представлялися як журна-

лісти «Крим. Реалії». Однак нас припинили пускати у парламент і уряд, до інших органів влади. На публічних заходах наших кореспондентів почала виловлювати поліція. Ми тоді про це не говорили публічно.

Основний редакційний комп'ютер був у мене вдома. Я сидів у себе у квартирі у травні з відкритим вікном і дивився, хто проїздить повз. Тоді вже активно «працювала» ФСБ, у деяких колег-журналістів пройшли обшуки, тож я, у випадку чого, був готовий бігти в сусідню кімнату, де було відкрите вікно в сад, і мав викинути комп'ютер у кущі смородини і малини, які росли під вікном – це у випадку, якщо нагряне ФСБ».

Діяльність редакції «Крим. Реалії» мала своє висвітлення у кримських ЗМІ, які на той час вже міцно контролювала нова російська влада.

У газеті «Крымские известия» 21 листопада 2014 року з'явилася стаття¹⁰ Юрія Портова «Хомо серед нас повно, а ось сапиенсів бракує». У ній відтворено тези російської пропаганди: США ненавидить Росію, журналісти «Крим. Реалії» продалися, бо їм платить Конгрес США, Крим був за межами батьківщини і тепер повернувся, думки журналістам диктує НАТО, ще й Камасутру згадано у якості гумору.

«Взяти хоча б таке електронне ЗМІ, – сказано в статті, – як «Крим. Реалії». Краще, звичайно, не брати. Але подолаємо чистоплотність і будемо міркувати філософськи. Народилися ці «Крим. Реалії» на «Радіо Свобода». А гроші для «Радіо Свобода» відстібає Конгрес Сполучених Штатів Америки. А влада Сполучених Штатів Америки ненавидять Росію. А Крим повернувся в Росію, пробувши на Україні 60 років в якості презенту. І які, на вашу думку, можуть бути реалії в проекті «Крим. Реалії»?

Наприклад, «філософствує» про курортний сезон у Криму колишній міністр курортів Криму. Думка проста – все погано без мене тобі, коханий Криму, летіти з одним крилом. Філософське питання «секондхенд-міністру»: де був би зараз Крим, не долетівши до своєї Батьківщини-Росії?

Або ділиться своєю «філософською» думкою колишній український політжурналіст, який раптом залишив Україну. Думка аналогічна.

¹⁰ Ю. Портов. Хомо среди нас полно, а вот сапиенсов не хватает / Крымские известия, 21.11.2014. URL: <http://crimiz.ru/index.php/2011-03-13-12-08-25/16936-2014-11-21-06-49-43>

Фото Станіслава Юрченка (RFE/RL)

Мені зверху видно все, ти так і знай. І міркує, міркує ... Тільки ж зверху-знизу – це поза з Камасутри, а їм думки диктують хлопці з НАТО.

У тій же газеті «Крымские известия» 18 вересня 2014 року надруковано статтю¹¹ «Пишіть, Колю, пишіть», де автор викриває тих кримських журналістів, які не пішли на службу до окупанта. Він пише відверто по-хамськи. Зокрема, про тих, хто співпрацює з «Крим. Реалії»:

«Тут і прийшла пора, не дуже заморочуючись конспірацією, створити електронний медіаресурс – таку собі дочку радіо «Свобода» / «Вільна Європа», розмістити його в не до кінця ще обгаженому майданом Києві і мазати-мазати-мазати лайном все, що відбувається в Криму. А роль «мазальщиків» нашим героям цілком звична.

І потекли потоки смердючої рідини з Сімферополя до Києва мейл- і смс-повідомленнями. Ось тільки страшно було підписуватися своїми «видатними» іменами, і тому нечисленні читачі наспіх сфабрикованого сайту мають справу з простими і немудрими псевдонімами. Хотів би заспокоїти «бійців невидимого фронту» і сказати їм: «пи-

¹¹ Пишите, Коля, пишите! / Крымские известия, 18.09.2014. URL:<http://crimiz.ru/index.php/2011-03-13-11-38-40/16208-2014-09-18-06-06-34>

шіть, Колю, пишіть. Ваш словесний рідкий кал згодиться у новому російському Криму в якості добрива для наших майбутніх досягнень. Ось тільки в чому вам потрібно бути обережним, так це в способах отримання гонорару. Російські закони суворі і нещадні до тих, хто отримує нетрудові доходи в іноземній валюті. Погодьтеся, адже те, що ви робите, працею ніяк не назвеш».

Критик чужих псевдонімів свою власну статтю підписав псевдо Трофим Оглобля. Джерела твердять, що так роками підписується голова так званої «громадської палати» Криму Григорій Іоффе, який свого часу обіймав посаду першого заступника голови Верховної Ради Кримської автономії у складі України. А натякав Іоффе на автора проекту «Крим. Реалії» Миколу Семену, якого згодом затримала ФСБ.

Подібні публікації з'являлися досить регулярно у різних ЗМІ¹².

«Працівники ФСБ запрошували на довірливу співбесіду і просто казали, що вам небезпечно працювати з «Крим. Реалії». Що це американські шпигуни.»

«Нам створили такі умови, – згадує Володимир Притула, – що іншого виходу не було: ми тоді вирішили, що редакція має виїздити за межі Криму. Два редактори виїхали до Києва. Я спершу виїхав у Чаплинку – це найближчий до Криму населений пункт у Херсонській області.

Але містечко це маленьке, кордон з Кримом не захищений – всяке може статися. Тому вирішили розташуватися в Херсоні. Протягом літа і осені 2014 року я привіз туди сім'ю. Однак тоді існувала загроза російського вторгнення на південь України. Тож врешті-решт вирішили, що редакція має бути в Києві.

Близько десятка журналістів і зараз продовжують із нами працювати. Але на них відбувається постійний тиск. Наприклад, проводяться так звані «профілактичні зустрічі». Працівники ФСБ

¹² Див., наприклад: Ю. Портов. Соловьи захрюкали / Крымские известия, 20.09.2014. URL:<http://crimiz.ru/index.php/2011-03-13-11-38-40/16262-2014-09-22-06-04-13>; Ю. Портов. Как прощельга Иван Ампилогов хотел у Достоевского лавры украсть / Крымские известия, 06.12.2014. URL:<http://crimiz.ru/index.php/2011-03-13-11-38-40/17220-2014-12-11-12-04-28>

запрошували на довірливу співбесіду і просто казали, що вам небезпечно працювати з «Крим. Реалії». Що це американські шпигуни. Що Притула – американський шпигун. Він сам вийшов, а вас покинув на пошталу. Ви як гарматне м'ясо тут. У вас будуть проблеми, якщо ви будете працювати. Якщо не у вас, то у ваших родичів.

А тоді вже було відомо, що кілька людей в Криму зникли безслідно. Тож у ФСБешників були поради: «Вийдете з хати, зникнете і що? Будуть родичі планати і шукати. Подумайте, чи воно вам треба».

Викликали нашу колегу, в якій чоловік бізнесом займався. Кажуть: «Ми знаємо, що вашого чоловіка є бізнес». Це був прозорий натяк. Після того в сім'ї їй сказали, щоб вона припинила співпрацю з нами. Тепер вона пішла з журналістики і займається рекламним бізнесом».

Після переїзду редакції до Києва призначена Росією влада не припинила переслідування журналістів «Крим. Реалії». Голова так званої «Державної ради» Криму Володимир Константинов 20 квітня 2016 року назвав журналістів «Крим. Реалії» ворогами «Республіки Крим». *«Я цих людей дуже добре знаю, – процитувало¹³ його інформаційне агентство ТАСС. – Це наші вороги. Вони вороги Росії, вороги Криму. І що б вони там не писали, мета у них одна – зробити нам боляче, зробити нам погано», – сказав Константинов.*

За його словами, матеріали, що публікуються в подібних виданнях, не мають нічого спільного із журналістикою і свободою слова. *«Нічого спільного зі свободою слова це не має взагалі. Ніякої там свободи немає. Там йде одна брехня. Оплачується все західними спецслужбами з однією метою – завдати шкоди Росії. Що б ми не зробили, вони все одно будуть шукати якусь «гидоту». Прошу не плутати це зі свободою слова», – додав Константинов.*

Таким чином він коментував висунення звинувачень кримському кореспонденту «Крим. Реалії» Миколі Семені з боку ФСБ у закликах до порушення територіальної цілісності Росії. У рамках справи Семені було обшукано сім журналістів, які співпрацювали з «Крим. Реалії». Се-

¹³ Спикер Госсовета Крыма назвал врагами России журналистов интернет-издания «Крым. Реалии» / ТАСС, 20.04.2016. URL: <http://tass.ru/politika/3222905>

Скан газети зі статтею «Курс на Магадан»

мена восени 2017 року був засуджений окупаційним судом. Докладніше про цю справу написано в одному з наступних розділів.

Газета «Крымская правда» 20 квітня 2016 року надрукувала статтю¹⁴ Надії Валуєвої під назвою: «Курс на Магадан». У назві містився натяк, що звинувачений кореспондент «Крим. Реалії» Микола Семена відправиться до Магадану, де містилися свого часу сталінські табори ГУЛАГ. Авторка з посиланням на кореспондента російського телеканалу НТВ Олега Крючкова звинуватила Володимира Притулу у шпигуванні на користь США і українських спецслужб. Крім того, авторка повідомила, що Росія має намір повністю заблокувати «Крим. Реалії».

«Втім, як повідомили нам у Прокуратурі республіки, – писала Валуєва, – вони збирають матеріали до Генеральної прокуратури РФ і далі в

¹⁴ Н.Валуєва. Курс на Магадан / Крымская правда, 20.04.2016. URL: <http://c-pravda.ru/newspapers/2016/04/20/kurs-na-magadan>

Роскомнадзор для повного закриття інформаційної служби «Крим. Реалії». Це шкідницька служба, їхні публікації містять у собі виправдання диверсій, екстремізм і безкінечну дискредитацію органів влади в Криму, розпалювання міжнародної ворожнечі.

Раніше прокуратура РК ініціювала питання про блокування окремих публікацій «Крим. Реалії», котрі спрямовані на дискредитацію діяльності Росії на території Республіки Крим, розпалювання міжнародної і міжетнічної ворожнечі, а також про здійснення закликів до здійснення екстремістської діяльності». Стилистику авторки збережено.

На розширеній колегії так званої «прокуратури» Криму «прокурор» Наталія Поклонська говорила про блокування, але не лише проекту «Крим. Реалії». Вона повідомила, що впродовж 2015 року її відомство виявило «екстремістські матеріали» на 54 сайтах в інтернеті.

13 лютого 2016 року редакція популярного в Україні сайту «Українська правда» отримала повідомлення від російського регулятора Роскомнадзору про обмеження доступу до ресурсу «в інформаційно-телекомунікаційних мережах, у тому числі мережі інтернет, на підставі вимоги Генпрокуратури РФ від 30.09.2015» через повідомлення, яке «містить заклики до масових заворушень, здійснення екстремістської діяльності, участі в масових (публічних) заходах, що проводяться з порушенням встановленого порядку». Це сталося після того, як редакція на вимогу того ж Роскомнадзору не вилучила новину, в якій член парламенту України Рефат Чубаров нібито закликав Україну до відкритої війни проти Росії.

Того ж місяця було заблоковано українські сайти «Цензор.нет», «Апостроф». Пізніше практика блокування сайтів розширилася. Блокували сайти «Крим. Реалії», «15 минут», «События Крыма», «Меридиан Севастополь», телеканалу «Чорноморка», «Обозреватель», телеканалу АТР, громадської організації «Крим SOS», «UAinfo», телеканалу СТБ, «Громадського радіо» та інших.

29 липня 2016 року «прокуратура» Криму заявила, що має намір обмежити доступ до 60 інтернет-ресурсів. Із цією метою вона підготувала й направила у Генеральну прокуратуру РФ висновки про наявність на 60 інтернет-ресурсах закликів до здійснення екстремістської та іншої протиправної діяльності. Також повідомлялося, що за заявою «про-

куратури» Криму чотири книжки включено до федерального списку екстремістських матеріалів.

«Практика Росії дуже нагадує боротьбу комуністичного СРСР з тією ж Радіо Свобода або Голосом Америки. Правда, з поправкою на час.»

Однією із підстав для обмеження доступу до сайтів так звана «прокуратура» Криму називає указ «прем'єр-міністра» Криму Сергія Аксьонова від 30 січня 2015 року «Про затвердження Комплексного плану протидії ідеології тероризму в Республіці Крим на 2015–2018 роки». Згідно з цим документом, «під ідеологією тероризму розуміється сукупність ідей, концепцій, вірувань, догматів, цільових установок, гасел, які обґрунтують необхідність терористичної діяльності, а також інших деструктивних ідей, які призвели або можуть призвести до такої ідеології».

Таким чином, переслідуються й обмежуються не тільки діяння, а й думки та ідеї. Визначення туманне, не має чітких правових рамок; це призводить до того, що співробітники ФСБ або «прокуратури» суб'єктивно визначають, є ідея деструктивною чи ні.

«Практика Росії, – каже Володимир Притула, – дуже нагадує боротьбу комуністичного СРСР з тим же Радіо Свобода або Голосом Америки. Правда, з поправкою на час. Враховуючи нові реалії, вони поруч із старими методами використовують нові. Але ж ви пам'ятаєте, чим закінчив СРСР, який винищував свободу слова. Повною поразкою.»

Журналіст- «екстреміст» Микола Семена

19 квітня 2016 року українські засоби масової інформації облетіла тривожна новина: відбувся обшук у семи кримських журналістів у різних містах півострова.

Ветерану кримської української журналістики **Миколі Семені** окупаційна влада висунула звинувачення, яке передбачає до п'яти років у в'язниці. Через рік і п'ять місяців, 22 вересня 2017 року, журналіст отримав два з половиною роки позбавлення волі умовно і три роки заборони на професійну діяльність. Пізніше суд вищої інстанції скоротив заборону займатися професійною діяльністю на один рік – з трьох до двох років.

Йому закидали заклик до порушення територіальної цілісності Росії із використанням ЗМІ. Такий заклик він нібито зробив у статті на сайті проекту Радіо Свобода «Крим. Реалії».

Микола Семена, людина вже пенсійного віку, майже двадцять років працював власним кореспондентом у Криму української газети «День» і співпрацював з Радіо Свобода. Проект Радіо Свобода «Крим. Реалії» був заснований після того, як Росія незаконно анексувала Крим. Крім штату, він мав мережу позаштатних кореспондентів.

«Я усвідомлю, скільки енергії, зусиль, коштів з державного бюджету вони витратили на мою скромну особу, і мені стає моторошно, – каже Микола Семена. – Вони застосовували електронне

Микола Семена. Фото Аліни Смутко (RFE/RL)

стеження, підслуховували мої телефони, посилали за мною нишпорок, фотографували мене, спеціально прислали людей, щоб поставити мені на комп'ютер програму-шпигуна. У цій операції було задіяно кілька десятків людей. І все це не заради вбивць-диверсантів-терористів. Все заради однієї-єдиної статті! А точніше навіть пари абзаців із неї.

Який сенс спецслужбам влаштовувати за журналістами стеження, таємно читати пошту, підслуховувати телефони і витрачати на це величезні кошти платників податків, коли можна за копійки купити в кіоску газету чи регулярно читати інформаційні сайти і відслідковувати, хто про що пише?

Якби всі ці ресурси і дії були спрямовані на добрі справи, то можна було б гори звернути. Але ж ні! Їх витрачають на тотальне стеження за суспільством, перетворюючи Росію, як я бачу це по анексованому Криму, на поліцейську державу».

«Ця стаття є забороною на професію, чого в демократичному світі вже давно не бачили.»

У грудні 2013 року Державна дума Росії запровадила нову статтю до Кримінального кодексу – 280.1. Вона передбачала відповідальність за публічні заклики до порушення територіальної цілісності Росії. У дію вона вступила 9 травня 2014 року. Всього лише через два з половиною місяці після цього, 21 липня 2014 року, Держдума ухвалила поправки до цієї статті, які посилили відповідальність за її порушення.

Після поправок за заклики до порушення територіальної цілісності Росії з використанням ЗМІ передбачене покарання *«обов'язковими роботами на строк до чотирьохсот вісімдесяти годин із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або позбавленням волі на строк до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років»*.

Микола Семена вважає запровадження цієї статті заборною на професію:

«Цю статтю юристи між собою називають «кримською».

Її запровадження показало, що Росія заздалегідь, ще з 2013 року чи й раніше, готувала не тільки осередки «п'ятої колони» у Криму та свої збройні сили для захоплення півострова, але й запровадила цілеспрямовані зміни до свого законодавства, щоб можна було «законно» притягувати до відповідальності тих, хто буде незгодний із російською версією анексії.

Частина 2 цієї статті, яку мені інкримінували, передбачає позбавлення волі до 5 років і обов'язково заборону публічної діяльності. Стаття сконструйована таким чином, щоб не тільки покарати досить довгим тюремним строком того, хто буде незгодний з анексією, але й заборонити йому виступати в пресі та примусити його замовкнути, закрити шлях до інформаційної сфери.

Таким чином, стосовно журналістів ця стаття є заборною на професію, чого в демократичному світі вже давно не бачили».

Кримінальні справи за аналогічними звинуваченнями були порушені раніше проти двох інших кримських журналістів – **Андрія Клименка** і **Анни Андрієвської**, але вони на час відкриття цих справ перебували в Києві. А Микола Семена залишався в Сімферополі, тому був доступний для окупаційної влади.

Його справа стала квінтесенцією боротьба окупантів зі свободою слова в Криму. Росія вживала комплексні заходи для того, щоб вичавити з півострова вільну журналістику, аби унеможливити надходження з окупованого півострова правдивої інформації про те, що там відбувається.

Микола Семена незабаром після обшуку розповів, що ФСБ шукало у нього текст однієї-єдиної статті, опублікованої на сайті «Крим. Реалії».

«Ще не було й семи годин ранку, як мене розбудила дружина і сказала, що прийшли з обшуком. Не встиг я встати та застелити ліжко, як до кабінету завалилися люди в масках і кілька цивільних, один із яких назвався слідчим. Інші були понятими, яких вони привезли з собою, серед них був також спеціаліст із комп'ютерних технологій.

Слідчий, який назвався В'ячеславом Пизіним, пред'явив мені постанову суду про проведення обшуку і запропонував добровільно видати зброю, наркотики, а також комп'ютери та магнітні носії інформації. Я заявив, що ні зброї, ні наркотиків не маю, а комп'ютери можуть дивитись – ось вони. Чоловік у цивільному, який за протоколом обшуку зазначений як «фахівець», приступив до їх аналізу.

Цей «фахівець» зазирнув до мого запасного комп'ютера, який я залишив на столі, підмінивши ним основний – такий наївний спосіб самозахисту я винайшов. Він майже закричав: «Це не той комп'ютер!».

У ході слідства я зрозумів, що «фахівець» вже близько року щодня (!) спостерігав роботу мого комп'ютера і добре знав його вміст. За конфігурацією тек у програмі «Провідник» він легко викрив мою хитрість. Мою робочу машину в кабінеті швидко знайшли, і він спеціальною програмою відновив на ній шматки моїх статей, хоч я їх завчасно видалив. Він шукав одну-єдину, ту, за якою була порушена кримінальна справа. Вона називалася «Блокада – необхідний перший крок до звільнення Криму».

«Я обняв дружину, не знаючи, прощатися, чи ні. Рідні поклали мені в кишеню якісь гроші про всяк випадок, і ми поїхали.»

«Фахівець» понишпорив у комп'ютері і промовив: «А тепер шукаємо карту пам'яті такої-то марки і з таким-то номером». Незабаром з-за книг вийняли карту пам'яті з моїм архівом статей, де було все написане мною для «Дня» і для «Крим. Реалій» майже за два роки. Більше того – контракт, щомісячні звіти, службові і приватні листи, службові записки до редакцій тощо. Знайшовши все це, «фахівець» сказав: «Я роботу закінчив!». Він ще перевірів мої телефони, і слідчий почав складати протокол обшуку.

Після цього мені дозволили умитися і поголитися. Тоді і повезли до управління ФСБ на бульвар Івана Франка, де донедавна містилася СБУ.

Я встиг зателефонувати колезі Лілі Буджуровій і попросив поговорити з кимось із адвокатів, щоб він прибув до управління допомогти мені консультаціями. Вона сказала, що мене там вже чекає адвокат Еміль Курбедінов, і я подякував їй за допомогу. Вийшовши з кабінету, я обняв дружину, не знаючи, прощатися чи ні. Рідні поклали мені в кишеню якісь гроші про всяк випадок, і ми поїхали.

«Стало зрозуміло: «чекісти» спробували накрити всю мережу журналістів, які готували матеріали для сайту «Крим. Реалій».»

Ця поїздка була досить тривожною. Таким способом я ніколи в житті не їздив. В мікроавтобусі поряд зі мною сиділи люди в масках і камуфляжі, зі зброєю – ніяких жартів чи вольностей. В управління заїхали

через задній в'їзд, у приміщення увійшли не з вулиці, а з двору. В мене не забрали телефони і документи. Я зміг зателефонувати адвокату, він оформив собі перепустку, і ми скоро зустрілися з Емілем Курбедіновим у коридорах ФСБ.

Того дня я був не єдиною жертвою обшуків і затримання. Коли мені вдалося зателефонувати Буджуровій, я спитав, чи ще десь є обшуки. Вона розповіла, що обшуки, крім мене, йдуть загалом у семи наших колег-журналістів, не тільки в Сімферополі, але й у інших містах. Вона назвала імена.

Це були люди, які мали стосунок до «Крим. Реалій». Тому стало зрозуміло: «чекісти» спробували «накрити» всю мережу журналістів, які готували матеріали для сайту.

Серед них були фотокореспондент, фоторедактор, менеджер інтернет-контенту, автори репортажів, кореспонденти, навіть офіс-менеджер із тих часів, коли в нас ще був офіс. Декого з них мені вдалося тут побачити. Або через відкриті двері в інших кабінетах, де їх допитували інші слідчі. Або випадково зустріти в коридорі, хоч наші супроводжувачі і намагалися запобігти таким зустрічам і не дозволяли спілкуватися між собою. Я зрозумів, що всі, в кого проводили обшук, уже тут і всіх допитують.

«Це було залякування, яким кримських журналістів намагалися відірвати від співробітництва з київськими виданнями. В результаті більшість із тих, хто співпрацював із Радіо Свобода поза штатно, були негайно звільнені зі своїх посад на основних місцях праці в Криму. Їхнє керівництво просто злякалося.»

Я згадав, що під час обшуку у слідчого В'ячеслава Пизіна часто дзвонив телефон. Із його слів під час телефонної розмови я зрозумів, що якісь люди розповідали йому, як проходять обшуки в інших журналістів і що їм вдалося знайти, та питались у нього, що робити далі.

Ясно, що то були слідчі, які проводили паралельні обшуки у моїх колег. Вони телефонували саме йому, і саме він координував їхню роботу.

Загін так званої «самооборони Криму» у Сімферополі.
Фото Станіслава Юрченка (RFE/RL)

Пизін був і моїм слідчим, а кримінальна справа була відкрита лише проти мене, інші ж колеги проходили в ній як свідки.

Пізніше я прочитав постанову суду про дозвіл на обшуки у колег. Там було зазначено, що слід шукати свідчення моєї журналістської роботи та моєї співпраці з «Крим. Реаліями». Тому у них також були вилучені комп'ютери та інші матеріали, які стосувалися «Крим. Реалій».

Переконали, це було залякування, яким кримських журналістів намагалися відірвати від співробітництва з київськими виданнями. В результаті більшість з них, хто співпрацював із Радіо Свобода позаштатно, були негайно звільнені зі своїх посад на основних місцях праці в Криму. Їхнє керівництво просто злякалося. А через вилучення оргтехніки вони змушені були перервати всяку журналістську діяльність.

Нічого особливого у них не знайшли, і на допитах слідчим вони нічого важливого не сказали. Більшість із них скористалися статтею Конституції Росії про право не свідчити проти себе. І жодного з цих колег

слідчі чи прокуратура навіть не вписали у список свідків, яких слід допитати в суді. Окремі з них приходили на суд лише, щоб посівчувати мені, за що я їм безмежно вдячний.

На певний час мережу кримських кореспондентів «чекісти» паралізували. Та досить швидко вона була відновлена, і сайт знову став друкувати актуальну і правдиву інформацію про Крим, отриману, в тому числі, і тут на місці. Журналістика не злякалася спецслужби.

Призначена російською владою «прокурор» Криму Наталія Поклонська заявила, що журналісти виправдовують екстремістів і терористів. «Відносно журналіста видання порушено кримінальну справу за ознаками частини 2 статті 280.1 КК РФ. Цим журналістом була підготовлена й опублікована стаття, в якій наводяться висловлювання, спрямовані на порушення територіальної цілісності РФ, що не дозволено ні журналістам, ні будь-кому іншому», – заявила вона у день обшуків.

Ім'я Миколи Семени вона не назвала, але всі зацікавлені і так знали, про кого йдеться. Поклонська повідомила, що публікація була присвячена блокаді Криму українськими активістами.

«Фактично вони виправдовують дії екстремістів і терористів. Ми не дозволимо чинити злочини відносно громадян Російської Федерації і Росії в цілому. Статус журналіста зобов'язує дотримуватися вимог законодавства», – додала «прокурор» окупованого Криму.

Згадуючи про допит, Микола Семена каже, що він не збирався відмовлятися від авторства статті про блокаду Криму. Він переконаний, що під час конфіденційної розмови з адвокатом їх підслуховували:

«Ми з адвокатом Емілем Курбедіновим попросили слідчого забезпечити нам конфіденційні умови для перемовин, як це належить за законом. Той відвів нас у якусь погано обладнану кімнату, з дірками у стінах, із перегородками, зі столом і лише одним стільцем та із приставним столиком, на якому стояв електричний чайник.

Ми розуміли, що нас все одно підслуховують або навіть і записують чи знімають. Але треба було виробити якусь стратегію першого допиту та наших відносин, тому ми продовжили розмову пошепки. Згодом після нас в кімнату рвучко зайшов високий огрядний чоловік, який різким рухом увімкнув електричний чайник. І мовчки вийшов.

Що ще в цій кімнаті увімкнулося разом з чайником, можна тільки гадати. Бо для чого б співробітнику вриватися в кімнату для конфіденційних розмов затриманих із адвокатами та саме під час розмови вмикати чайник?

Відмовлятися від авторства статті на «Крим. Реаліях» не було ні сенсу, ні бажання. Я знав, що не вчинив ніякого злочину. Тому ми з Курбедіновим домовились, що на першому ж допиті я визнаю авторство свого тексту. Однак заявлю, що він відповідає нормам міжнародного права. Підкреслю, що я, беручи участь у міжнародній дискусії, скористався правом на свободу слова, інформації та свободу переконань. Тим більше, що текст був опублікований під рубрикою власних думок. Саме це я і говорив на допиті.

Мірою запобіжного заходу слідчий обрав мені підписку про невиїзд. На щастя, мене не заарештували. Десь о третій чи четвертій годині дня ми вийшли з управління спецслужби.

Після першого допиту ми вирішили, що дамо слідчим самим проявити свою майстерність. Щоб не допомагати їм, я скористаюсь нормою статті 51 російської Конституції, яка дає право не свідчити проти себе.

Микола Семена відповідає на питання журналістів після судового засідання.

Фото krymr.org (RFE/RL)

Не варто навіть говорити, що та частина сусідів, яка співчувала мені, була наполохана. Після мого повернення всі набігли до мене і розпитували, як та що. Вони згадали, що якраз в переддень обшуку у нас на вулиці помітили підозрілих людей. Ті залишили свою машину далеко за рогом і ходили по вулиці, роздивлялись та вивчали ситуацію, особливості приміщень, розташування проходів та інших будівель. Зрозуміло, що це була розвідка спецслужби, яка вивчала місце майбутньої операції.

Пізніше сусіди звернули мою увагу, що і кілька днів після обшуку у нас на вулиці була цілодобово запаркована якась невідома машина, в якій постійно працював відеореєстратор, що був направлений в бік нашого будинку. Стояла вона з тиждень чи навіть більше.

Періодично до неї приходив якийсь чоловік. Він кудись від'їздив на короткий час, мабуть, міняв карти пам'яті чи батарейки у відеореєстраторі, а потім повертався і знову лишав машину на тому ж місці.

Згодом у кримськотатарській газеті «Авдет» були опубліковані спостереження жителів інших місць, де відбувалися обшуки та арешти. Вони розповідали, що і в них у переддень обшуків проводилась розвідка місцевості, а після обшуків цілодобово лишалися машини із працюючими відеореєстраторами.

Отже, це була звичайна практика роботи спецслужби за місцем проживання репресованих. Так за цими ознаками кримчани навчилися визначати, де саме завтра можливий обшук, і що після нього не слід проявляти високої активності біля житла обшуканих та демонструвати їхній відеокамері зв'язки з тим, хто потрапив під підозру».

«Раніше репресивні дії у Криму були спрямовані проти одного-двох журналістів, – було сказано в заяві, – тепер російська влада обшукала сімох представників журналістської професії.»

Історія Миколи Семени не лишилася непоміченою у світі. З'їзд Європейської федерації журналістів, який проходив у Сараєві 25–26 квітня

2016 року, ухвалив заяву¹⁵ під красномовною назвою «Репресії проти журналістів у Криму вийшли на новий рівень».

«Російська влада обшукала сімох представників журналістської професії. Одному з них, колишньому кореспондентові української газети «День» пенсіонеру Миколі Семені висунули звинувачення у закликах до порушення територіальної цілісності Російської Федерації. Йому загрожує п'ять років ув'язнення», – було сказано в заяві.

Комітет Ради Європи із захисту журналістів також оцінив події в Криму як найнебезпечніші для журналістів. Він опублікував нове попередження максимального рівня про небезпеку для журналістів в окупованому Росією Криму.

«Виїхати з Криму або ж припинити роботу значило б капітулювати в умовах фактичної війни.»

Микола Семена каже, що він був упевнений, що за ним прийдуть. Але свідомо продовжував працювати для українських видань:

«Коли десь в кінці 2014 чи на початку 2015 року в Криму оголосили, що на півострові дислоковано російський батальйон кібервійськ, роботу яких згодом дуже хвалив міністр оборони РФ Сергій Шойгу, я зрозумів, що рано чи пізно вони до мене прийдуть.

Однак виїхати з Криму або ж припинити роботу значило б капітулювати в умовах фактичної війни. До того ж я розумів, що і редакція газети «День», і сайт «Крим. Реалії» сподіваються на мене саме як на джерело місцевої інформації і ціна моя як журналіста саме в тому полягає, що я тут на місці можу спостерігати всі події і їх розвиток та наслідки, все можу оцінювати з точки зору кримчан. Саме для цього в усіх редакціях світу і існують власні кореспонденти в регіонах.

Продовжувати працювати було тим більше важливо за умов, коли російська влада вжила всіх засобів, щоб розповсюджувати по всьому

¹⁵ Європейська федерація журналістів заявила, що репресії проти журналістів у Криму вийшли на новий рівень / Телекритика, 27.04.2016. URL: <http://detector.media/community/article/114694/2016-04-27-evropeiska-federatsiya-zhurnalistiv-zayavilashcho-represii-proti-zhurnalistiv-u-krimu-viishli-na-novii-riven/>

світу вигідну їм прикрашену інформацію про стан справ у Криму. Було створено брехливі телеканали, які «завели» навіть на супутник, залучили радіо, новостворені пропагандистські сайти, направили до півострова масу російських журналістів-пропагандистів.

З іншого боку, щоб запобігати витоку небажаної для них інформації, колаборанти витиснули з Криму всі незалежні ЗМІ, заборонили постачання до Криму українських газет і журналів. Натомість забили кіоски продукцією російських поліграфкомбінатів.

До того ж вони поширили серед керівників підприємств та організацій у службовому порядку таємні списки журналістів та ЗМІ, яким було суворо заборонено передавати будь-яку інформацію і запрошувати на будь-які заходи. Десятки колег за цим списком не пускали на прес-конференції, не давали змоги ставити питання чиновникам, не надавали прес-релізів та іншої інформації, не відповідали на інформаційні запити.

«У таких умовах припинити працювати значило б просто проявити слабкودухість... Я, звичайно, розумів, на який ризик сам себе наражаю, але журналістський професійний обов'язок переважив міркування особистої безпеки.»

Микола Семена за роботою. Фото krymr.org (RFE/RL)

У березні-квітні кілька іноземних журналістських груп були пограбовані та побиті. Журналістів часто затримували, обшукували, били. Іншими словами – росіяни вжили заходів, щоб повністю відрізати світ від правдивої незалежної інформації з Криму.

Отже, в таких умовах припинити працювати значило б просто проявити слабкодухність та дезертирувати з роботи, яка саме зараз так потрібна редакції. Тому я, звичайно, розумів, на який ризик сам себе наражаю, але журналістський професійний обов'язок переважив міркування особистої безпеки.

Слід сказати, що ще в лютому-березні-квітні 2014 року у нас були зовсім інші умови та уявлення про роботу журналістів. При Україні ми звикли до свободи слова, до того, що журналістам надавалася будь-яка інформація, що журналістів хоч, бувало, переслідували, але це не було державною політикою і системним явищем. Можна було підняти шум і примусити переслідувачів відступитися. Від нас не ховались і не закривалися.

Ми мали ілюзії, що і після анексії буде хоч якась свобода слова. Тому в ці місяці в Сімферополі було створено навіть офіс проекту Радіо Свобода «Крим. Реалії». Радіо Свобода уклала офіційну угоду про оренду, всі журналісти проекту мали акредитацію, користувалися зв'язком.

Однак ми скоро помітили, що прямо над дверима офісу встановлено відеонамеру, яка фіксує, хто і коли туди заходить, що наші телефони почали часто і підозріло «глючити». Тому офіс незабаром було перенесено в інше місце, а потім він був і зовсім закритий з огляду на необхідність гарантувати безпеку журналістів.

Фактично нормальна журналістська діяльність у Криму за перші ж місяці окупації була дезорганізована новою владою, а замість неї вбудована система цілеспрямованої дезінформації та пропаганди про справи в Криму.

До речі, один із колаборантів, так званий «голова громадської палати» Криму Григорій Іоффе говорив, що «Крим. Реалії» вже відрізані від інформації з Криму. Справа тільки в тому, що, за його словами, на півострові ще залишилися кілька журналістів, сила яких в тому, що вони тут на місці все бачать і сміють про все писати, як воно є. Однак,

говорив він, «ми знаємо їхню «руку» і можемо швидко визначати, хто це написав».

З цих слів очевидно, що їх цікавило не те, написана правда чи ні, а те, хто це посмів написати. Головним завданням колаборантів було виявлення авторів правдивих публікацій, котрих вони вважали небезпечними для їхньої влади. Тому, власне, обшуки 19 квітня 2016 року та цю кримінальну справу вони вважали завершенням спецоперації з нейтралізації мережі незалежних журналістів.

Що ми могли цьому протиставити? Власне, нічого. Нас, журналістів, не вчили правилам конспірації, ми не володіли засобами захисту комп'ютерних чи телефонних інформаційних каналів. Наша слабкість, а разом з тим і перевага в тому і полягала, що ми були не шпигунами, а журналістами – виконували свою саме журналістську, а не шпигунську роботу. Але нам не давали можливості навіть це робити.

Тим часом, керуючись здоровим глуздом, я та колеги все ж деяких заходів вжили. Я, наприклад, на окремій карті пам'яті зробив резервну копію архіву своїх матеріалів, яку сховав на полиці за книгами, а також став на ніч прибирати зі столу основний робочий комп'ютер, залишаючи на ньому запасний. Це на випадок, якщо зненацька прийдуть із обшуком. Щоправда, подальші події показали, що за умов тотального стеження, ці заходи не допомагають.

Свої матеріали ми стали підписувати псевдонімами, хоч перші кілька місяців у «Дні» я ще підписувався власним прізвищем. Однак, це не рятувало. За стилем написання матеріалів, який змінити було надто важко, «спостерігачі» від кримської влади швидко розшифровували псевдоніми і виявляли дійсних авторів.

На цій основі в місцевій пресі проти нас, незалежних журналістів, було відкрито справжню наклепницьку кампанію та обурливе цькування з боку тих «колег», які весь український період працювали поруч із нами, але тепер стали колаборантами та пішли служити ворогові.

Це є професійний злочин, бо вони не тільки зрадники інтересів кримчан, вони стали творцями інформаційного міфу про «щастя» Криму в результаті анексії, вони в кожній передачі і на кожній сторінці стали обманювати своїх друзів, односельців, земляків, запевняючи їх у пере-

вагах життя під владою країни-агресора. Це люди, які в справжню журналістику вже ніколи не повернуться, бо брехня, яку вони майстерно опанували, – це зовсім інша професія.

«Саме в той час, коли кримські «чекісти» ганялися за журналістами та фейковими терористами, справжні терористи в Санкт-Петербурзі підірвали метро, і вони виявились безсилами запобігти цьому.»

Незадовго до обшуку я написав та опублікував у «Крим. Реаліях» статтю про те, що розвідувальна робота російських спецслужб проти журналістів це, власне, вияв непрофесіоналізму «чекістів». Бо вони йдуть легким шляхом. Замість того, щоб ловити справжніх шпигунів, терористів та сепаратистів, вони ганяються за журналістами, які не можуть і не повинні ховатися чи конспіруватися. Це не входить у їхні обов'язки, не відповідає і їхньому юридичному статусу.

Натомість вони завжди можуть стати легкою здобиччю спецслужб, особливо в тоталітарних державах – читай газети, інтернет і «ший» їм що завгодно: екстремізм, тероризм чи заклики до повалення влади, якщо в статті знайдеться хоч яка-небудь критика дій владних осіб. Саме так вони й робили.

До речі, саме в той час, коли кримські «чекісти» ганялися за журналістами та фейковими терористами, справжні терористи в Санкт-Петербурзі підірвали метро, і вони виявились безсилами запобігти цьому. А 1 листопада 2017 року в районі Ялти були підірвані газогін та лінія електропередач, однак винні досі не знайдені. То за ким слід ганятися: за журналістами та віруючими мусульманами чи за справжніми терористами?

Тож робота російської спецслужби в Криму, на мою думку, була справжнім професійним провалом: вони за весь час із лютого 2014 року і до сьогодні змогли протиставити себе лише дилетантам у оперативно-розшуковій справі і не змогли викрити жодного справжнього розвідника, жодної справжньої ДРГ. «Вилловлювали» то журналістів, яким штучно «пришили» екстремізм, то прихильників фантомних релігійних організацій, які не тільки не вчинили ніяких злочинів, але великою мірою зовсім нічого не робили в рамках цих вигаданих угруповань.

Скажімо, та ж кримська організація «Хізб ут-Тахрір» існувала навіть не на папері, бо ніякого офіційного членства в ній не було, однак до неї зарахували тих, хто мав необережність збиратися з того чи іншого приводу у когось в гостях і дискутувати то про релігію, то про політику, то про літературу. «Чекісти» невідомо яким чином встановлювали там «жучки», а потім звинувачували в екстремізмі, хоч ніяких дій з боку звинувачених не було, тільки філософські розмови».

3 травня 2016 року ім'я Миколи Семени прозвучало на Всесвітньому дні свободи преси у Гельсінкі. Виступаючи там, його разом з іншими згадала редакторка проекту «Крим. Реалії» кримська журналістка **Олена Юрченко**. Вона говорила про нього у контексті переслідувань кримських журналістів і, зокрема, стеження за ними.

«За незалежними журналістами у Криму встановлено стеження. Російські спецслужби фізично блокують незалежним журналістам можливість фото- й відеозйомки на публічних заходах. У Криму поширена практика доносів на незалежних журналістів, у тому числі й із боку журналістів провладних видань», – заявила Олена Юрченко.

Микола Семена твердить, що стеження відбувається не лише за журналістами. На його думку, все суспільство потрапило під тотальний контроль.

Докладно згадує про те, як за ним стежили:

«Одного разу до Криму мали приїхати мої колеги з материкової України. Вони списалися зі мною у Facebook і просили зустрітись. Я зрозумів, що якщо ми зустрінемося, то це наведе на них спецслужбу і хтозна, чи не зроблять із них відразу «українських диверсантів». Щоб не наражати їх на велику небезпеку, я змушений був відмовитись, хоч нам би було цікаво поспілкуватись.

Мене не зрозуміли, звинуватили у боягузтві. А після відвідин Криму вони написали статтю, в якій зазначили, що Кримом оволодів панічний страх. Значною мірою це була правда, адже саме цього ефекту і добивалася нинішня російська влада. Однак мої колеги так і не зрозуміли масштабів цього явища. Можливо, не зрозуміли, що для страху є реальні причини.

Казачий патруль в Сімферополі. Фото Юрія Луканова

Незабаром після їхнього візиту затримали водія Запорізької атомної електростанції Євгена Панова та інших «диверсантів» з України, які потрапили в цю халепу практично без причин. Справу явно висмоктали з пальця для того, щоб звинуватити Україну у порушенні Мінських угод.

Пізніше в Москві заарештували за «шпигунство» нашого колегу, кореспондента Укрінформу Романа Суценка – він працював у Парижі, але за версією ФСБ шпигував проти Росії.

Отже, з українських колег тоді могли б «зробити» «диверсантів» ще більш «кваліфікованих», ніж Панов і його колеги по справі. А в списку «шпигунів» мої колеги мали шанси бути першими, якби я тоді з ними зустрівся і мимоволі підставив під стеження. А кваліфікувати їх «диверсантами» чи «шпигунами» – це вже на розсуд спецслужби.

У перші місяці після анексії люди в Криму потрапили під жорсткий прес тотального стеження. Воно часто мало досить дикі форми, особливо, коли свавілля виявляла так звана «самооборона Криму».

На вулицях стало небезпечно навіть з'являтися з фотоапаратом. Одного разу я переходив через площу і зробив кілька загальних знімків. Відразу до мене підскочили два «самооборонівці», вимагали показати документи та зажадали подивитись, що саме я сфотографував. Я сказав, що, за російськими законами, фотографування на відкритій місцевості в місті не може бути заборонене. Вони відповіли, що це в мирний час, а зараз, мовляв, війна.

Коли я попросив їх показати документи, то один з них витяг аркуш звичайного паперу, на якому було надруковано, що представникам «самооборони» дозволяється проводити «досмотри, обыски и задержания» за підписом «председателя Совета министров» Криму Аксьонова. Я пояснив, що у цього посадовця нема повноважень дозволяти обшуки і затримання не призначеним для цього структурам і що право на це за законом мають лише правоохоронні органи. Вони знову відповіли, що то лише в мирний час.

Я витяг камеру. Один із них відразу ж сказав: «А у Вас хороший фотоапарат!». У його очах промайнула явна іскра зацікавленості, і я зрозумів, що якщо вони зараз знайдуть до чого причепитися, то він його із задоволенням конфіскує «на вівтар революції». Вони були, здається, розчаровані, бо в камері були лише кілька знімків площі, на якій ми стояли, і навіть вони не знайшли там нічого таємного чи кримінального. Мене відпустили.

Найнаочніше весь жах персонального стеження я побачив у процесі допитів. Слідчий сказав адвокату: «Ми дистанційно проглядали комп'ютер цього журналіста і знайшли в нього ось цю статтю». При цьому він вказав на високий стос аркушів канцелярського паперу десь висотою (без перебільшення!) сантиметрів сорок – п'ятдесят, з якого стирчали кольорові стікери. Це були скріншоти з екрану мого комп'ютера. Я зрозумів, що за мною стежать уже багато місяців.

«ФСБ мала у себе віддалений екран, паралельний моєму. Він у них вмикався одночасно з моїм комп'ютером, спеціальна людина весь час спостерігала все, що я робив на ньому, і в потрібний момент робила знімки.»

Я згадав, як одного разу, десь рік тому, у мене перестав працювати інтернет. Я звернувся до провайдера. Там наполягали на тому, що я маю запросити додому майстра. Я доводив, що поломка сталася не в мене, а десь на лінії. Але вони не хотіли навіть слухати: поновимо роботу тільки після того, як дозволите зайти майстрові.

Мене, власне, змусили допустити майстра. Приїхало їх двоє. Один лише спостерігав, а другий порпався в комп'ютері. Заглядав у теки, дивився програми, вставляв свою флеш-карту. А на роутер та кабелі навіть не поглянув.

Саме тоді він, скоріш за все, поставив мені на комп'ютер програму-шпигуна. З семи томів моєї справи майже три складали скріншоти з мого комп'ютера. Коли я потім отримав змогу їх проглянути, я зрозумів, що ФСБ мала у себе віддалений екран, паралельний моєму. Він у них вмикався одночасно з моїм комп'ютером. Спеціальна людина весь час спостерігала все, що я робив на ньому, і в потрібний момент робила знімки.

У мене склалося враження, що знімки іноді робилися автоматично. У кримінальну справу були включені цілих сорок абсолютно однакових знімків моєї відкритої електронної пошти, причому на знімку видно було екранного годинника, який фіксував час, і було видно, що знімки робилися рівно через хвилину. Сорок разів одне й те ж саме! Таке міг робити лише автомат. Ось до чого дійшов технічний прогрес у «чекістів»!

Якось їхній черговий, очевидно, загаявся, і, коли я вимикав свій комп'ютер, він раптом загальмував, програма мені написала, що текст на віддаленому екрані не збережений: або збережіть, або вимкніть віддалений екран. Так я дізнався, що в мого комп'ютера існує віддалений екран. Звісно, я намагався вимкнути його. Однак ця функція в моїй машині не працювала, була передбачливо кимось вимкнена. Правда, що це значило для мене, я на той час не усвідомлював. Зрозумів це тільки під час слідства.

Після дислокації в Криму російських кібервійськ спецслужба змусила співпрацювати з ними всіх інтернет-провайдерів півострова. Навіть у газетах були статті про те, що вони змусили всі ІТ-фірми, пов'язані з інтернетом й іншими лініями комунікації, придбати і поставити в себе спеціальне обладнання для стеження за клієнтами.

Відтоді весь інтернет-трафік у Криму, як і по всій Росії, став записуватись, фільтруватись, аналізуватись на слова-маркери та за іншими параметрами, і це робилось практично автоматично. Пізніше в одному з томів своєї справи я побачив роздруківки від фірми свого інтернет-провайдера з усією хронологією роботи мого комп'ютера в мережі за кілька місяців, а також роздруківки телефонної компанії зі списком моїх телефонних розмов.

До речі, невелика смішна деталь. У довідці значилось, що в мене не звичайні телефони, а було написано: «Николай Семена пользуется переносными радиостанциями...» і були вказані їхні номери та ідентифікаційні коди.

Я живо уявив, як у фантазіях слідчих я користувався цими «переносними радіостанціями» – як який-небудь агент 007 виїжджав до лісу, закидав на дерево антену та кричав: «На зв'язку».

«Під час кожного виходу в місто я виявляв за собою «хвіст». Якщо я заходив до якого-небудь кафе і зв'язувався по Wi-Fi з мережею інтернет, недалечко за столиком обов'язково з'являлася «людина в сірму».»

Звичайно, всі ці деталі були наявні в справі лише для того, щоб представити в ході слідства мене не в ролі звичайного журналіста, а в ролі шпигуна, який, як було написано в їхній довідці, «поддерживает противоправные устойчивые связи с подрывными элементами за границей».

На суді нам довелося спростовувати шпигунський шал цієї тиради. Мусили доводити, що зв'язки кореспондента з редакцією, у якій журналіст працює, а також його стосунки з однокурсниками по університету, друзями, рідними, колегами не є ні протиправними, ні підривними.

Під час кожного виходу в місто я виявляв за собою «хвіст». Якщо заходив до якого-небудь кафе і зв'язувався по Wi-Fi з мережею інтернет, недалечко за столиком обов'язково з'являлася «людина в сірму», яка, вдаючи байдужість, виймала ноутбук і, мабуть, відслідковувала весь трафік цього вузла зв'язку. Таким чином, я не міг ні зателефонувати, ні написати чогось, що б вони не мали змоги перехопити.

Оперативники часто документували мої походи в місто. Якщо я домовлявся з кимось із друзів зустрітися, то ми обов'язково бачили неподалік підозрілих осіб. Вони старанно фотографували телефонами неначе десь вбік, де не було нічого цікавого для зйомки. Але примудрялися навести камеру і фотографувати нас.

Після таких зустрічей ми часто виявляли свої телефони сильно розрядженими. Очевидно, – кажуть у сучасних оперативників є такі технічні можливості, – або ваш власний телефон, або телефон вашого партнера може дистанційно перемикатися на роботу в ролі мікрофона.

Одного разу я виявився за крок від затримання. На одній із вулиць міста ми цілком випадково зустрілися з одним із моїх колег-фотожурналістів. Розмовляли про різні справи, в тому числі, хто де зараз працює. Я вимовив фразу «писати небезпечно, не хочу повторити долю Сенцова». Я мав на увазі Олега Сенцова, українського режисера-документаліста, який отримав двадцять років за нібито підготовку теракту.

Очевидно, вся система прослуховування спрацювала на прізвище Сенцова – таке слово-маркер. Коли ми розійшлися, я помітив, що по дорозі мене якось аж надто часто фотографують.

Біля мене зупинилась машина, з неї вийшов чоловік, який тримав перед собою телефон камерою до мене. Він спитав, як проїхати на вокзал, хоч вони їхали саме з боку вокзалу.

Дорогою я зайшов у фотомагазин, а коли вийшов, до мене кинувся молодик, тримаючи перед собою фотоапарат якимсь дивним способом, – лише за ремінець. Він попросив мене сфотографувати його на фоні вулиці.

Я майже механічно взяв до рук його камеру і тільки потім засумнівався, чи правильно роблю, але було пізно. Все одно відбитки пальців уже на камері. Він став позувати, а я підніс фотоапарат до ока і побачив, що там видношукач якийсь незвичайний: все якесь дрібне і не так, як у звичайному фотоапараті. Я кілька разів натиснув на кнопку. Коли я віддавав йому камеру, він знову забрав її, не торкаючись до корпусу, за ремінець.

Так звана «самооборона Криму». Фото Станіслава Юрченка (RFE/RL)

Пізніше я зрозумів, що цією операцією в мене взяли і відбитки пальців, і зразки біоматеріалу, оскільки на корпусі залишився піт, а разом з тим, мабуть, і зробили ідентифікаційний знімок райдужної зіниці мого ока. Є, виявляється, такий спосіб ідентифікації людей. Спеціальна камера цілком могла знімати не через об'єktiv, а навпаки – знімати око через видошукач. Хтозна, чи це так, але поведінка «фотографа» була більш ніж підозрілою.

Коли я дійшов до своєї автобусної зупинки, то за хвилину-другу якимось незвично ззаду, з-за спини, до мене підійшов молодик, який спитав, як проїхати до лікарні Семашка. Поки я йому розказував, він підняв руку навпроти мого обличчя. Я побачив, що на його долоні висить досить незвичної форми начебто «ключ», в який вмонтовано фотоапарат чи відеокамеру – було чітко видно об'єktiv, спрямований на мене.

Я озирнувся навкруги і побачив, що оточений по колу такими ж молодиками, яких не менше восьми. Вони були приблизно одного зросту і приблизно однаково одягнені, тому помітні. Я приготувався до того, що мене зараз схоплять. Однак цього не сталося.

Можливо, той координатор операції, якому було передано знімок із «ключа», впізнав мене. Знаючи, що я не маю нічого спільного з Сенцовим, зрозумів, що оперативники прийняли мене не за того, і скасував команду на затримання.

Я ще раз озирнувся навкруги – а всі, хто мене оточував, уже розсіялись в різні боки. Хутко зник – і зовсім не в бік «лікарні Семашка» – і молодик з «ключем». Лише пізніше, коли в мене вже спала внутрішня напруга, я зрозумів, до чого могла привести сама тільки згадка прізвища Сенцова на вулиці в умовах тотального прослуховування і стеження.

Після відкриття кримінальної справи та обшуку і до відкриття суду я зрозумів, що на цьому етапі став уже досить детально «задокументованим та розробленим об'єктом», тому – менш цікавим. Мені здається, що з цього часу зовнішнє стеження за мною зняли, хоч стеження за телефоном та інтернет-мережею продовжувалося і, можливо, продовжується і донині. Під час судового розслідування, яке тривало майже одинадцять місяців, я не відчував уже за собою такої уваги, хоч було помітно ознаки стеження в комп'ютері та телефоні. Але це стосується не лише мене, а, думаю, всіх жителів Криму, і всі тут ще довго будуть «під ковпаком».

Більше того, мені було надано набагато більше свободи, ніж раніше. На судові засідання з'являлися багато журналістів, і мої контакти з ним були для спецслужби не стільки небажаними, скільки потрібними. Тому мені ніхто не намагався завадити, більше того – навіть сприяли. А справа в тому, що під час судового процесу авторам кримінальної справи важливо знати позицію підсудного, адвокатів, зрозуміти їхню стратегію захисту та почути можливі докази. Як це зробити? Найзручніше через їхні інтерв'ю журналістам та розмови з громадськими активістами.

Якщо говорити загалом, то у Криму було введено тотальне записування і аналізування телефонного трафіку. Для всіх редакцій газет, телебачення і радіо, інтернет-сайтів були призначені куратори зі спецслужби, які провели інструктаж і заборонили вживати такі терміни як «анексія», «окупація» тощо. Вони поставили детальні вимоги до тематики та напрямку матеріалів. У багатьох редакціях призначили на посади своїх агентів під прикриттям. Згодом там було пе-

реглянута весь штат. Всі ЗМІ були перереєстровані за російським законодавством. Фактично, в Крим повернулася цензура різними способами, про яку в Україні ми вже забули».

12 липня 2016 року представниця ОБСЄ зі свободи ЗМІ Дуня Міятович згадала Миколу Семену у своїй заяві. Це сталося у зв'язку з публікацією у російських ЗМІ «Переліку терористів і екстремістів» від Федеральної служби з фінансового моніторингу Росії.

Дуня Міятович

«Список, який раніше був конфіденційним, – сказано в заяві Міятович, – включає в себе кримських журналістів Миколу Семену з онлайн-видання «Крим. Реалії» і Анну Андрієвську з Центру журналістських розслідувань».

«Публікація цього списку може поставити журналістів під загрозу і бути небезпечною, – говорить Дуня Міятович. – Забезпечення безпеки журналістів – це відповідальність органів державної влади; вони не повинні піддавати їх ри-

зику на підставі підозр прокуратури в рамках закону про протидію екстремізму».

«Я закликаю відповідні органи прибрати список із прізвищами журналістів та переглянути практику, яка наражає на небезпеку тих, хто здійснює своє право на свободу вираження поглядів, – додала Міятович. – Наклеювання ярлика терориста на журналіста лише за його критичні висловлювання і критичні репортажі не може бути виправдане».

У тому списку був присутній ще й кримчанин **Андрій Клименко**, головний редактор інформаційного агентства «BlackSeaNews». А загалом у нього були внесені тисячі людей, у тому числі і лідери кримськотатарського народу Ільмі Умеров, Рефат Чубаров, Мустафа Джемільєв і багато інших.

Микола Семена згадує, що включення до списку перевело всіх цих осіб у категорію людей, які не могли користуватися ніякими фінансовими послугами в жодній фінансовій установі чи навіть пошті.

«Незабаром після початку слідства, – каже він, – я взяв свою банківську картку і спробував зняти кошти в банкоматі. Але отримав відмову. Машина вказувала на якусь помилку. Я звернувся до операційністки банку, і та сказала, що у мене «совпадение со списком». За поясненнями вона відправила мене до центрального офісу банку.

Там роз'яснили, що, згідно із законом про попередження фінансування тероризму, мене занесено до списку тих, кому забороняються будь-які операції в усіх фінансових установах Росії, крім соціальних виплат, наприклад пенсії. Все інше – зась. Зрозуміло, банк міг дати пояснення лише стосовно виконання цієї постанови, а про те, хто мене туди вніс, на підставі чого – в банку ніхто не міг пояснити.

Пізніше я дізнався, що таке рішення приймає і сам список складає та поновлює організація, яка називається «Росфинадзор». Однак я й досі не знаю, на підставі чого і хто саме мене туди заніс – відповіді мені так і не дали. Так само, як цього ніхто не пояснив ні Анні Андрієвській, ні Андрію Клименку, ні Рефату Чубарову, ні Ахтему Чийгозу, ні Ільмі Умерову, ні ще тисячам людей, яких призначили терористами. За номером я в списку був десь 4603-ім, хоч зараз номер змінився, бо туди регулярно заносять нових «терористів».

Я знайшов в інтернеті «Перечень террористов и экстремистов (действующие)» і побачив, що туди занесені не тільки фігуранти всіх кримських справ, але і цілий ряд організацій – Меджліс кримсько-татарського народу, Українська організація «Братство», «Правий сектор», «Тризуб імені Степана Бандери», «Хізб ут-Тахрір», УНА-УНСО, УПА і навіть «Рязанская городская общественная патриотическая организация «Русское национальное единство»», «Омская организация общественно политического движения «Русское национальное единство»», «Община коренного русского народа Щелковского района Московской области» та ще тисячі інших.

Мій адвокат Александр Попков пояснив, що він і їхня правозахисна організація «Агора» в Росії вже займалася цим списком, але нічого вдіяти не змогли. Виявляється, що Росія просто скористалася Міжнародною конвенцією про попередження фінансування тероризму. Але де-факто спровокувала її, оскільки вносяться в цей список люди і ор-

ганізації не за рішенням суду, а зовсім безпідставно, з політичних мотивів, мабуть, автоматично відразу після відкриття кримінальних справ, не чекаючи їх завершення і судового висновку».

Попри перебування під слідством Микола Семена не знітився і не замовк. Він звернувся до міжнародних інституцій з пропозицією створити спеціальну міжнародну інституцію із захисту громадянських свобод і прав людини у Криму. 22 вересня 2016 року у Варшаві в рамках щорічної конференції ОБСЄ з людського виміру на заході Центру інформації про права людини звернення Семени зачитав його адвокат Александр Попков, який працював разом із Емілем Курбедіновим.

«Кримчанам повинні бути забезпечені і гарантовані всі громадянські свободи і права людини, – говорилося у зверненні Семени. – Але цього не станеться без міжнародного правового контролю за ходом наших справ і за правовою ситуацією у Криму».

Можливості України щодо захисту своїх громадян у Криму обмежені російською військовою присутністю і відмовою правозахисникам в доступі на півострів. Більш того, глибина російських репресій досягла такого рівня, що протистояти їм зможе тільки широка міжнародна солідарність правозахисників. Ефект принесло б створення міжнародної правової структури із захисту громадянських свобод і прав людини в Криму, яка взяла б під контроль хід всіх політично мотивованих процесів, забезпечила б юридичну підтримку репресованим активістам, брала участь у судових засіданнях, доводила б до відома світової громадськості інформацію про всі порушення прав людини і громадянських свобод».

Микола Семена вважає, що весь судовий процес над ним був красномовною ілюстрацією репресій, які РФ використовує в Криму по відношенню до незгодних із окупацією.

«Російські репресії торкнулися мене безпосередньо, – заявив він. – Правда, на відміну від випадків із викраденими і вбитими активістами, у моїй справі окупаційна влада прагнула продемонструвати видимість правосуддя. Був організований суд з усіма відповідними процедурами. За формою це був суд. За суттю політична розправа. Я своєї вини не визнав і не міг визнати ніколи».

В залі суду Микола Семена (в центрі) з адвокатами Александром Попковим (ліворуч) і Емілем Курбедіновим (праворуч). Фото Антона Наумлюка (RFE/RL).

Судовий процес у так званому «Железнодорожному суді Сімферополя» будувався на основі трьох цитат із статті Миколи Семени, яку він підписав псевдонімом Валентин Гончар. Статтю було присвячено ініційованій рядом депутатів українського парламенту і активістами блокаді півострова, яка мала на меті припинення постачання товарів до Криму з України і з Криму до України. Стратегічно ініціатори акції спрямовували її на деокупацію півострова.

У судовому вирокі наведено ці три цитати з цієї статті:

1. *«Блокада повинна бути повною, системною та повинна бути розрахована на те, що відразу слідом за нею піде звільнення. Блокуємо Крим, а далі – тільки звільнення. Перш, ніж вводити блокаду, слід подбати про те, щоб переважна маса кримчан могла почути слова Києва – до них повинен звернутися президент або прем'єр, пояснити необхідність такого кроку і його причини. Блокада повинна бути першим кроком, передвістям звільнення, це повинна бути чітка бойова операція, і вона повинна супроводжуватися всіма потрібними заходами, в тому числі і операцією з нейтралізації і виведення з ладу російської переправи через Керченську протоку, російського зв'язку, комунікацій окупантів, нейтралізація боєздатності їхніх штабів. Війна повинна*

вестися військовими засобами і рішуче. Слідом за блокадою друга фаза – повне звільнення Криму».

2. *«Тому і Крим був під німецькою окупацією всього 2,5 року, і Київ не повинен допустити, щоб Крим під російською окупацією залишався довше, ніж під німецькою. Залишилося менше року! Інакше ганьба всім!».*

3. *«Віддати Крим – не означає віддати Україну, і вона повинна повернути Крим».*

Експерт експертного підрозділу так званого «Управління ФСБ Росії по Республіці Крим та місту Севастополю» Ольга Іванова зробила висновок, що у статті наявні заклики до порушення територіальної цілісності Росії. Тим часом, у тексті лінгвістичної експертизи Іванової виявлено сімдесят дві (!) помилки. Пізніше інший фахівець оцінив її як особу, яка не знає правил російської мови, і запропонував її відвести.

Адвокати Миколи Семени звернулися із проханням прорецензувати експертний висновок від ФСБ. Рецензію написала кандидат філологічних наук, випускниця Літературного інституту імені Горького Єлена Новожилова, яка до того ж має ще й юридичну освіту.

Вона відзначила: *«Всього експерт припустився у своїй мові (приблизно на десяти сторінках) 72-х помилок, у тому числі: 21 помилку, що відноситься до знань рівня вищої філологічної освіти (ВНЗ); 32 до рівня середньої і старшої школи; 15 до рівня початкової школи».*

Єлена Новожилова зробила висновок: *«Експерт, який виконав висновок, не знає правил російської мови ні на вузівському (спеціальні знання), ні навіть на шкільному рівні (загальновідомі). Його письмова мова помітно неграмотна. Незалежно від того, чи отримав цей експерт вищу філологічну освіту (відомості про диплом не вказані), він виявляє некомпетентність і підлягає відводу».*

Адвокат Александр Попков звернувся до фахівця із проханням дати політологічну експертизу тексту статті Миколи Семени. Він сформулював два запитання:

«Чи поширюється в сучасних політичних умовах міжнародний принцип територіальної цілісності на територію Криму як частину Російської Федерації?»

«Чи можуть висловлювання в тексті під назвою «Блокада – необхідний перший крок до звільнення Криму» за підписом «Валентин Гончар, політолог» сприяти порушенню територіальної цілісності Російської Федерації?»

Відповідь на них дав доктор політичних наук, заслужений професор Кубанського державного університету (Краснодар, Російська Федерація) Михайл Савва. Він зробив наступний висновок: *«Цей текст виходить із належності Криму Україні і в цій частині повністю відповідає нормам міжнародного права і сучасній міжнародній політичній практиці. Зазначений текст не може порушити територіальної цілісності РФ, оскільки Крим не є частиною РФ. Таким чином, публічна дискусія про належність будь-якої території держави є проявом права на вираження своєї думки і не порушує територіальну цілісність держави, а текст під назвою «Блокада – необхідний перший крок до звільнення Криму» за підписом «Валентин Гончар, політолог» не сприяє порушенню територіальної цілісності РФ».*

Суддя Наталія Школьна проігнорувала аргументи захисту і незалежних експертів і визнала Миколу Семену винним. Вона засудила його до двох з половиною років умовно з випробувальним терміном на три роки і заборороною займатися публічною діяльністю.

Адвокат Еміль Курбедінов розповідає, що перед судом Микола Семена готувався до гіршого: *«Микола, звісно, хвилювався і нервував. Це нормальна реакція нормальної людини. Він же не кримінальник якийсь, який звик до казематів і «ментів».*

Ми сподівалися на якусь адекватність у цій справі. Сподівалися, що реальний строк йому не дадуть. Під час суду в Криму сталося так, що літнього чоловіка Сервера Караметова, який вийшов на одиночний пікет, засадили на десять діб. Микола підійшов до мене і каже: «Якщо вони такого старого і хворого посадили до в'язниці, то мене тим більше засунуть». І почав розпитувати, що йому брати з собою, які ложки, білизну, питав, як себе поводити у в'язниці... Після засудження Караметова не тільки він, але й багато хто з нас втратили оптимізм, і Семена уже морально готувався до відсидки.

Ми, звісно, не задоволені фінальним вироком. І не хочемо звикати до того, щоб умовне покарання було радістю. Але, слава Богу, вони не переступили цю лінію».

Представник ОБСЄ з питань свободи ЗМІ Арлем Дезір назвав вирок Миколи Семені порушенням свободи вираження думки і свободи засобів масової інформації.

Представництво ЄС в Україні також наголосило, що Європейський Союз закликає зняти з Миколи Семені всі обвинувачення, а також негайно звільнити всіх, кого ув'язнили з порушенням норм міжнародного права.

Міністерство закордонних справ України висловило протест проти рішення окупаційного суду Криму.

А сам Микола Семена сповнений рішучості довести свою справу до Європейського суду з прав людини.

«Я знаю, що попереду довгий шлях, – каже Семена. – Але ми вже ним рухаємося. І переможемо. Бо на їхньому боці тупа сила і абсурд, а на нашому боці – правда і здоровий глузд. А правда – рано чи пізно – восторжествує».

ЇХ чекає п'ять років в'язниці

Розплата за батальйон «Крим»

Після окупації Криму журналістка Центру журналістських розслідувань **Наталія Кокоріна** не лише залишилася в Криму, але й продовжувала присилати звідти матеріали. При цьому розуміла, що по неї придуть. Але ФСБ завітало до неї у справі іншої колеги.

«Вже кілька місяців я прокидалася о шостій ранку, – згадує Наталія. – Я вставала з ліжка і чекала. Якщо до сьомої години ніхто не з'являвся, то я спала ще годину і остаточно прокидалася.»

13 березня 2015 року я прокинулася десь на початку восьмої, мене розбудив дзвінок з незнайомого номера. Я взяла слухавку. Чоловічий голос представився дільничним поліцейським. Він сказав, що у квартирі моїх батьків зламано двері. Треба, щоб я приїхала, бо їм треба передати квартиру. Вони не можуть поїхати, поки мене не буде, бо двері відкриті.»

Спершу я злякалася, бо вже були випадки викрадення людей: вони зникали і не поверталися. Потім кілька секунд – і в мене увімкнулася логіка. Питаю: – «А чому ви взагалі туди приїхали?». – «Нас викликали сусіди». – «А звідки у вас мій номер телефону?». – «Нам його дали сусіди.»

Я знаю, що ні в кого із сусідів нема мого номера телефону. Я вже зрозуміла, що це обшук. Кажу: «Добре. Зараз буду». Зібралася та й пішла. Дорогою зателефонувала своєму колезі Сергію Мокрушину і розповіла про ситуацію. Біля мого під'їзду мене зустрів співро-

бітник ФСБ. Він показав посвідчення і провів мене до квартири. Попросив вимкнути телефон, забрав його у мене з рук і поклав на полицю.

Мені показали постанову суду, згідно з якою проводився обшук. Там було написано, що він відбувається у рамках кримінальної справи, відкритої через статтю Анни Андрієвської, в якій нібито містяться заклики до порушення територіальної цілісності Російської Федерації».

Рано вранці 13 березня 2015 року у Київ до журналістки **Анни Андрієвської** з Криму зателефонував її батько. Андрієвська, яка раніше працювала в газеті «Аргументы недели. Крым», переїхала до Києва незабаром після так званого «референдуму» про статус півострова.

Дзвінок телефоном насторожив Анну, оскільки зазвичай вони з батьком спілкувалися скайпом. Виявилось, що усталеним способом зв'язуватися з дочкою він не може, оскільки представники ФСБ провели обшук у будинку, де колись із батьками жила Андрієвська, і вилучили комп'ютер. Це був комп'ютер батька.

Представники ФСБ пред'явили рішення призначеного окупантами суду, в якому було сказано, що проти журналістки порушено кримінальну справу за статтею 280.1 Кримінального кодексу РФ «Звинувачення у публічних закликах до здійснення дій, спрямованих на порушення територіальної цілісності Російської Федерації з використанням засобів масової інформації».

Такі заклики начебто містилися у статті Андрієвської «Волонтери батальйону «Крим», опублікованій¹⁶ 11 грудня 2014 року на сайті Центру журналістських розслідувань. Після цього спеціальна державна інституція Роскомнадзор Росії заблокувала сайт Центру журналістських розслідувань.

«Рано-вранці, коли усі ще спали, до квартири моїх батьків вдерлися семеро озброєних людей у формі ФСБ, деякі з них були у балаклавах, – пригадує Анна Андрієвська. – Вони поцікавилися, чи є вдома зброя або наркотики. Звісно, що такого в нас ніколи не було.

¹⁶ Андриевская А. Волонтеры батальона «Крым» / Центр журналистских расследований, 11.12.2014.URL: <https://investigator.org.ua/articles/144257/>

Анна Андрієвська. Фото Андрія Дубчака (RFE/RL)

Потім один із силовиків показав рішення сімферопольського суду про надання дозволу на проведення обшуку. У тому «документі» було зазначено, що обшук має бути проведений у рамках кримінальної справи, порушеної ФСБ за статтею 280.1 УК РФ за фактом публікації «Волонтери батальйону «Крим» на сайті «Центру журналістських розслідувань». Це рішення суду вони забрали, копії не лишили.

Під час обшуку силовики вимагали надати їм усі мої особисті речі, включно з родинними фотографіями, які вони теж хотіли вилучити, але батьки їм завадили. Оскільки у тій квартирі я не живу вже років із десять, пожитися представникам ФСБ було особливо нічим. Тому вони забрали мої старі робочі записники ще довоєнного періоду. Вони також винесли з дому усю техніку, хоча я до неї не маю жодного стосунку, вона належить моїм батькам».

Андрієвська розповідає, що силовики поводитися нахабно: «Вони допитували моїх батьків, які не мали адвоката. Докоряли моїй мамі через те, що вона розмовляє українською, вимагали від неї говорити

з ними виключно російською, питали, чому мої батьки «так погано виховали свою доньку», налякали мою стареньку бабусю і при цьому попередили, що треба сидіти тихо і «не зніматися галасу».

За кілька місяців батька Анни Андріївської «запросили» до ФСБ забрати вилучену техніку, а коли він прийшов туди, його знову близько шести годин допитували. Йому продемонстрували запис телефонної розмови з донькою, вимагали засвідчити, що спілкувався він саме із нею. Також слідча намагалася дізнатися інформацію про професійну діяльність Анни, місце проживання, місце роботи у Києві та інші подробиці.

«Цей допит теж проводився без адвоката і супроводжувався методами психологічного тиску. Слідча ФСБ Марина Савчук дорікала моєму батькові: «Ваша донька – зрадниця Криму!». Дуже цікаво чути про це від людини, яка сама зрадила присягу, перейшовши у 2014 році з СБУ на службу до ФСБ», – говорить Андріївська.

Головна редакторка Центру журналістських розслідувань Валентина Самар вважає, що порушення цієї кримінальної справи має кілька причин.

«По-перше, – каже вона, – лють окупантів викликав сам факт публікації матеріалу про три підрозділи добровольців-кримчан, котрі воюють в АТО, який ламає міф про те, що в Криму усі за Росію. Адже в самому матеріалі немає жодної фрази, яку можна було б кваліфікувати як «заклик до порушення територіальної цілісності РФ».

Це комічно, але Роскомнадзор, обґрунтовуючи рішення про блокування сайту Центру журналістських розслідувань, яке почалось одначасно з кримінальною справою Анни Андріївської, написав нам, що екстремістським вважає питальне речення в кінці матеріалу! «Чи не пора його повертати?» – так запитує журналістка в останньому реченні, маючи на увазі Крим.

Більше того, цей матеріал про волонтерів, які допомагали добровольчим військовим підрозділам – їх було три і всі вони мали назву «Крим» – це текстова версія сюжету, який вийшов у моїй програмі «Питання національної безпеки» у прямому ефірі телекомпанії «Чорноморка». Гостем у ній був командир батальйону «Крим» Іса Акаєв.

Він прямим текстом заявляв, що поверне Крим і «прийде за кожним» ворогом і зрадником.

То чому ж кримінальна справа відкрита саме за текстову версію сюжету? Як на мене, ФСБ відпрацьовувала застосування на практиці статті 280.1 КК РФ, яка вступила в дію відразу по анексії півострова і яка передбачає тюремне ув'язнення, в тому числі за публікації, як там було сформульовано, у мережі інтернет».

І, звісно ж, не можна вважати збігом, що слідчою ФСБ у цій справі стала колишня слідча СБУ Марина Савчук, яка перейшла на службу до окупантів. Вона нам була відома тим, що 2012 року вела справу про DDoS-атаки на сайт Центру журналістських розслідувань, яку СБУ відкрила за нашою заявою під час виборів до Верховної Ради України. Тобто справа за публікацію Андрієвської була свого роду пілотною для ФСБ у Криму. А потім були й інші».

Валентина Самар також додає, що справа утаємничена, ухвали суду закриті, тому ніхто із журналістів не знає, в якому статусі знаходиться і на якій стадії розслідування ця справа є на сьогодні.

Анна Андрієвська розповідає, що через порушену проти неї кримінальну справу також постраждали ще кілька людей з її оточення, які теж побували на багатогодинних допитах, хоча взагалі нічого не знають про її професійну діяльність. «Мене ж особисто ніхто на допит у ФСБ не викликав. Ніяких повісток на адресу моєї реєстрації у Криму не надходило, а будь-які спроби дізнатися більше інформації про цю кримінальну справу виявилися марними», – розповідає вона.

Згодом Андрієвська дізналася, що її ім'я внесене до списку «терористів та екстремістів» Росфінмоніторингу.

«Представники ФСБ розіслали по кримських поштових відділеннях орієнтування, у яких зазначено, що будь-які поштові перекази чи кореспонденція, які надходять на мою поштову адресу, спочатку мають перевірятися ФСБ, а потім вже доставлятися до адресата. Тепер якщо мої батьки роблять інтернет-замовлення, вони надходять до них у надірваній упаковці. Тобто представники ФСБ моніторять усе, що надходить на нашу адресу, навіть якщо не на моє ім'я», – говорить журналістка.

Оскільки Анна Андрієвська була у Києві, колективно було вирішено не вступати у сфальсифіковану справу, аби не допомагати ФСБ її «розслідувати». Однак усім журналістам Центру журналістських розслідувань, які ще лишались у Криму, довелося пройти через допити ФСБ і обшуки.

«У постанові суду не було вказано мій статус. Виникало питання: в якій якості мене обшукують?» – згадує далі Наталя Кокоріна. – Мене зустрів слідча, яка вже проводила обшук без мене в моїй кімнаті. З нею були двоє дівчат понятих. Там ще був чоловік, який перевіряв комп'ютери. І ще мої мама з татом.

Слідча дуже акуратно обшувала. Брала книжку з полиці, переглядала, ставила на місце. Не було перекинутих шаф чи викинутих полиць, як це часто траплялося в подібних випадках.

Я прийшла близько восьмої ранку. Обшук тривав десь до першої. Ще години півтори вона заповнювала документи. Ноутбуки батьків забрали, як і мій особистий ноутбук, що зберігався у батьків. Забрали кілька старих документів дванадцятого чи тринадцятого року – акти виконаних робіт для Центру журналістських розслідувань. Мою візитку забрали.

Під час обшуку я вимагала адвоката. На той момент під дверима стояв мій колега Сергій Мокрушин, якому я телефонувала дорогою до квартири батьків. Колеги, які дізналися про обшук, запросили адвоката Джеміля Темішева, який теж стояв там разом із ним. Проте я не знала, що він там.

Вся Україна знала, що в мене обшук: про це було в усіх новинах – Мокрушин передав інформацію.

Втім, адвоката мені не забезпечили. Слідча наполягала, що в них є право не пускати адвоката, коли слідчі дії вже почалися. Я з нею довго сперечалася, але нічого не могла зробити, хоча під дверима стояв адвокат, якого викликали колеги.

По завершенні обшуку слідча каже: «Тепер ми ідемо для допиту». Питаю: «В якій якості?». «У якості свідка». При цьому вона наголошує: «Поки що в якості свідка». Питаю: «Що значить «поки що»?». «Ну, Ви ж розумієте, все може змінитися. Це ж не складно».

Тобто на мене чинився психологічний тиск. Тиснули також на батьків. Вони злякалися за мене. Злякалася і я сама, хоч і знала, що колись це станеться. Я знала, на що їду, коли вирішила працювати в Криму.

Їхати чи не їхати до ФСБ на допит – в мене вже не було вибору. Вони вже у мене в хаті, і я маю їхати – нікуди не дінуся. Але я попросила повістку. Тоді слідча каже: «Для чого Вам повістка? Ви ж не працюєте. Вам не треба виправдовуватися на роботі, що Вас викликали». Одне слово, я повістку просто вибивала з них. Вони видали її на мої наполегливі вимоги, коли я вже до них приїхала.

Перед тим, як їхати, кажу: «Давайте мені адвоката. Без адвоката я нікуди не поїду». Вона ж наполягала, що адвокат мені не потрібен, бо «ми ж тільки поговоримо». Не дали мені зателефонувати. Знову ж таки через мою наполегливість пообіцяли, що зателефонують та викличуть адвоката самі.

Дорогою у ФСБ слідча каже мені, що адвокат, якого я просила викликати, приїхати не зможе. Я заявила, що без адвоката не буду свідчити. Вона знову розповідає про те, що я поки, звісно, свідок, але все може змінитися, якщо буду з ними сваритися.

Я виходжу з машини і бачу адвоката Джеміля Темішева, який з квартири моїх батьків поїхав до ФСБ, бо розумів, що мене зараз туди привезуть. Кажу, що хочу, аби він був моїм адвокатом. Слідча м'яко заперечувала. Але врешті-решт він пройшов разом зі мною. Свідчила я таки з адвокатом.

«Я усвідомлювала: якщо поїду з Криму, то я вже не зможу повернутися. Я також розуміла: якщо залишуся, то не зможу мовчати. А це могло закінчитися ув'язненням.»

Допит тривав понад шість годин. Розпитували: Чим я займаюся в Центрі журналістських розслідувань? Чому в мене проукраїнська позиція? Чому, маючи таку позицію, я не поїхала з Криму? Які в мене плани? Про редакцію розпитували.

Було досить нервово, із психологічним тиском та залякуваннями, розповідями про те, як моя робота і моя позиція можуть відбитися на

життях моїх рідних людей. Слідча запитувала: Чому мене чекають журналісти? Звідки вони знають про обшук? Вона сперечалася щодо формулювань: я казала одними словами, а вона записувала іншими. Так змінювався сенс того, що я казала. Я примушувала її переписувати протокол і змінювати формулювання. Протокол переписувався кілька разів.

Після допиту я пішла додому. Був час подумати, що робити далі. Мені почало здаватися, що життя проходить повз, а я нічого не можу змінити. Це був період невеликої депресії. Нерозуміння, що робити, куди рухатися.

Я усвідомлювала: якщо поїду з Криму, то вже не зможу повернутися. Я також розуміла: якщо залишуся, то не зможу мовчати. А це могло закінчитися ув'язненням. Мені довелося вибирати, де від мене буде більше сенсу. У червні 2015-го, врешті решт, я збрала речі і поїхала.

У період між обшуком і червнем я відчувала, що за мною стежать. Знала, що мої телефони прослуховувалися. Ці люди знали про мене все. Це теж пресинг, під яким дуже складно жити довго. Якийсь час можна, але довго – ні.

У перший день у Києві я взагалі не знала, куди піду і що буду робити. В мене були гроші тільки на те, щоб винайняти квартиру на місяць. На той момент із Криму переїхали всі ті, хто був зі мною багато років. У Києві я себе відчула вдома більше, ніж останній час у Криму.

Я продовжувала працювати у Центрі журналістських розслідувань. У моєму житті майже нічого не змінилося, крім місця проживання та крім дуже важливого нюансу: я не можу прийти і обійняти батьків тоді, коли хочу.

У травні цього року я пішла з Центру журналістських розслідувань на Громадське телебачення. Не відчуваю, що ми так розлучилися, бо знаю, що всі ми, кримські журналісти, – одна сім'я. Хоча це рішення й далось мені важко.

Я не можу без журналістики. Вірю, що знову буду працювати в Криму. Коли він повернеться в лоно України».

Анна Андрієвська розповідає, що через порушену проти неї кримінальну справу вона так само не може поїхати додому і більше не може працю-

вати у ЗМІ під власним іменем, оскільки будь-які публікації про ситуації у Криму можуть обернутися репресіями проти її близьких. Фактично вони також стали заручниками.

«Ті, хто створювали цю кримінальну справу, є великими циніками. Те, що Крим – це Україна, впродовж років заявляють авторитетні міжнародні інституції. Влада Євросоюзу та західних країн запровадила санкції проти Росії саме через невизнання російського статусу півострова. Проте досі невідомо про жодну кримінальну справу, яку б російська влада порушила, наприклад, проти когось із європейських чи західних політиків. Натомість вони зривають свою злість тільки на тих, до кого можуть дотягнутися – на кримчанах, на яких можна тиснути через найдорожчих людей», – каже Анна Андрієвська.

“ «Перші удари з їхнього боку сталися після того, як вони дізналися, що ми працюємо у Центрі журналістських розслідувань. До журналістів, та ще й такого ЗМІ, як наше, вони поставилися з особливою люттю. »

Журналіст Центру журналістських розслідувань **Сергій Мокрушин**, який допомагав Наталії Кокориній із адвокатом, теж спершу не збирався нікуди виїздити. Але врешті змушений був це зробити. Він каже, що на власному досвіді відчув, які зміни відбулися після окупації Криму Росією.

*«З роботою це не дуже було пов'язано, – згадує Сергій Мокрушин. – 2 червня 2014 року ми з другом, режисером **Владленом Мельниковим** заспівали на вулиці образливу пісню про Путіна. Ту саму, яку склали харківські футбольні фанати. Це було поруч із центральною площею Леніна.*

Ми одразу ж відчули, що прийшла Росія. За України ми могли співати скільки завгодно і що

Сергій Мокрушин.
Фото Станіслава Юрченка (RFE/RL)

завгодно – хоч про Президента, хоч про когось іншого. А тут нас схопили «самооборонівці». Перші удари з їхнього боку сталися після того, як вони дізналися, що ми працюємо у Центрі журналістських розслідувань. До журналістів, та ще й такого ЗМІ, як наше, вони поставилися з особливою люттю.

Нас допитували у штабі «кримської самооборони» на вулиці Кірова, 26, били. У допиті брали участь не випадкові люди – член громадської ради при Раді міністрів Криму Александр Юр'єв і депутат Сімферопольської міської Ради Анатолій Петров – представники колишньої української влади в Криму, які перейшли на службу окупантам. Вони, певне, тоді почали шукати диверсантів і вирішили, що диверсанти не можуть не співати антипутінських пісень просто на вулицях. Це відбувалося доти, доки нам не вдалося написати СМС Валентині Самар, керівниці нашого центру».

Валентина Самар зателефонувала до начальника штабу «самооборони Криму» Дмитра Простакова, якого знала особисто багато років – він працював охоронцем екс-спікера Верховної Ради Криму і лідера кримських комуністів Леоніда Грача.

«Простаков пояснив, – розповідає Валентина Самар, – що журналісти затримані за те, що ганьбили честь і гідність Президента РФ. На прохання пояснити, яким саме чином, він відмовився говорити. Відмовився також звільнити співробітників Центру журналістських розслідувань до з'ясування обставин.

Ми з адвокатом Сергієм Фоміних приїхали до «штабу самооборони» на вулиці Кірова – віджатою офісу республіканського комітету Комуністичної партії України. Адвокат намагався зайти, але бойовики його не пропустили. Ми викликали поліцію, приїхав екіпаж із прикомандированих росіян, і через деякий час вони вивели Мокрушина і Мельникова на вулицю.

Хлопці розказали, що їх били під час так званого «допиту», що вони погано себе почувають, особливо Владлен, оскільки його головою били об стіну із оргскла. На голові були кров та забої. Ми з адвокатом таки наполягли, аби екіпаж поліції відвіз Мельникова та Мокрушина до лікарні. Того ж вечора Сергій написав заяву до поліції про незаконне затримання та побиття, проте ніякої реакції на це не було».

Мокрушин вважає за щастя, що їм вдалося послати СМС, інакше він не знає, як би далі розвивалися події.

«Тоді було вже немало зниклих без вісти, убитих, – каже Мокрушин. – Якби не Валентина, то невідомо, як би склалася у подальшому моя доля і взагалі чи я міг би зараз згадувати про це.

Поки я не отримав добряче по голові, не розумів, що ось так раптом стало нічого не можна. Не можна казати, що ти думаєш, не можна робити, що ти хочеш робити. Таким чином я знайомився з новими реаліями Криму.

За два дні до мого від'їзду я прийшов у якості журналіста на обшук Олександра Костенка. Це кримський євромайданівець, проти якого було порушено кримінальну справу, його потім засудили в Криму. У Костенка вдома був обшук, і адвокат Дмитрій Сотніков побачив, що співробітники ФСБ прийшли на обшук із власними понятими. Він попросив мене стати понятим на цьому обшуку. Я відпустив оператора і водія і погодився.

Це дуже заважало ФСБешникам. Вони дали мені зрозуміти, що знають, хто я, де працюю, інші факти, і натякнули, що в мене будуть проблеми.

Наступного дня був обшук у моєї колеги Наталі Кокоріної. Провівши цілий день спершу під її будинком, а потім під кримською ФСБ, я зрозумів, що наступним можу бути я. Тому наступного ранку я поїхав».

Нині Сергій Мокрушин працює в Києві ведучим програм проекту Радіо Свобода «Крим. Реалії».

Росіянин мимоволі

Головного редактора кримського інформаційного агентства BlackSeaNews **Андрія Клименка** у Російській Федерації можуть посадити до в'язниці на п'ять років за те, що він висловив міркування, які не подобаються російській владі у Кремлі. На щастя, журналіст перебуває в Києві.

Андрій Клименко

«Кримінальну справу проти мене порушили як проти громадянина Російської Федерації, – каже він. – Це була одна з вершин правової сваволі окупаційної влади. Адже я ніколи не отримував і не збирався отримувати російський паспорт: нам усім, мешканцям Криму, механічно надали громадянство країни-окупанта. Можна було б посміятися з цього ідіотичного факту, якби це не було так гірко.

Коли я дізнався про це, одразу ж згадав, як дивувалися американці, що людей можна насильно записати громадянами Росії. Про це я розповів у доповіді «Права людини в окупованому Росією Криму», яка 5 березня 2015 року була опублікована¹⁷ на сайті американської організації Freedom House. А 6 березня я зробив в Atlantic Council у Вашингтоні виступ на цю ж тему.

«Кримінальну справу проти мене порушили як проти громадянина Російської Федерації. Це була одна з вершин правової сваволі окупаційної влади. Адже я ніколи не отримував і не збирався отримувати російський паспорт.»

Слухачі просто не могли повірити, що в Крим повернулися часи, схожі на сталінські репресії в СРСР 1930-х років. Це взагалі складно уявити собі цивілізованим людям у 21 столітті. Вони були ошелешені, коли я їм розповів про технології масового примусу жителів Криму до громадянства РФ.

¹⁷ A. Klymenko. Human rights abuses in Russian-occupied Crimea / The Atlantic Council of the United States and Freedom House, 2015. URL: https://freedomhouse.org/sites/default/files/CrimeaReport_FINAL.pdf

Люди на Заході, знаючи, що громадянство – дуже складний правовий інститут, просто не можуть цього зрозуміти. Вони ж мислять категоріями міжнародного права і прав людини. А РФ працює за межами цього.

Управління ФСБ Росії у «Республіці Крим і місті Севастополі» порушило проти мене кримінальну справу 10 березня 2015 року, тобто через п'ять днів після публікації моєї доповіді і через чотири дні після мого виступу. Зважаючи на те, що я викривав знищення прав людини окупаційною владою на півострові, не можна виключати, що ця справа була помстою за мою активність у США.

А дізнався я про це на початку квітня, коли у багатьох моїх колег у Криму почалися обшуки у моїй справі. На сьогоднішній день за неповними даними мені відомо про два обшуки і більше двадцяти допитів моїх знайомих у Ялті.

У якості одного з основних відеоматеріалів використовується моє інтерв'ю Громадському телебаченню 6 липня 2014 року, в якому я виклав основні підходи зі стратегії деокупації Криму, в тому числі різні види блокад і санкцій тощо. Розшифровка цього інтерв'ю на нашому сайті до теперішнього часу набрала близько 6 мільйонів і 300 тисяч переглядів. Саме з цього матеріалу складаються протоколи впізнання мене при допитах.

Мене звинуватили у застосуванні «публічних закликів до здійснення дій, спрямованих на порушення територіальної цілісності Російської Федерації з використанням засобів масової інформації, в тому числі інформаційно-телекомунікаційних мереж (включаючи мережу інтернет)». Це частина 2 статті 280.1. Кримінального кодексу Росії, яка була ухвалена в грудні 2013 року, а вступила у дію 9 травня 2014 року. Якщо раптом Росії вдасться мене зловити, то я можу сісти на строк до п'яти років або бути покараним виправними роботами на строк до чотирьохсот вісімдесяти годин.

Логіка РФ, певна річ, доходить до абсурду. Росія із брутальним порушенням міжнародного права відібрала в Україні Крим. Цього діяння не визнала фактично жодна країна світу, за винятком кількох маргінальних. А от говорити про те, як відновити законність і повернути Україні Крим не можна, бо за це Росія може кинути до в'язниці.

Ще й хворіють на шпигуноманію. Під час «бесіди» з однією особою, чий коментар ми друкували, їй сказали: «Як же Ви могли спілкуватися з BlackSeaNews? Хіба ви не знаєте, що його головний редактор – американський шпигун?».

А ще мене записали до «Переліку терористів і екстремістів (діючих)», станом на 21.12.17 – № 3685. Мій номер постійно збільшується, бо список поповнюється новими і новими особами.

Держава, яка винищила сто п'ятдесят тисяч власних мирних громадян під час «чеченської війни», яка напала на суверенну державу Грузію і відірвала два шматки її території, яка почала війну в Україні, сміє називати когось «терористами».

Андрій Клименко працює в партнерстві з колегою **Тетяною Гучаковою**. У 2000–2002 роках вони були кореспондентами українського тижневика «Бізнес» у Криму, з 2005 по 2010 роки – засновниками та редакторами друкованого видання «Большая Ялта News». А потім заснували інформаційне агентство BlackSeaNews.

Тетяна Гучкова під час окупації працювала редакторкою новинної стрічки BlackSeaNews. Вона не збиралася залишати Крим, оскільки мала маму, якій на той час було 87 років. Літній жінці фізично було дуже важко кудись переїздити. Однак 9 квітня 2015 року до її будинку у Ялті прийшли з обшуком.

«Вони озброєні. Виглядало так, що цей натовп прийшов захоплювати якесь бандитське гніздо. Тим часом у будинку були лише я, мама і син із невісткою, які приїхали з Києва провідати нас із мамою.»

«З'явилися о сьомій, на початку восьмої, – каже Тетяна Гучакова. – Зазвичай о сьомій я вже за комп'ютером. Але того дня я трохи проспала і, на моє щастя, ще не відкрила ноутбук. Вимкнути ноутбук так, щоб вони не побачили, що я працюю на ньому і роблю новини, я би, можливо, не встигла.

Вони зайшли дуже швидко. У нас приватний будинок у Ялті. Я почула, як мама з кимось балакає. Багато галасу. Гавкіт собак. Я вийшла і

бачу: весь провулок заставлений машинами, багато людей біля хвіртки і двоє уже у дворі. Кажуть: «ФСБ. Відчиніть!».

Тетяна Гучакова

Я роблю крок назад від хвіртки, щоб іти за ключем, повертаюся і бачу, що їх уже стало більше. Один із них опускає на обличчя балаклаву. Вони озброєні. Виглядало так, що цей натовп

прийшов захоплювати якесь бандитське гніздо. Тим часом, у будинку були лише я, мама і син із невісткою, які приїхали з Києва провідати нас із мамою .

Серед тих, хто брав участь у обшуку, були наші колишні СБУшники. Зрадники, які порушили присягу і перейшли на службу до окупанта. Вони мали при собі постанову суду про обшук у рамках кримінальної справи на Андрія Клименка. Я там фігурувала як свідок.

Перше питання, яке я поставила: «Я свідок, а в мене обшук проводять. Що б це значило?». Вони пояснили, що це робиться в тих випадках, коли є підозри, що свідок може приховати важливі документи.

Шукали годин десять. Наш будинок має метрів сто квадратних площі. У домі величезна бібліотека, тому дуже багато часу зайняв пошук «таємниць» серед книжок. Оскільки у нас гостював тоді син зі своєю дружиною, то ми могли тримати під контролем обшук, щоб вони нічого не підкинули.

Я їм так і сказала, що ми повинні всіх бачити, бо ви там можете знайти, якийсь білий порошок. Вони: «Ви так заздалегідь виправдовуєтесь?». Я: «Ні. Попереджаю». Зрештою нічого компрометуючого вони так і не знайшли.

Я була готова до того, що до мене придуть. У будинку не зберігалось нічого, що могло б зацікавити ФСБ. Були проінструнтовані люди, які знали, що робити в цій ситуації. Я мала право на один дзвінок і зате-

лефонувала цим людям під приводом пошуку адвокатів. Вони передали інформацію до Києва.

У Києві знали, що у випадку обшуку вони мають ставити на сайт все, що завгодно – аби лише він оновлювався. Це показало б, що він працює без мене.

Моя робота редактора не була порушенням закону. Але для окупаційної влади це не мало значення. Коли їм треба було б до чогось причепитися, то вони б це зробили. До речі, в процесі обшуку вони таки неодноразово дивилися, чи оновлюється сайт.

Обшук відбувався одночасно у двох місцях. У будинку, де я фактично проживала, і у квартирі, яка належить мені і де проживав мій колишній чоловік. Слідчі вилучили всі носії інформації – телефони і ноутбуки.

Увечері мене повезли на допит у Ялтинське ФСБ. Слідча намагалася вдавати дружелюбність. Питання були щодо співробітників. Основне – щодо Андрія Клименка. Чи читала я його публікацію? Що думаю, чи розділяю його погляди? Розмова тривала не менше години».

Працівники BlackSeaNews вважають, що вони привертали увагу російських спецслужб тим, що друкували правдиву інформацію про те, як відбувається загарбання півострова. Редакція BlackSeaNews публікувала багато матеріалів про блокування російськими військами частин Збройних сил України та кораблів Військово-морських сил України.

«За кілька днів до захоплення урядових будівель у Сімферополі, – згадує Тетяна Гучакова, – мені зненацька зателефонували з якогось інформаційного агентства з Росії (я це здивувалася, звідки вони взяли мій телефон) і запитували, чи правда, що багато десантників приїхали до Ялти. Тоді десантників ще не було. Цей факт і наступні події показали, що російські журналісти були заздалегідь поінформовані про анексію.

Адже через день чи через два після цього дзвінка, 25 лютого, за два дні до захоплення урядових будівель у Сімферополі ми опублікували відео, як російські війська заїхали на територію санаторію російського Чорноморського флоту. Було видно, що вони озброєні.

Коли це відео з'явилося, у нас на сайті у відгуках писали, мовляв, не нагнітайте ситуацію, це підконтрольна росіянам територія. Але вже тоді нам було зрозуміло, що щось готується. Бо санаторій – це ж не база. Там лікуються і відпочивають. А вони зі зброєю увійшли.

Утім, таке застереження від читачів можна зрозуміти. В Криму були сильні проросійські настрої. Але мало хто міг повірити, що «братній народ», як він себе називав, здатен таке зробити по відношенню до свого сусіда.

Потім ми відстежували злочинні дії російських військових, зокрема, блокаду українських військових частин. Ми робили це регулярно, і це не могло не привернути увагу ФСБ».

Андрій Клименко стверджує, що після незаконної анексії півострова сайт BlackSeaNews став джерелом достовірної інформації про стан справ у Криму та про факти порушення міжнародних санкцій.

Він додає, що з початком окупації почав працювати з конспіративної квартири. З метою безпеки Клименко переїхав у інше помешкання, про яке знали лише найдовіреніші люди.

«Головною причиною для такої конспірації було те, – каже Андрій, – що ми з перших днів окупації швидко створили позаштатну мережу кореспондентів у блокованих російськими військами гарнізонах військово-морських сил України. BlackSeaNews – значною мірою морське видання, а які ж чорноморські новини без моря? Тому ми завжди підтримували дружні стосунки з українськими військовими моряками.

У ті драматичні дні ми стали одним із небагатьох інтернет-ресурсів, які давали гарячу інформацію з Криму. Ми бачили, що нас читають – відвідуваність сайту переважила за сто тисяч унікальних відвідувачів на добу. Як журналісти ми розуміли, що робимо надважливу справу. За той місяць, крім усього, мені довелось дати більше ніж двісті інтерв'ю та коментарів – українським та зарубіжним ЗМІ: США, Канада, майже всі європейські країни від Іспанії до Норвегії. Єдине, що я категорично не робив – не погоджувався на скайп, щоб не розшифрувати своє місцезнаходження.

Ми розуміли, що в хаосі тих днів спецслужби РФ не одразу нами займуться. Але наприкінці березня, якраз тоді, коли українські моряки вже вийшли з Криму, ми отримали інформацію, що скоро до нашої схожанки прийдуть. Тоді й було прийнято рішення про вихід на материк. Із Криму виїхав весь склад редакції, крім Тетяни Гучакової, яка спершу не могла виїхати через літню маму. Всі вони – кримчани, ялтинці. Хоча більша частина росіяни за етнічним походженням, але їм зовсім не хотілося, щоб Путін рятував їх від міфічних «лютих українських націоналістів».

6 квітня 2014 року я виїхав із Криму до Києва і з того часу живу у столиці. За мною виїхала більша частина редакції.

Я вивіз із Криму на материкову частину України всіх членів сім'ї. В даний час у мене немає родичів у Криму».

Тетяна Гучакова теж мусила тікати.

«Після обшуку і першого допиту сталося ще кілька допитів – між квітнем і жовтнем 2015 року, – розповідає журналістка. – Вони, зокрема, вивчили вилучені у мене візитки і розпитували по кожній із них, що це за особа, що вона собою являє. На останньому допиті, 27 жовтня, вони мені прокручували записи моїх телефонних розмов і буквально по кожній фразі допитувалися, що вона значить.

Настрій російської слідчої на останньому допиті суттєво змінився: зі мною вже розмовляли не як з можливим джерелом інформації, а як з ворогом, якого потрібно викрити.

Тоді я відчула, що мій статус зі свідка може бути змінений на підозрювану. Мені вдалося умовити маму, і ми швидко виїхали. Я перетнула адміністративний кордон 1 листопада 2015 року.

На паспортному контролі було відкрито два віконця. Знайшла обличчя, яке мені здалося більш людським – і туди пішла. Підійшла разом із мамою. Усіма силами намагалася не показати свого хвилювання. А мама не витримала – їй стало погано біля віконця.

Я сказала прикордоннику: «Ви бачите – бабусі погано. Чи можна до машини?». Він дозволив. Я відвела її до машини. Мама каже: «Я так боялася, що тебе не випустять».

У Криму протестувати небезпечно. Фото Станіслава Юрченка (RFE/RL)

На нейтральній території нас зустріли син із невісткою на машині. Я там зітхнула з полегшенням. А сама думала, в якій принизливій ситуації ми опинилися. Я – кримчанка. У Криму я народилася і виросла. Тут прийшли загарбники із іншої країни і встановили свої порядки. Ці порядки суперечать і здоровому глузду, і міжнародному праву. І я мусила тікати з власного дому від загарбників, бо вони могли мене покарати за порушення їхніх варварських приписів».

Нині агентство BlackSeaNews функціонує в Києві. Деякі його працівники оселилися в інших містах України. Крім інформаційної роботи BlackSeaNews займається ще моніторинговою і аналітичною діяльністю.

«Мене офіційно не інформували про порушення кримінальної справи, – стверджує Андрій Клименко. – Такої інформації не було у пресі або на сайтах у відкритому доступі. Точніше, вона з'явилася з моїх слів після того, як я дізнався про це від колег.

Порушення проти мене кримінальної справи означає, що мої персональні дані та відомості внесені в комп'ютерну базу даних всіх

силових структур РФ – ФСБ, прикордонної служби, МВС, митниці тощо. Отож, якщо я з'явлюся на території контрольованого Росією Криму, на території РФ, на території дипломатичних установ РФ за межами РФ, морських суден та інших об'єктів РФ, що користуються правами екстериторіальності, то я буду відразу ж заарештований.

Тобто, для мене відвідування окупованого Криму і території РФ рівнозначно арешту, подальшому суду і позбавленню волі до п'яти років. Крім того, я припускаю, що РФ оголосила мене у міжнародний розшук, наприклад, у країнах Євразійського союзу – Білорусі, Вірменії, Казахстану тощо.

Таким чином, я не можу, наприклад, побувати в Криму на могилах моїх батьків».

Крим не для кримських татар

ATR не продається

Кримськотатарський телеканал ATR нині веде мовлення з Києва. Власник, керівництво і журналісти каналу після так званого «референдуму» про статус Криму намагалися, не поступившись професійними принципами, знайти компроміс із новою владою. Власник телеканалу підприємець **Ленур Іслямов** на якийсь час навіть пішов працювати у створений росіянами «уряд» Криму. Але ніяких компромісів з окупантами досягти не вдалося, тому канал був змушений залишити Сімферополь.

Автору цих рядків міцно вкарбувалася у пам'ять одна сценка біля будівлі телеканалу ATR. Був уже вечір. Мене взяв за рукав куртки редактор каналу – не пам'ятаю його імені – почав смикати і говорив із відчаєм у голосі: *«Чому ж ви нас залишаєте? Не залишайте нас!»*. У цього чоловіка віком під п'ятдесят років в очах стояли сльози. Під «ви» він мав на увазі Україну, яка на той час не зуміла організувати опір агресору. Це відбувалося чи 28 лютого, чи 1 березня 2014 року.

Кримські татари, мабуть, більше від інших усвідомлювали наслідки того, що відбувалося у ті дні. Вони пережили в середині минулого століття масову депортацію, здійснену комуністичною владою Радянського Союзу. З великими зусиллями кримські татари повернулися із заслання на Батьківщину – і раптом знову Росія, яка оголосила себе спадкоємицею СРСР, здійснює військову агресію щодо України.

На прес-конференції Ленур Іслямов у центрі, Ельзара Іслямова праворуч.
Фото Заїра Акадирова

Кримські татари масово виступали проти окупації. У процесі анексії півострова вони неодноразово виходили на масові протести проти загарбання Криму Росією.

Я був у ті дні один чи два рази в ефірі ATR у програмі, яку вів журналіст **Заїр Акадиров**. Попри робочу атмосферу, на каналі панував неспокій. Адже повз будівлю на околиці міста, де розташовувався телеканал, трасою періодично рухалися російські війська.

Тодішня генеральна директорка каналу **Ельзара Іслямова** каже, що вони отримали інформацію про можливий напад з боку російських військових.

«Ми повірили у це, адже наші журналісти висвітлювали події цілодобово, в прямому ефірі показували, що насправді відбувається, це не могло подобатися тим, хто захоплював Крим, – згадує Ельзара Іслямова. – Ми «кинули клич» – і під канал прийшло п'ятсот-шістсот кримських татар. Вони ночували під нашим телеканалом, осіб по двісті. Було страшно, адже наші охоронці мали лише палиці. Що вони могли протиставити озброєним військовим?»

Ми поставили камери, щоб спостерігати, що відбувається зовні нашої будівлі, і вночі транслювали це. Глядачі розказували, що вони на ніч не вимикали телевізор, аби стежити, чи нема нападу. На щастя, військові не прийшли.

Один чиновник, близький до призначеного Росією глави уряду Аксьонова, розказав, що це він їх переконав не робити цього. Але, думаю, що головним чинником стала наявність кількох сотень людей перед каналом. Якби росіяни спробували прорватися, то могла б пролитися кров мирних людей, а росіяни на той час остерігалися цього».

«Хлопці з камерами наблизилися до входу, і тут між першими і другими вхідними дверима вибухнула світло-шумова граната. Так вони лякали журналістів.»

Тодішній репортер ATR **Шевкет Наматуллаєв**, який зараз у Києві працює ведучим цього телеканалу, згадує, що у перший же день після захоплення урядових будівель у Сімферополі росіяни продемонстрували зневажливе ставлення до журналістів, показали, що вони працюватимуть лише з перевіреними російськими ЗМІ.

«Коли я зранку, десь о восьмій, підійшов до Верховної Ради Криму, – пригадує Наматуллаєв, – то до журналістів звертався проросійський активіст, артист місцевого театру. Як на мене, це був спеціально підготовлений чоловік, який мав розповісти, що там люди із суперозброєнням, аби ні в кого не виникла думка штурмувати парламент.

Він казав, що після мітингів вночі були збудовані барикади із клумб і всяких там піддонів, а в четвертій ранку приїхали дві вантажівки з людьми у формі і зі зброєю. Мовляв, це були «наші хлопці», котрі «прийшли нам на допомогу». Вони їм допомагали заносити амуніцію, в них були кулемети, автомати і тому подібне.

Цей чоловік сказав, що вони були дуже доброзичливі і готові все розказати. Він запросив журналістів зайти до парламенту. Скло на вхідних дверях було розбите. Я зупинився осторонь, бо на той час мій оператор ще не під'їхав. А хлопці з камерами наблизилися до входу, і тут між першими і другими вхідними дверима вибухнула світло-шумова граната – так вони лякали журналістів.

Правда, на той момент ми не дуже боялися, оскільки тоді ще не усвідомлювалися всієї масштабності операції Росії із загарбання Криму. Ми не могли уявити всю ту підлоту по відношенню до незгодних кримчан, на які здатна піти Росія. Страх з'явився після того, як стали пропадати кримські татари. Правда, це не зламало нашої рішучості.

Коли того ж дня зібрали засідання парламенту, то на нього потрапив лише якийсь російський канал. Тоді там голосували за відставку глави українського уряду Криму Анатолія Могильова і призначення російського ставленика Сергія Аксьонова. За нашими підрахунками, росіянам вдалося зібрати лише трохи більше сорока депутатів. Для кворуму треба ж було понад п'ятдесят.

Голосування відбувалося з порушенням закону. Саме тому журналісти не мали доступу до парламенту, адже вони могли це зафіксувати. Було б ще одне свідчення незаконних дій Росії на півострові. Недаремно є багато всякого відео з того часу, а відео цього голосування просто нема».

Шевкет Наматуллаєв твердить, що проросійські активісти постійно виявляли агресію на адресу журналістів АТР. За його словами, регулярно звучали звинувачення у брехні і запродавстві. Траплялися напади.

Репортер АТР **Ібраїм Умеров** і його оператор були затримані і втратили професійне обладнання.

«15 березня ми у прямому ефірі показували, як захоплюють автосалон фірми «Богдан-Авто», – згадує Ібраїм. – Там стояли люди з

Ібраїм Умеров

автоматами і в масках. Ми підійшли ближче до них і почали питати, що трапилося. Вони сказали, що пізніше хтось вийде і пояснить. Російські вояки зазвичай мовчали, а ці – говорили. Виглядало, що це була не армія, а якесь озброєне угруповання. Ми, мабуть, не надали цьому особливого значення. Подальші події показали, що дарма.

Нам сказали, щоб ми перейшли на інший бік дороги. Хтось зсередини офісу крикнув тим, хто був на вулиці, аби прибрали камеру. І вони побігли до нас: схопили оператора, а потім мене. Ми намагалися втекти, але не вийшло.

Вони нас завели до офісу. Оператора спочатку покляли на підлогу. Мені теж наказали лягти. Я не встиг лягти, бо вони підняли оператора і почали в нас вилучати все, що було з носіїв інформації. Забрали і камеру.

Коли нас вивели на вулицю, прийшов іще один чоловік, той самий, який нас спершу відганяв від приміщення автосалону. Почав кричати, що в мене є кастет (що було неправдою). Пару разів він мене ударив. Потім нас відпустили».

Умеров зараз у Києві працює ведучим кримськотатарських програм на телеканалі UA/TV, який мовить на закордон, і на українсько-кримськотатарському радіо Hayat.

Тодішня генеральна продюсерка ATR Ельзара Іслямова каже, що їм довелося зробити безліч дзвінків, щоб знайти відібране обладнання.

«Ми врешті дізналися, що воно у так званій «самооборони», – каже вона. – Ми з їхніми керівниками зв'язалися і наполягли, щоб нам повернули камери. Вони це зробили. Думаю, що, хоч вони і воювали з журналістами, але в той же час побоювалися».

«До мене підходить керівниця прес-служби і просить встати. Я кажу, що не встану, бо це гімн окупанта.»

Ельзара Іслямова розповідає, що канал працював під гаслом, висунутим громадськими активістами України: «Єдина країна». Воно висіло на заставці українською і російською мовами.

«Ми відмовилися від культурологічних програм, – згадує Іслямова, – робили щогодинні новини, працювали в режимі марафону – влаштовували прямі ефіри з українськими діячами, спільні ток-шоу з українськими каналами і російським каналом «Дощ», який був чи не єдиним незалежним від влади. І так аж до квітня. Нас до того часу відносно не чіпали. А потім почали казати, мовляв, треба міняти політику каналу, пристосовувати його до нових реалій».

Шевкет Наматуллаєв вважає, що вписатися в нові реалії було неможливо. У нього відбувалися конфлікти з новоявленими росіянами через його непримиренне ставлення до анексії.

«Після анексії я був акредитований у так званому «парламенті», – згадує Шевкет, – і я не вставав, коли виконувався гімн Росії перед початком сесії.

До мене підходить керівниця прес-служби і просить встати. Я кажу, що не встану, бо це гімн окупанта. Тоді всі озиралися на мене – і так було разів три.

Після цього керівник якогось із комітетів парламенту Єфим Фікс написав листа керівництву телеканалу, в якому зазначив, що мене можуть покарати за неповагу до державних символів. Він запропонував керівництву провести зі мною бесіду. Я пояснив свою позицію керівництву. Воно посміялося і сказало, що вважай, що ми бесіду провели.

Я домовився з керівницею прес-служби, що я на момент виконання гімну буду виходити із зали. Вона погодилася з цим. Але це був даремний компроміс, адже незабаром нас перестали акредитувати».

Силовики блокують телеканал АТР. Фото krymr.org (RFE/RL)

Репортерка ATR **Ельвіна Сеїтбуллаєва** каже, що поява журналіста із логотипом їхнього каналу одразу викликала агресію з боку проросійських активістів.

Ельвіна Сеїтбуллаєва

*«Пам'ятаю: пішли чутки, що за-
провадять талони на продукти, –
згадує вона. – Ми пішли розпитати
людей, чи думають вони, що це
правда, і як до цього ставляться. До
нас із оператором підійшло троє чи
четверо озброєних чоловіків. Один
схопив мене за руку. Я запитую: «Ви
такий великий будете зі мною битися?». Нам тоді пощастило.*

*Втім, випадків, коли проросійські активісти заважали працювати,
було безліч. Вони ставилися до кримських татар, як до ворогів. Із цим
можна було зіткнутися не лише журналісту, але і будь-якому іншому
представнику нашого народу».*

*«Для нової влади було дуже важливо домогтися
лояльності кримських татар. І це було б успіхом, якби
ATR, який стояв на проукраїнських позиціях, раптом став
лояльним до окупантів.»*

Власник ATR, російський бізнесмен і етнічний кримський татарин **Ленур Іслямов** каже, що нова влада пропонує йому продати телеканал, але він відмовився.

Ленур Іслямов.

Фото Станіслава Юрченка (RFE/RL)

*«Я прилетів із Москви до Сімфе-
рополя одразу, як дізнався про
захоплення урядових будівель, –
розповідає він. – Вся трагедія від-
бувалася на моїх очах. Працівників
кримського відділення СБУ викли-*

кали одного дня і сказали: «України більше нема». Майже весь склад спецслужби прийняв російське громадянство і перейшов на службу окупанту. Так само було з міліцією. Армія здала Крим без жодного пострілу.

Єдиною організованою (наголошую: організованою!) проукраїнською силою на півострові були кримські татари, Меджліс кримськотатарського народу. А телеканал АТР був одним із інструментів підтримки кримських татар.

Для нової влади було дуже важливо домогтися лояльності кримських татар. І це було б успіхом, якби АТР, який стояв на проукраїнських позиціях, раптом став лояльним до окупантів. Тож мене переконували продати телеканал.

Моєї лояльності домагалися через Москву. У мене було тридцять чотири дилерські центри. Одного дня до мого офісу приїхав екскаватор, викопав рів і закритий в'їзд і виїзд із мого офісу. Тут же до мене приїхала санепідемстанція, почала піднімати підлогу – шукали якусь антисанітарію. Потім приїхали пожежники, сказали, що приміщення із точки зору протипожежної безпеки не годиться. (А ця будівля була введена в експлуатацію лише п'ять років тому і функціонувала без жодного нарікання). Податкова приїхала і почала перевірку. Приїхала поліція, сказала, що є заява, ніби ми зберігаємо якісь вибухові речовини. Нас прагнули відверто розшматувати.

У цей час я оголосив, що хочу зробити телеканал акціонерним товариством, щоб акції купили всі кримські татари. Бо якщо мене знищать як бізнесмена, то в мене одного телеканал забрати легше, ніж у всіх кримських татар.

«Я відчував, що стояло завдання принести Москві кримськотатарське телебачення на блюдечку.»

Тут мені запропонував зустрітися Сергій Аксьонов, кремлівський призначенець до кримського уряду. У зустрічі брали участь ще кілька осіб. Він про мене говорив у третій особі – таке собі зневажливе спілкування. Мовляв, я йому, тобто мені, дам п'ять чи десять мільйонів, але

треба, щоб канал не був антиросійським. Я сказав, що канал не продається. Аксьонов після того говорив, що я «недоговороздатний».

Потім до мене у Москву прилітав Дмитро Полонський, «міністр інформації», заступник Аксьонова в їхньому новому «уряді». Поставив вимогу: якщо ти не продаєш канал, то ми зробимо такий самий, запустимо на тій самій частоті і ніхто й не помітить підміни. Краще продай. Бо ми все одно і так заберемо.

Я відповів те саме, що і вперше.

На мене виходили люди від тих українських діячів, хто втік після Майдану. Одним словом, я відчував, що стояло завдання принести Москві кримськотатарське телебачення на блюдечку.

Тим часом, наїзди на мій бізнес не припинялися. Яюсь одна зі співробітниць мого банку каже, що в неї є подруга, яка може вирішити всі проблеми. Та розповіла, що на банк наїжджають за командою Олега Белавенцева, який тоді був представником Путіна в Криму. Каже, «якби Ви написали на його ім'я листа, що Ви погоджуєтеся продати телеканал або передати його в управління, щоб він став лояльним до влади...». Але як найкращий варіант вона запропонувала продати канал їй. Вона, мовляв, вже купила кілька радіостанцій у Криму.

При тому вона сказала цікаву річ, що її чоловік був одним із тих, хто «приєднував» Крим до Росії. Він військовий, генерал. Я зрозумів, що мова йде про Головне розвідувальне управління.

Питаю: якщо я погоджуся продати, то на кого ви це все оформите? Вона називає прізвище людини, близької до Аксьонова, його давнього бізнес-партнера».

Про те, що російська влада не збирається послаблювати тиск на кримських татар і лише імітує лояльність, Ленур Іслямов зрозумів після того, як його призначили «віце-прем'єром» в «уряд» Сергія Аксьонова.

Після анексії кримські татари вирішили делегувати двох осіб до новоствореного кримського уряду. Радіо Свобода повідомило 1 квітня 2014 року, що Меджліс кримськотатарського народу ухвалив рішення дати згоду на входження до складу «Радміну» Ленура Іслямова (як першого заступника голови «Радміну»), який є також власником телеканалу АТР, і заступника голови Меджлісу Заура Смирнова – як «голови Республіканського комітету у справах національностей і депортованих громадян».

При цьому Меджліс постановив, що за результатами діяльності Іслямова і Смирнова необхідно буде розглянути повторно питання подальшої участі представників кримських татар у діяльності «Радміну».

«Це не політики. Вони вирішуватимуть питання з облаштування кримських татар, вони не будуть нести політичне навантаження. Це навантаження залишається за Меджлісом і Курултаєм», – прокоментував це рішення глава Меджлісу кримськотатарського народу Рефат Чубаров.

Меджліс також зобов'язав своїх представників у «кримському уряді» щотижня надавати звіт про конкретну роботу з облаштування кримських татар.

Утім, лідер кримських татар Мустафа Джемільєв висловлювався проти такої співпраці Меджлісу із сепаратистською владою Криму.

«Я їм врешті сказав: «Ви, певне, нас взагалі хочете депортувати з Криму!». Коли я це промовив, а було це через три години переговорів, то всі замовкли.»

«Тоді відбувалися вбивства, викрадення і залякування кримських татар, – згадує Ленур Іслямов. – Переді мною стояло завдання припинити це. Домогтися, щоб 18 травня, річниця депортації кримськотатарського народу урядом СРСР, була відзначена належним чином. На третій день мого перебування там я зрозумів, що нічого не вийде.

Відбувається нарада. В ній беруть участь тодішній представник Президента РФ в Криму Олег Белавенцев, глава так званого «уряду» Криму Сергій Аксьонов та інші урядовці. Вони гуртом намагаються мені пояснити, що кримським татарам не треба відзначати 18 травня: «Для чого Ви випинаєте свою кримськотатарськість?». «Ви поведіть себе спокійніше, і все буде гаразд». Такі звучали питання і рекомендації. Вони просто не розуміли, чому для нас це так важливо, чому ми опираємося. Чому ми не вивішуємо російський прапор на телеканалі. Хоча це для нас дуже спростило б ситуацію.

Дійшло того, що була сварка за столом. Я їм врешті сказав: «Ви, певне, нас взагалі хочете депортувати з Криму!». Коли я це промовив, а це було через три години переговорів, то всі замовкли. Тоді я зрозумів, що я сказав щось, що вони всі знали, до чого вони прагнули. Белавенцев одразу ж закінчив цю нараду.

Потім за ініціативою Белавенцева ще була нарада за участю голови Меджлісу кримськотатарського народу Рефата Чубарова, його заступника Ахтема Чийгоза, муфтія мусульман Криму Емірالی Аблаєва. З їхнього боку були Белавенцев, Аксьонов, начальник кримського «управління» ФСБ Віктор Палагін, призначена ними «прокурор» Наталія Поклонська, мер Сімферополя Віктор Агєєв.

Постало питання: що робити з 18 травня, сімдесятою річницею депортації кримських татар за межі Криму?

Белавенцев сказав, що краще її не відзначати, бо є сили, які хочуть дестабілізувати ситуацію. Аксьонов сказав, що йому набридло, що його російські люди щороку у цей день ховаються по домівках, бояться кримських татар. Чубаров сказав, що ми будемо проводити, як і проводили. Белавенцев сказав, що це він буде вирішувати. Чубаров заперечив, що це кримськотатарський народ буде вирішувати. Знову склалася дуже напружена ситуація.

Забороняти кримським татарам відзначати день їхньої національної трагедії – це все одно, що українцям забороняти згадувати Голодомор, а євреям – Голокост».

На вулицях Сімферополя 18 травня 2014 року спостерігалися натовпи поліції. Над містом літали вертольоти. Рух у центрі міста був повністю перекритий. Уперше за 25 років день жалоби перенесли з центру у передмістя. Так нова влада «відзначала» 70-ту річницю депортації кримських татар. Того дня так звана «кримська самооборона» захопила колишнього репортера АTR **Османа Пашаєва** і його команду.

«Незадовго до того я пішов з АTR і заснував свій проект – Crimean Open Channel, – розкаже Осман Пашаєв. – Я вклав у нього всі власні збереження, і протягом місяця українці переслали мені десь п'ятдесят тисяч гривень. Ми намагалися охопити стрімами ті місця, де ще були ознаки України, а також державні органи влади, які поступово захоплювали окупанти.

18 травня ми з командою пішли висвітлювати жалобні заходи до річниці депортації кримських татар. О першій годині за київським часом, а другій за кримським часом ми під'їхали на вулицю Чехова. Рух там був перекритий.

Ми встигли записати одне інтерв'ю. Хотіли рухатися в бік площі Леніна. На нас напали дев'ятеро чоловіків. Двоє були в цивільному, семеро в камуфляжі. «Пред'явіть дозвіл на зйомку біля Ради міністрів!» – стали жорстко вимагати.

Осман Пашаєв. Автор фото: Станіслав Юрченко (RFE/RL)

Ми показали наші посвідчення. Тоді вони вихопили камеру зі штативом, планшети, вирвали рюкзак із речами. Повели на Кірова, 26. Там колись був офіс Комуністичної партії, а потім став розміщуватися штаб так званої «самооборони» Криму.

Нас запхали на другий поверх. Дали команду стати обличчям до стіни, спертися руками на стіну, ноги розвести на ширину плечей. Коли

ноги зводили, то вони били по ногах, змушуючи їх розводити ширше. Мене почали бити після того, як я запитав, чи нас затримали і чи є протокол затримання. На перше питання вони дали ствердну відповідь.

Через чотири години мене і оператора **Дженгіза Кизгина**, громадянина Туреччини, повезли у Центральний райвідділ поліції на вулиці Футболістів, 20.

Нас водили з кабінету в кабінет. Врешті я давав свідчення представнику Слідчого комітету Росії Віктору Щукіну. Виявилося, що мене допитують як свідка про вбивство бійця «Беркуту» на Майдані. Виходить, що на Майдані не вбили кілька десятків людей, а лише одного беркутівця.

Протягом перебування у штабі «самооборони» в мене зникла вся техніка: ноутбук, три роутери, один наш і два Громадського телебачення, які нам дали колеги для включень. Мій телефон зник. Із гаманця із двохсот п'ятдесятіи доларів забрали сто. Із дев'ятиста гривень – п'ятсот».

За словами Пашаєва, там затримали ще п'ятьох журналістів.

18 травня 2014 року окупаційна влада контролювала мітинг кримських татар на вертольотах. Фото Стаса Юрченка (RFE/RL).

Осман Пашаєв більше не буває в Криму. Він працював деякий час на телеканалі АТР у Києві. Нині – виконавчий продюсер творчого об'єднання «UA:Крим» Суспільного мовлення.

Через десять днів після річниці депортації кримських татар, 28 травня 2014 року, власник АТР Ленур Іслямов був звільнений із посади заступника голови так званої «Державної ради» Криму.

“ «На канал увірвався буквально десант ФСБ. У масках і з автоматами вони прийшли нас обшукувати. В кожній кімнаті стояв автоматник і забороняв рухатися. »

«На жаль, на мій погляд, пан Іслямов досить заангажований політично у своїй діяльності. Тому ми вирішили, що нам потрібно мати на цій посаді менш заангажовану людину», – сказав тоді заступник голови «Державної ради» Криму Григорій Іоффе журналістам, уточнивши, що Іслямов був заангажований політичною структурою Меджлісу. Його процитували¹⁸ РІА «Новости».

¹⁸ Госсовет Крыма: Ислямов снят с должности из-за ангажированности / РИА Новости, 28.05.2014. URL: <https://ria.ru/world/20140528/1009687527.html>

«Останніми днями я навіть не ходив на роботу, – каже Іслямов, – бо це не мало жодного сенсу. Робота в уряді показала, що жодні домовленості з окупантами не можуть бути досягнуті в принципі. Єдина політика, яку вони розуміють і застосовують, – це команди зверху, які всі мають виконувати».

Ельзара Іслямова стверджує, що політика телеканалу не змінилася.

«ATR продовжував висвітлювати проблеми. Ми показували обшуки, які відбувалися в Криму, розповідали про політичні переслідування. Про це не розповідав жоден телеканал, крім нашого, – каже Іслямова, – і це сильно дратувало нову владу. Вона потребувала лояльності».

У січні 2015 року на канал увірвався буквально десант ФСБ. У масках і з автоматами вони прийшли нас обшукувати. В кожній кімнаті стояв автоматник і забороняв рухатися. Головна редакторка Лілія Буджурова вийшла у прямий ефір і повідомила про це. Виявилось, вони шукали наші записи з мітингів кримських татар під Верховною Радою Криму 26 лютого 2014 року. Вони раніше надсилали нам запити, ми їм посилали наші репортажі, які були в ефірі. Однак, вони хотіли архів».

Вони таким чином шукали учасників мітингів, щоб засудити їх. На той час Крим контролювався Україною. Але їм було на це наплювати. Вони судили учасників мітингу за російським законодавством, що є законодавчим абсурдом».

Ще одна можлива причина обшуку полягала в тому, що нова влада тоді збиралася запускати лояльний до неї кримськотатарський канал «Міллет», і їм потрібні були наші архіви. Але ми перестраховувалися – і вони нічого не знайшли».

Потім почалося зволікання із видачею нам ліцензії. Згідно з російським законодавством, ЗМІ повинні були перереєструватися і

Ельзара Іслямова

отримати ліцензію на мовлення. Кримським ЗМІ це треба було зробити до 1 квітня 2015 року. Ми чотири рази подавали документи – і чотири рази нам відмовляли. То буква не так стоїть, то кома не там поставлена. А одного разу нас попросили довести, що власник є повнолітнім. Зрозуміло, що навмисне шукали привід, аби відмовити.

Ми проводили переговори, бо розуміли важливість кримськотатарського каналу у Криму. І готові були навіть відмовитися від політики зовсім: залишитися суто культурологічним каналом. Проте в кулуарах нам відверто говорили: ви ж розумієте, що це політичне рішення.

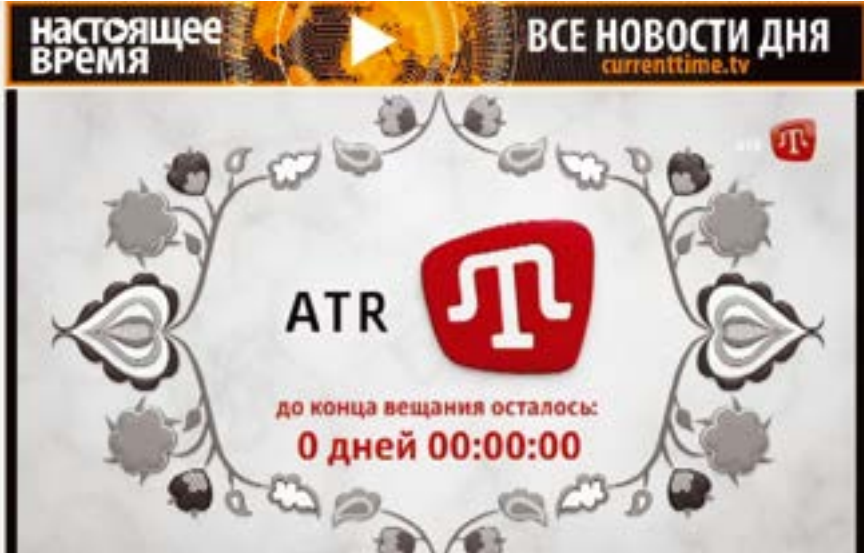
Я вбачаю чотири причини, чому вони так до нас поставилися.

По-перше, власник відмовився продавати телеканал, поставити його під їхній контроль. Значить, не було гарантій лояльності телеканалу до влади.

По-друге, вони не пробачили нам, що події 26 лютого ми висвітлювали в режимі онлайн, показували те, що насправді відбувалося в Криму. Найбільші світові ЗМІ брали наші матеріали для своїх репортажів. Нашими матеріалами користуються ООН і Єврокомісія, вони можуть бути доказами в міжнародному суді зі звинувачення Росії. Владу це драмувало.

По-третє, навіть за нових умов ми пристосувалися і все одно працювали за професійними стандартами – розповідали правду про існуючі проблеми, про обшуки і переслідування. Зараз таке хіба що на всеросійському НТВ показують, але під відповідним кутом зору, який викривляє ситуацію.

По-четверте, кримськотатарський телеканал – це канал національної меншини, який за рейтингами був на першому місці навіть серед українських. При цьому двадцять п'ять – тридцять відсотків наших глядачів були кримські татари, а решта – інші національності. У Росії такого за визначенням не може бути. Там національні телеканали за своєю якістю застрягли в 90-х роках минулого століття. Тому допустити наявність якісного національного каналу в Росії в принципі неможливо.

ATR змушений завершити своє мовлення у Криму

У нас не залишилося вибору. За російським законодавством, якщо ЗМІ працює без документів, то не лише штраф, а ще й забирають техніку. А ще – порушення кримінальної справи на керівника.

За день до закриття, 30 березня 2015 року, вони зробили останню спробу нас перекупити. Нас запросив так званий «міністр інформації» Дмитро Полонський і запитав про умови, на яких би ми всією командою пішли б до них на службу. Ми відмовилися.

Напередодні 1 квітня ми оголосили день відкритих дверей. До нас приходили попрощатися наші глядачі. Було дуже сумно, що нам не вдалося зберегти канал у Криму».

Велика частина співробітників телеканалу ATR залишилася на півострові через різні обставини. В тому числі і колишня генеральна директорка Ельзара Іслямова.

«Ми організували продакшн, назвали Qaradeni production (Чорне море продакшн), – розповідає Іслямова. – Займаємося культурологічними проектами, запустили інтернет-портал Crimeantatars.club, присвя-

чений Криму і кримським татарам. Організували дитяче талант-шоу «Джанли сес» (живий голос), гумористичний проект «К'иримда Яша» (живи в Криму). Також знімаємо кліпи на кримськотатарські пісні, скетчі, цього літа зняли дитячий художній фільм «Хидир діда» (дідусь Хидир).

Думаю, влада нас не чіпає і дає працювати, тому що ми займаємося виключно культурологічними проектами. Хоч ми й маємо понад 50 тисяч передплатників, але телеканалу у нас нема».

Телеканал ATR відновив мовлення у Києві 18 червня 2015 року.

Журналістка Ельвіна Сеїтбуллаєва, яка працює зараз у Києві, згадує, що 26 лютого 2014 року, після великого мітингу за участю кримських татар, до неї підійшов чоловік: «Він дав мені камінь, який загорнув у білу матерію. Сказав: «Візьміть його на пам'ять про цей день». Я запитала, для чого. Він сказав, що сьогодні історичний день і відзавтра все може змінитися. Нас чекають величезні зрушення. Камінь я взяла. Наступного дня, коли дізналася про захоплення парламенту і уряду, то зразу згадала того чоловіка і його камінь. Я зберегла камінь».

Ельвіна не може приїхати додому, адже рік висвітлювала російську агресію на Сході України. Боїться, що в неї через це можуть бути неприємності з ФСБ. Але вірить, що таки повернеться до Криму і знайде той камінь.

Повідомлення: у в'їзді відмовлено

10 серпня 2014 року приблизно о сьомій тридцять ранку громадянин Туреччини **Ісмет Юксель**, який близько двадцяти років проживав у Криму разом зі своєю родиною, під час в'їзду до Криму з боку материкової України отримав від російських прикордонників повідомлення про те, що йому заборонено в'їзд на територію Криму, а також Російської Федерації протягом п'яти років. Ісмет був генеральним координатором інформаційного агентства «Кримські новини» (ҚНА). Його дружина **Гаяна Юксель** обіймала посаду головного редактора цього агентства, заснованого 2005 року.

12 серпня на прес-конференції у Сімферополі так званий «прем'єр-міністр» Криму Сергій Аксьонов на запитання про заборону в'їзду до Криму Ісмету Юкселю відповів¹⁹: *«Всім громадянам, які вносять розкол у міжнаціональний мир у Криму, в'їзд на територію республіки буде заборонено. До всіх людей, які займаються сьогодні внесенням розколу на міжнаціональному ґрунті на території Республіки Крим, в даному випадку обґрунтовано, у таких діях підозрюються, будуть застосовані заходи адміністративного характеру відповідно до законів РФ. По відношенню до таких людей будуть застосовані найжорсткіші заходи збереження миру і спокою на території республіки».*

Аксьонов не послався на статтю закону, згідно з якою було ухвалено рішення про заборону, не назвав інстанцію, яка це рішення ухвалила. Тим часом, рішення щодо заборони до в'їзду до Криму Ісмету Юкселю, як було повідомлено подружжю Юксель, було прийнято у Москві центральним офісом ФСБ, згідно з яким Ісмета Юкселя було визнано персоною, що *«загрожує територіальній цілісності РФ».*

Гаяна Юксель наполягає на тому, що слова Аксьонова, які були надані на запитання про її чоловіка, ще раз демонструють некомпетентність кримського маріонеткового голови та є частиною цілої кампанії із дискредитації кримських татар.

«Кримські татари в переважній більшості не погоджувалися з анексією Криму, – каже вона, – хотіли, щоб півострів залишався у складі України. Тому призначені за вказівкою з Москви посадовці насамперед почали боротися з корінним народом Криму, як з ворожою силою.

Вони почали вживати заходи для того, щоб витиснути з Криму нелояльні кримськотатарські ЗМІ, до

Гаяна Юксель

¹⁹ Аксёнов: въезд в Крым запретят всем, кто пытается разжечь межнациональный конфликт / Крым. Реалии, 12.08.2014.URL: <https://ru.krymr.com/a/26526754.html>

18 травня 2014 року поліція їде контролювати мітинг кримських татар.
Фото Стаса Юрченка (RFE/RL).

яких належало наше агентство. Заборона на в'їзд засновнику агентства – один із таких кроків».

Заборону на в'їзд вручили після того, як Ісмет з Гаяною та їхньою 14-річною дочкою Джаніке, повертаючись із Києва до Криму, відстояли у ніч з 9 на 10 серпня на машині вісім годин у черзі до пункту адміністративного контролю у місті Армянськ на Кримському півострові. Показавши паспорти, сім'я отримала пропозицію від працівника прикордонної служби ФСБ відігнати машину у бік. Без пояснення причин.

Ісмет Юксель каже, що самі прикордонники не знали причин правової сваволі, яку до них застосували:

«Після пред'явлення паспортів, – розповідає він, – співробітник прикордонної служби РФ з усіма нашими документами відійшов. Повернувшись через деякий час із ще одним колегою, він сказав, що нам необхідно відігнати особистий автомобіль в бік і очікувати. Причини фактичного затримання нам роз'яснені не були.

Очікування тривало півтори години. За цей час на наші запитання про те, на якій підставі нас затримують, співробітники прикордонної служби повідомляли лише, що йде перевірка і, можливо, сталася помилка.

Близько сьомої тридцять ранку прикордонник (імовірно, лейтенант), який забрав наші документи на перевірку, повернув їх мені і членам нашої сім'ї і повідомив, що «громадянинові Туреччини Ісмету Юкселю заборонений в'їзд на територію Російської Федерації».

На вимогу пояснити причини і правові підстави такої заборони, представник органу влади повідомив, що він їх не знає і може назвати нам лише номер статті, зміст якої ми надалі зможемо подивитися в мережі інтернет.

Після цього до нас підійшов російський військовий без знаків розпізнавання і повідомив, що рішення про заборону на в'їзд приймалося органами ФСБ Росії. Також він повідомив, що хотів би нам допомогти, попросив мій паспорт, став питати, що, на наш погляд, може бути причиною заборони. Побачивши, що в паспорті є американська віза, уточнив, що я робив у США. Потім разом із моїм паспортом він пішов у невідому напрямку».

“ «І тут військовий вирвав із рук Гаяни повідомлення, сказавши, що їхня справа – тільки проінформувати мене про заборону, а повідомлення він віддавати мені не буде. Це була дія, яка не вкладається в жодні цивілізаційні норми. Ми були шоковані такою поведінкою. ”

Через 10 хвилин цей військовий, вже в більш агресивному настрої, прибув до нас із двома аркушами паперу формату А4, на яких стояло кілька підписів співробітників російської прикордонної служби, а також було написано «ПОВІДОМЛЕННЯ».

У документі, складеному російською мовою, значилося, що громадянину Туреччини Ісмету Юкселю на підставі статті (номер статті нам не вдалося запам'ятати) заборонений в'їзд на територію Російської Федерації до 30.06.2019 року. У разі ж, якщо він порушить цю заборону, то буде притягнутий до відповідальності відповідно до ст. 322 КК РФ «Незаконний перетин кордону Російської Федерації» і далі детально розписані санкції за вказане порушення.

Текст повідомлення прочитала і переклала мені дружина. Повідомлення про заборону в'їзду в РФ я не підписував у зв'язку з тим, що

не володію російською мовою, а перекладу на кримськотатарську мову надано не було. Відповідно, я не міг зрозуміти належним чином зміст документа, його правові наслідки і наслідки його підписання. Моя дружина переклала це військовому.

У цей самий момент наша дочка заплакала, і дружина намагалася її заспокоїти. І тут військовий вирвав із рук Гаяни повідомлення, сказавши, що їхня справа – тільки проінформувати мене про заборону, а повідомлення він віддавати мені не буде. Це була дія, яка не вкладається в жодні цивілізаційні норми. Ми були шоковані такою поведінкою.

«Найбільш разючий момент у тій частині, де ФСБ має надати докази, котрі стали причиною для заборони на в'їзд, нас не поставили до відома. На справу наклали гриф «секретно».»

Після цього інциденту до нас підійшов співробітник прикордонної служби (імовірно лейтенант) і повідомив, що члени моєї сім'ї можуть їхати далі (нас було п'ятеро в автізці – я, моя дружина та донька, молодший брат моєї дружини і його дружина), а я повинен йти, махнувши при цьому в бік українського блокпосту.

Дочка з братом дружини та його дружиною поїхали у Крим до родичів, а ми з дружиною були змушені повернутися до Києва.

Ми подали до судів у Криму та Москві позови щодо порушення нашого права на в'їзд, права на пересування, права жити у себе на Батьківщині та в домі. Проїшли всі інстанції в РФ. Наразі моя справа перебуває в Європейському суді з прав людини. Найбільш разючий момент у тій частині, де ФСБ має надати докази, котрі стали причиною для заборони на в'їзд – нас не поставили до відома. На справу наклали гриф «секретно». Коли в суді співробітники ФСБ надавали ці дані, нашого представника з суду видаляли. Коли ми отримували рішення в руки, а у нас їх три, то ні в резолютивній частині, ні в описовій не було вказано причин заборони на в'їзд.

Протягом двадцяти років я жив у Криму, там знаходиться мій будинок, де ми постійно проживали з сім'єю. Від МВС України в Криму я

Прес-конференція одного з лідерів кримських татар Рефата Чубарова.
Фото Станіслава Юрченка (RFE/RL)

отримав постійну посвідку на проживання на півострові. Там я здійснював суспільну і професійну діяльність – був генеральним координатором інформгентства ҚНА «Кримські новини», а також радником голови Меджлісу кримськотатарського народу з питань взаємовідносин з Туреччиною, займався підприємницькою діяльністю.

Неможливість потрапити додому на територію Криму призводить до порушення моїх сімейних і професійних зв'язків, серйозного морального і матеріального збитку. В результаті зазначених протиправних дій співробітників прикордонної служби Російської Федерації порушені мої права на свободу пересування, вибору місця проживання».

Гаяна Юксель каже, що її історія та історія її чоловіка є закономірним наслідком окупації Криму росіянами і їхньою боротьбою проти корінного народу Криму.

«Початок окупації для мене став шоком, – згадує Гаяна. – З усім тим спектром почуттів, що супроводжують шоковий стан – тривога, відчуття небезпеки, гнітючий тягар і відчуття того, що ми котимося до якоїсь прірви. Попри всі складнощі, які були в Криму, ми жили в складі своєї держави, в Україні. Я не думала, що такий незаконний акт можливий.

Тому події від 27 лютого 2014 року, коли почала заходити військова техніка, коли ситуація в Криму була дуже напружена, вибухонебезпечна, – я це все сприймала дуже трагічно. До речі, не одна я. Багато наших співвітчизників пережили цей шоковий стан. Ми отримували інформацію з різних куточків Криму. Люди сиділи на валізах, телефонували, просили вивезти дітей. Казали: «Ми ще нічого, а ось діти...».

Ми знали, що з метою недопущення провокації та нападів на домівки кримських татар у різних куточках та населених пунктах Криму було організовано пікети кримських татар. По селах люди ночували у мечетях, щоб не залишатися у будинках і уникати будь-яких провокацій. Сьогодні багато хто каже, що захоплення Криму було передбачуваним. Але думаю, що для більшості мирних громадян Криму це було несподіваним.

Кримські татари вже мали досвід репресій за етнічною ознакою. Тому більшість із них були проти окупації: хтось ходив на мітинги протесту, хтось переживав у колі сім'ї, хтось особисто. Але більшість були проти.

Нас дуже часто запитували і запитують: «Яка вам різниця? У вас не було державності за України, у вас нема державності за Росії. Що ви втратили? Чому ви проти окупації?». Відповідь коротка. У нас дуже хороша генетична пам'ять. Ми добре знаємо, що імперія робила під час першої анексії 1783 року, коли майже триста тисяч татар муслили залишити півострів. Вони роз'їхалися у Румунію, Болгарію, Туреччину, яка на той час мала статус Османської імперії.

Ми пам'ятаємо, що таке депортація комуністичним урядом СРСР 1944 року. Наші люди похилого віку дуже добре пам'ятають, що таке солдат із зброєю, який заходить у дім. Вони бачили це в дитинстві. А тепер вони побачили це зараз, будучи людьми похилого віку, повернувшись у Крим після п'ятидесятирічної депортації. Вони це побачили і у 2014 році.

Не знаю, якою треба було бути недалекоглядною людиною, щоб не розуміти, що ніякого розвитку, ніякого прогресу для кримських татар за умов, які приносить Російська держава, не передбачається.

Вийшло саме так. Нас щодня трусить від жахливої інформації, яка приходиться з півострова. Але наші люди навчилися реагувати на виклики часу.

Наприклад, ситуація з Ренатом Параламовим, якого викрали та піддали тортурам. Його стали забирати з дому правоохоронці на машині, а мати – проста кримськотатарська жінка – каже: «Сідайте і їдьте за ним». Навіть вона вже розуміє, що жодним правоохоронцем довіряти не можна.

Поїхало дев'ять машин, але дорожні патрулі перекрили дорогу, і вони не змогли відстежити машину. Його кудись вивезли. Наступного дня Рената знайшли побитим і змученим, зі зламаними ногами. Що це? Хіба це ті реалії, в яких ми жили за Україною? Ні! Це ті реалії, які принесла на півострів держава-агресор.

«Ми були частими гостями у ФСБ, у прокуратурі. Мене викликали у Центр з протидії екстремізму, де проводили так звані «профілактичні бесіди» або складали адміністративні протоколи – заднім числом, за діяльність у 2006 або у 2009 році, тобто у часи, коли Крим контролювався Україною.»

У лютому 2014 року ми для себе вирішили, що ми маємо залишатися у Криму. Після так званого «референдуму» я розуміла, що для нас перебування у Криму буде дуже складним і небезпечним. Наш інформаційний ресурс займав проукраїнську позицію в усіх цих подіях. Це було видно з матеріалів, які ми друкували, і з заголовків.

Поступово коло почало звужуватися: ми були частими гостями у ФСБ, у прокуратурі. Мене викликали у Центр з протидії екстремізму, де проводили так звані «профілактичні бесіди» або складали адміністративні протоколи – заднім числом, за діяльність у 2006 або у 2009 році, тобто у часи, коли Крим контролювався Україною.

Всі наші співробітники перебували під контролем. Де б вони не були присутні на масових заходах, завжди підходили, переписували їхні паспортні дані. Я вже не кажу про себе.

Порівняю ту ситуацію з нашою діяльністю в українському Криму. Ми почали працювати у 2006 році. Тоді наші співвітчизники відзначали, що новини про події у Криму до них доходять на третій-четвертий день, а то й за тиждень. Виходячи з необхідності забезпечити оперативне постачання інформації, ми створили своє агентство.

Були проблеми і питання, які треба було вирішувати. Але все це були суто робочі проблеми. Найголовніше – ми мали можливість вільно працювати. У нас був доступ до різних джерел інформації, можливість брати участь у різних заходах, ми мали вільний доступ до всіх закладів.

Ми позбулися цього у травні 2014 року, незабаром після того, як 16 березня відбувся незаконний «референдум». До речі, ми тоді вийшли із заголовком, що в Криму відбувається не визнаний світом «референдум», а у травні нас уже «забанили» і не пускали на жодні заходи державного рівня.

Ми не могли в повному обсязі виконувати свої обов'язки зі збирання, опрацювання та поширення інформації. Наприклад, не могли потрапити до «Ради міністрів» Криму, до Верховної Ради Криму, яка тоді почала називатися «Государственным советом», не могли досягнути до багатьох джерел інформації.

Нам із «Ради міністрів» Криму відповіли офіційним брехливим листом, що у нас нема державної акредитації. Це була просто відписка та маніпуляція, бо на той момент жодне кримське ЗМІ не мало російської акредитації. Процедура перереєстрації була запроваджена до 1 грудня 2014 року, а потім її продовжили до 1 квітня 2015 року.

Аж потім ми дізналися, що стосовно нашого агентства і ще декількох проукраїнських кримських ЗМІ було надані таємні директиви, щоб нас не пускали на різні події, щоб не давали можливість висвітлення їх. Тож різницю між Україною і Росією ми відчули дуже швидко.

Весь цей тиск і заборона моєму чоловікові на життя в Криму і спонукали мене переїхати на материк. Бо повнокровно працювати на півострові стало неможливо.

Переїхавши на материкову частину України, ми, як і інші кримські ЗМІ, які вимушено залишили півострів, перебуваємо у дуже складних умовах.

Чому? Бо ми мовимо та розповідаємо про територію, до якої не маємо доступу. Але ми не витрачаємо зв'язок із Кримом.

Для зв'язку з Кримом найкращий спосіб зараз – це електронні ЗМІ, тому коли нам запропонували відкрити радіо, ми погодилися. Торік ми брали участь у конкурсі Національної ради з питань телебачення і радіомовлення України на радіочастоті та отримали частоту 103,5 FM на Херсонщині.

Не скажу, що вона дуже добра, вона дещо на віддалі від того місця, де проживає наша цільова аудиторія у Херсонській області, але ми працюємо, тому що це перший крок для того, щоб розвивати свою радіомережу та онлайн-мовлення.

Окрім частоти, ми маємо мовлення в інтернет-мережі та на сайті інформаційної агенції «Кримські новини». Попри те, що ми запустилися недавно, нас дивляться і чують у Криму. Сподіваємося, що зможемо розширити поле діяльності, тому що наша праця наближає повернення Криму».

ОСТАННЄ СЛОВО

Поставив крапку. Перечитав текст – і виникло враження суцільної безнадійності. Того журналіста побили, того засудили, ще когось забрали на підвал і там відлупцювали, а в іншого відібрали апаратуру. Окупаційна влада робить все, що їй заманеться, і начебто нема чого їй протиставити.

Справді, російська влада вдається до масштабної сваволі, але й опір цій сваволі чималий. Прокуратура Автономної Республіки Крим, яка працює на материковій частині території України, ретельно вивчає інформацію з різних джерел і відкрила десятки кримінальних проваджень за фактами порушення прав журналістів на окупованому півострові та веде розслідування. Чимала кількість громадських організацій, таких як Кримська правозахисна група, Центр інформації про права людини, Крим-SOS, Українська Гельсінська спілка з прав людини та інші постійно моніторять ситуацію в Криму, передають дані правоохоронним органам і доносять цю інформацію до світової спільноти. А кримські журналісти і цілі редакції, які були змушені виїхати з Криму, продовжують працювати на материковій частині України, всупереч усьому дістають і поширюють інформацію, обходячи різні перепони і блокування.

На перший погляд, робота ця позбавлена глузду. Адже вигравати у Росії на її території просто неможливо. Система правосуддя там цілковито підпорядкована владі і виносить політично мотивовані рішення. Втім, ситуація в світі міняється дуже швидко, вона зміниться і в Росії під тиском різних обставин. І тоді зібрані матеріали служитимуть хорошим підґрунтям для того, щоб притягти злочинців до відповідальності.

Великою мірою завдяки цій роботі світ не забуває, що Крим залишається українським і не погоджується заплющувати очі на незаконну

анексію. На міжнародних заходах різного рівня представники світового співтовариства повторюють, що півострів належить Україні, і наполягають на його поверненні.

Західні країни застосовують і інші впливові засоби, зокрема, економічні санкції проти агресора. І скільки б Москва не вдавала, що це їй байдуже, але вони працюють і кожного дня підточують фундамент існуючого режиму. Колись настане момент, що він посиплеться, як картковий будинок.

Для того, щоб наблизити це майбутнє, і була написана ця книжка.

Юрій Луканов

**ПРЕСУВАЛЬНА МАШИНА:
ЯК РОСІЯ ЗНИЩУВАЛА
СВОБОДУ СЛОВА В КРИМУ**

Cover page design: *Ілля Строгновський.*
Редакторка і авторка ідеї: *Тетяна Печончик.*
Коректорка: *Лілія Куліковська.*
Верстка і дизайн – *Павло Резніков.*
Layout: *VerstkaStudio*

Підписано до друку 14.03.2016
Формат 60x90/16. Шрифт DinDisplay.
Папір офсетний. Друк офсетний.
Тираж 1000 примірників.